

НАУЧНЫЙ
ИМПУЛЬС

ЦЕНТР НАУЧНОЙ
ПОДДЕРЖКИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СОВРЕМЕННЫЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

НАУЧНЫЙ ФОКУС

Последние
изменения

Последние
информация

Последние
шаги

И НОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Международный современный научно-практический журнал

Научный Фокус

№ 5 (100)
Сентябрь 2023 г.

Часть 1

Издается с май 2023 года

Москва 2023

Председатель редколлегии:

Гуляева Елена Камаловна - Представитель технической поддержки

Редакционная коллегия:

Макаровский Руслан Сергеевич - Заведующий кафедрой организационного управления Института прикладного анализа поведения и психолого-социальных технологий, практикующий психолог, специалист в сфере управления образованием.

Арестова Инесса Юрьевна – канд. биол. наук, доц. кафедры биоэкологии и химии факультета естественнонаучного образования ФГБОУ ВО «Чувашский государственный педагогический университет им. И.Я. Яковлева», Россия, г. Чебоксары;

Ахмеднабиев Расул Магомедович – канд. техн. наук, доц. кафедры строительных материалов Полтавского инженерно-строительного института, Украина, г. Полтава;

Бахарева Ольга Александровна – канд. юрид. наук, доц. кафедры гражданского процесса ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», Россия, г. Саратов;

Бектанова Айгуль Карибаевна – канд. полит. наук, доц. кафедры философии Кыргызско-Российского Славянского университета им. Б.Н. Ельцина, Кыргызская Республика, г. Бишкек ;

Волков Владимир Петрович – канд. мед. наук, рецензент АНС «СибАК»;

Елисеев Дмитрий Викторович – канд. техн. наук, доцент, начальник методологического отдела ООО "Лаборатория институционального проектного инжиниринга";

Комарова Оксана Викторовна – канд. экон. наук, доц. доц. кафедры политической экономики ФГБОУ ВО "Уральский государственный экономический университет", Россия, г. Екатеринбург;

Лебедева Надежда Анатольевна – д-р филос. наук, проф. Международной кадровой академии, чл. Евразийской Академии Телевидения и Радио, Украина, г. Киев;

Маршалов Олег Викторович – канд. техн. наук, начальник учебного отдела филиала ФГАОУ ВО "Южно-Уральский государственный университет" (НИУ), Россия, г. Златоуст;

Орехова Татьяна Федоровна – д-р пед. наук, проф. ВАК, зав. Кафедрой педагогики ФГБОУ ВО «Магнитогорский государственный технический университет им. Г.И. Носова», Россия, г. Магнитогорск; **Самойленко Ирина Сергеевна** – канд. экон. наук, доц. кафедры рекламы, связей с общественностью и дизайна Российского Экономического Университета им. Г.В. Плеханова, Россия, г. Москва ;

Сафонов Максим Анатольевич – д-р биол. наук, доц., зав. кафедрой общей биологии, экологии и методики обучения биологии ФГБОУ ВО "Оренбургский государственный педагогический университет", Россия, г. Оренбург;

Милютин Николай Даминович – Доктор юридических наук;

Сергеев Анатолин Викторович – Кандидат биологических наук.

Научный Фокус: научный журнал. – № 5(100). Часть 2. М., Изд. «МЦНО», 2023.

Журнал «Научный Фокус» освещает сферу духовно-просветительского мышления человека, общественно-политическую жизнь человека, институты гражданского общества, глобальные проблемы, проблемы образования, новые технологии, производимые сегодня, реформирование системы образования и публикуются научные статьи, посвященные открытому научно-популярному анализу.

СОДЕРЖАНИЕ:

ZULFIYAXONIM -SHODLIK KUYCHISI Jumayeva Gulsanam Maqsudjon qizi	6
SOYA O'SIMLIGINING BARGLAR SONIGA MINERAL O'G'ITLAR VA RIZOTORFIN PEREPARATINI TA'SIRI Yusupov Abdujabbor Ismatillayevich	8
SUG'URTA SOHASIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI Olmosova Munisa Sherxon qizi	12
YURTIMIZDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA BERILAYOTGAN E'TIBOR Ibragimova Karomat Toshtemirovna	16
ART TERAPIYA ASOSIDA NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOLALAR MAYDA QO'L MOTORIKASINI RIVOJLANTIRISH Kayumova Dilnoza Fathulla qizi	20
OG'IR NUTQ KAMCHILIGIGA EGA BO'LGAN BOLALARDA ART TERAPIYA YORDAMIDA BARTARAF ETISH USULLARI Kayumova Dilnoza Fathulla qizi	23
ДЕЙСТВИЯ В РАЗВИТИИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА Зарипова Динара Рустамовна	26
МАТЕМАТИКА FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR Qorabekov O'tkir Yangiboy o'g'li	30
KIVI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASINI ILMIY ASOSLARINI O'RGANIB ISHLAB CHIQRISHGA TADBIQ QILISH Niyazmatova Odinoxon Ergashbaevna Soliyeva Sarvinoz Kamoliddin qizi Tolibjonova Roziya Obidjon qizi Tojiboyev Ravshanbek Mamarasul o'g'li	34
KORXONALARNING MOLIVAVIY BARQARORLIK KO'RSATKICHLARI. (TAHLILI) Mirzayev Umidjon Mirzahmedovich	37
EFFECTIVE STRATEGIES OF DEVELOPING READING SKILLS AND THEIR USAGE Yuldasheva Nigora Rixsiboy qizi	41
STRUCTURE OF JUVENILE IDIOPATHIC ARTHRITIS ACCORDING TO THE REGISTRY OF CHILDREN WITH RHEUMATIC DISEASES IN ANDIJAN Olimjonov Mirzokhid Yusupzhanovich	47
EFFECTIVE STRATEGIES OF DEVELOPING READING SKILLS AND THEIR USAGE Yuldasheva Nigora Rixsiboy qizi	52
PECULIARITIES OF HEMODYNAMICS IN INFANT CHILDREN WITH VENTRICULAR SEPTAL DEFECT Abidova G.A Kadirova M.M Mirzazhanova Kh.S	58
TIL MILLAT - KO'ZGUSI Sadirova Shaxnoza Baxodirovna	64
TEACHING VOCABULARY Gaipova Nazima Zakirovna	67
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TA'LIM VA TARBIVASIDA HORIJIIY DAVLATLARDAGI ILG'OR TAJRIBALARNI QIYOSIIY TAHLILI	70

Abdulazizova Kamolaxon Abdurazzoq Qizi	
MAKTABGACHA TA`LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O`STIRISH FAOLIYATLARINI TO`G`RI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIC SHART-SHAROITLARI. Mahramova Gulchehra	74
YER HISOBI VA DAVLAT KADASTRLARI YAGONA TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI Rajabova Gullola Islomovna Oltinov Sobir	78
COVID-19: O`TKIR KASALLIKDAN KEYIN SIMPTOMLAR SAQLANGAN KATTALARNI BAHOLASH ("LONG COVID") Nizomova Kamola Aliyevna	84
RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Shamsiddin Raisov	108
ВЛИЯНИЕ ПИТАНИЯ И ШКОЛЬНЫХ УСЛОВИЙ НА УЧАЩИХСЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ ГОРОДОВ И СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ Тошматова Гузал	111
ФОРМАЛЬДЕГИД В ВОЗДУХЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ Ниязова О.А Ахмадалиева Н.О	119
YOSHLARNING ILMIY SALOHİYATINI OSHIRISHGA QARATILGAN HARAKATLAR Boltayeva Ruxshona Nodir qizi	131
BIOLOGIYA DARSLARIDA O`QUVCHILARDA TABIAT VA UNI ASRASHGA BO`LGAN E`TIBORNI RIVOJLANTIRISH Rasulova Xursanoy Dilmurod qizi	135
OZIQ-OVQAT QO`SHIMCHASI SIFATIDA FOYDALANISH EFIR MOYI LIMONENNI APELSIN PO`STIDAN AJRATIB OLISH Boboyev Isomiddin Davronovich Yusupov Nuriddin O`tkir o`g`li To`xtamurodova Farzona Adxamova Oyshabonu Iskandar qizi Sharustamova Diyora Raxim qizi	139
POLISEMIYA HODISASINING UMUMIY TAVSIFI Obbosova Mukhtasarkhon Bakirali qizi	142

ZULFIYAXONIM -SHODLIK KUYCHISI

Jumayeva Gulsanam Maqsudjon qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti matematika va informatika fakulteti 2 kurs talabasi

Har yili bahorning ilk kunlarida yurtimizning atoqli shoirasi -Zulfiyaxonimning tavollud ayyomini keng nishollaymiz.Zulfiyaxonim Isroilova xalqimizning atoqli vakili ,O'zbekiston xalq shoiri ,xalqaro “Nilufar” mukofotining sohibasidir .

Zulfiya Isroilova 1915-yil 1-mart kuni Toshkent shahrining qadimiy Dergez mahallasida tavallud topgan .Zulfiyaxonim yoshligidan bilimga chanqoq va tengqo'rlaridan ajralib turgan .Avval boshlang'ich maktabda ,so'ngra xotin qizlar bilim yurtida tahsil olgan .1935-1938 yillarda O'zbekiston Fanlar akademiyasining Til va adabiyot instituti aspiranturasida o'qigan.Iqtidorli shoira va yozuvchi ,inson qalb tug'yonlarining o'tkir bilimdoni bo'lib turli janrlarda asarlar ,balladalar, dostonlar ,hikoyalari va she'rlar yaratgan.Shoiraning ko'plab she'rlari vatanparvarlik ,tinchlik-totuvlik,baxt va bahor fasliga bag'ishlangan.

Uning ijod davrlari urush yillari bo'lganligi uchun vatanparvarlik ,jasorat,xalq haqida she'rlar yozgan.Zulfiya she'rlarida tabiat och ranglarda ,yorqin bo'yoq va timsollarda gavdalanadi.Uning she'rlarida bahor,muhabbat,tinchlik haqidagi tabiatning ajib bir holati borasidagi she'rlari hech kimni befarq qoldirmaydi.Shu boisdan shoiraning barcha onalarga, ayollar va qizlarga tushunarli anglanarli bo'lgan she'riyati also eskirmaydi .Uning asarlarida halol inson tuyg'ularining porloq yulduzi charaqlab turli.

Zulfiyaxonim ko'plab jurnal va nashriyotlarda ishlagan.Zulfiyaxonim ko'plab jurnal va nashriyotlarda ishlagan.Shular jumlasidan 1953-1980 yillar oralig'ida respublikamizda keng tarqalgan “Saodat” xotin -qizlarlar jurnalida ishlagan . Zulfiyaning ilk she'rlari “Hayot vaqaqlari” nomi ostida 1932-yilda bosib chiqarilgan .Shundan so'ng uning “She'rlar “va “Qizlar “ “Tong qo'shig'i” “Yuragimga yaqin kishilar” “Uni Farhod deydilar “”SHalola “”Kuylarim sizlarga”kabi she'riy to'plamlari chop etilgan .

Zulfiya atoqli o'zbek shoiri Hamid Olimjonning rafiqasi bo'lgan .Biroq ular hayotining eng go'zal chog'ida -1944-yilda aftomashina halokati tufayli turmush o'rtog'idan ajralgan.Shundan so'ng shoira sevgilisiga sodiq qolgan holda Hamid Olimjonning ishlarini davom ettirgan.

Zulfiyaxonimning “Mushoira” “Hayot siniqlari” kabi poemalari mavjud.Uning she'rlari rus,nemis ,fransus,xitoy ,ingliz,fors , arab,bolgar kabi juda ko'p tillarga tarjima qilingan.Shoira 1996-yil 81-yoshida vafot etgan.

O'g'lim sira bo'lmaydi urush
To'lisharmi o'lkada bahor ,
Quyosh kezar osmon ko'ksida

Qaldirg'ochlar qanotmi qoqar
Unda soya labi ustida
Mana o'g'lim labi ustida
Qaldirg'ochning mayin qanoti
O'spirinim toza ko'ksida
Kunda oshar yangi his toti.

Qisqa qilib aytganda Zulfiyaxonim she'rlari yurakka g'ulg'ula soluvchi ,hayotbaxsh yorqinligi bilan ajralib turadi .Zulfiyaxonim she'rlarini o'qigan odam beixtiyor o'zida ajib bir tuyg'uni his qiladi,uning ichidagi barcha shodlik-u g'amlarni tushungandek bo'ladi go'yo.Zulfiyaxonimning she'rlarini tushunib olish uncha qiyin emas ,o'qigan sari o'qigingiz keladi .Shoirning qalbiga ijod bag'ishlovchi tuyg'u bu-bahor fasli hisoblanadi.Zulfiyaxonim biz o'rnak olsak bo'ladigan ,fahrlansansak arziydigan va tariximizda xotin-qizlarimiz uchun yetarli saboq berib ketgan shodlik kuychisidir.

SOYA O'SIMLIGINING BARGLAR SONIGA MINERAL O'G'ITLAR VA RIZOTORFIN PEREPARATINI TA'SIRI

Yusupov Abdujabbor Ismatillayevich
*Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion
rivojlanish instituti magistranti*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada soya o'simligining biometrik ko'rsatkichlaridan biri 1 tup o'simlikdagi barglar soniga azotli o'g'itlar me'yor va nitragin pereparatining ta'siri o'rganilgan. Bunda yuqori ko'rsatkichga azotli o'g'itlar 40 kg, fosforli o'g'itlar 60 kg, kaliyli o'g'itlar 90 kilogram hamda rizotorfin pereparati 200 gr qo'llanilganda erishilgan.*

Kalit so'zlar: Taqir-o'tloqi, tuproq, mineral o'g'itlar, bacterial o'g'it, nitragin, soya, yog', tuganak bakteriya, barglar soni

Annotation: *In this article, one of the biometric indicators of the soybean plant, the effect of the rate of nitrogen fertilizers and nitrogen pereparat on the number of leaves per 1 plant was studied. In this case, a high rate was achieved when 40 kg of nitrogen fertilizers, 60 kg of phosphoric fertilizers, 90 kg of potassium fertilizers and 200 g of rhizotorphin pereparate were used.*

Key words: Bald meadow, soil, mineral fertilizers, bacterial fertilizer, nitrogen, soy, oil, budding bacteria, number of leaves.

KIRISH

Soya yer sharida keng tarqalgan qadimiy o'simliklardan hisoblanadi. Olimlarning fikriga ko'ra, soyaning vatani Osiyoning janubiy-sharqiy hududlari hisoblanadi. Sharq mamlakatlarida soya qadimdan oziq-ovqat ekini sifatida ekib kelingan. Soya Xitoyda bundan 6 ming yillar muqaddam ham ekilgan. Hindiston soyaning Xitoydan keyin keng tarqalgan ikkinchi vatani hisoblanadi.

Soya doni tarkibida 18-27% gacha moy, 32-52% gacha oqsil miqdorining bo'lishi ushbu ekinni dunyo aholisi oziq-ovqatida muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Urug'idan yog', oqsil va letsitin olinadi.

Dukkakli don ekinlar nafaqat don balki, chorvachilik uchun ham to'yimli ozuqabop yem-xashak manbai hisoblanadi. Chunki, bu ekinlar pichan ivitmasi ham oqsil moddasiga boy bo'lib, yem-xashakning sifatini tubdan yaxshilaydi.

Soya o'simligini ekishning yana bir yaxshi tamoni shundaki bu o'simlik ekilgan tuproqning unumdorligi oshishi bilan birga soya ildizlaridagi azot to'plovchi tuganak bakteriyalarning faoliyati natijasida tuproqqa biologik azot to'planishiga va boshqa o'simliklar yillar davomida o'zlashtira olmagan tuproqdagi mavjud fosforli og'itlarni o'zlashtirishga erishiladi.

Adabiyotlar tahlili va metadologiya. L. Mirzaev va M. Davletmurodov takidlashicha takroriy ekin sifatida ekilgan 1 tup soyaning ildizidan 400 dona atrofida

tuganak bakteriyalar aniqlangan bo'lib, ularning quruq vazni 1,2-2,4 grammni tashkil qilgan[1].

O'zbekiston Respublikasi Davlat reyestriga kiritilgan Orzu navlari o'rganilgan. N.Xalilov, B.Umirzoqov o'z tadqiqotlarida urug'lar Simferopol qishloq xo'jalik mikrobiologiyasi institutidan keltirilgan soya uchun M-8 shtammlari o'stirilgan rizobofit o'g'iti bilan 1 gektarga sarflanadigan uruqqa 200 gramm hisobida ishlov bergan. Bu o'simliklarda bir gektar ekinlarda 238,1 biologik azot to'planishi va uning 50 % ni o'simlik tomonidan o'zlashtirilishi aniqlandi.

Don va dukkakli ekinlar ilmiy tadqiqot instituti olimlari tadqiqot natijalariga ko'ra, Fosstim-3 biopreparatining 1,0 kg me'yorlari bilan ishlov berilib ekilgan 7-variantda barg sathi shonalash davrida 12,0 ming m² /ga, gullash davrida 52,7 ming m² /ga, meva tugish davrida 59,2 ming m² /ga teng bo'lgan[3].

Tajribani amalga oshirishda dastlabki tajriba maydonlari va uning meliorativ holati yaxshilab o'rganib chiqildi. Tajriba dalasi tuprog'i o'tloqlashib borayotgan taqirsimon tuproq bo'lib, azaldan sug'orib kelingan, tuproqning haydov (0-30sm) va haydov osti (30-50) qatlarida gumus miqdori 0,912-0,732% , umumiy azot 0,088-0,074%, umumiy fosfor 0,152-0,118%, nitrat shaklidagi azot 19,7-13,1, harakatchan fosfor 28,6-16,2 va almashinuvchi kaliy esa 220-170 mg/kgni tashkil qilib, oziqa unsurlari bilan kam darajada ta'minlangandir.

Dala tajribalari O'zPITIning Surxondaryo filiali tajriba dalalarida qadimdan sug'orilib, dehqonchilik qilinadigan, o'tloqlashib borayotgan taqirsimon tuproqlar sharoitida olib borildi.

Dala tajribasi 5 variantdan iborat bo'lib, o'g'itsiz-nazorat 1-variant, fon sifatida fosforli o'g'itlar gektariga 60 kaliyli o'g'itlar 90 kg qo'llanilgan 2-variant, kaliyli va fosforli o'g'itlar fonida gektariga azotli o'g'itlar 40 kg qo'llanilgan 3-variant, kaliyli va fosforli o'g'itlar fonida rizotorfin pereperati 200 gr qo'llanilgan 4-variant, kaliyli va fosforli o'g'itlar fonida gektariga azotli o'g'itlar 40 kg hamda rizotorfin pereperati 200 gr qo'llanilgan 5-variantlar o'rganildi.

Variantlar 3 qaytariqda, 1 yarusda joylashtirildi, bo'linmalar sakkiz qator bo'lib shundan 4-qatori hisobli, 4-qatori himoya qatorlari, umumiy maydoni 720 m² bo'lib, 360 m² da (o'rtadagi to'rt qatorda) sanash, hisoblash, kuzatish ishlari "Dala tajribalarini o'tkazish uslublari" (Toshkent, 2007) asosida olib borildi.

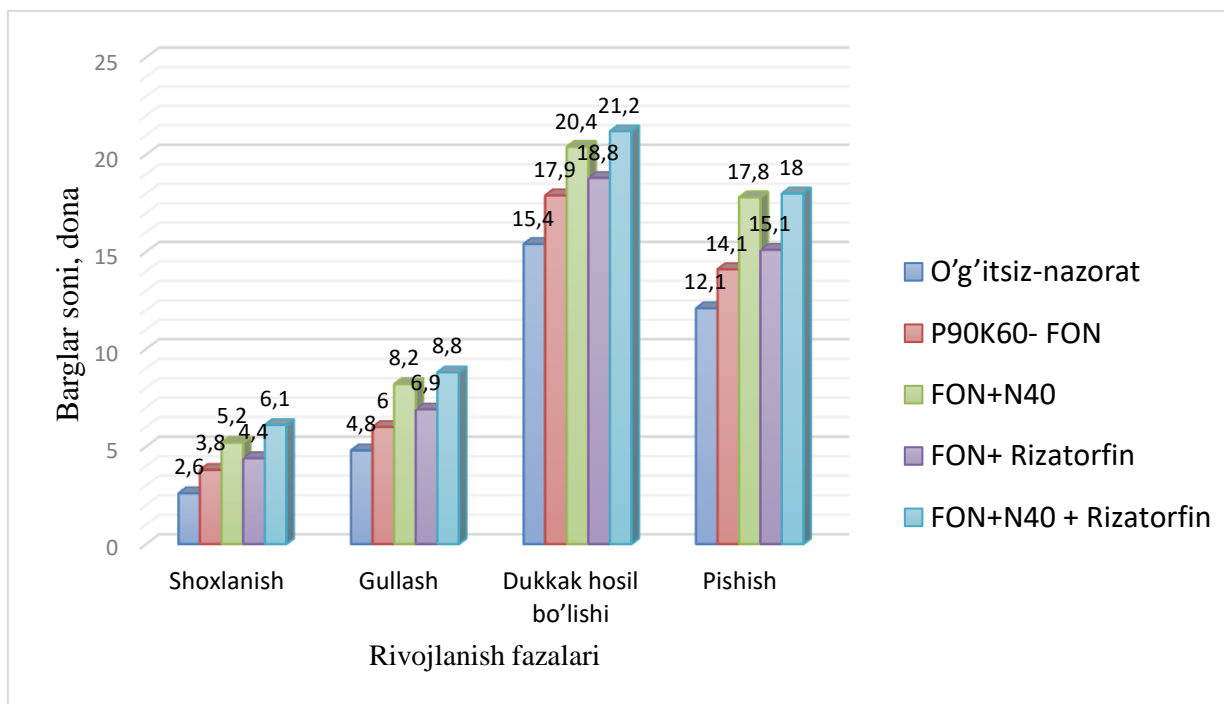
Tajribalar uchun belgilangan soya o'simligining maydonidagi ekinlarni oziq moddalarga bo'lgan talabini qondirish maqsadida mineral o'g'itlardan: ammiakli selitra - NH₄NO₃ (N - 34,6%), ammofos - NH₄H₂PO₄ (N - 11-12%, P₂O₅ - 46%) va 60 % li kaliy xlorid mineral o'g'itlari ishlatildi.

NATIJALAR. O'tkazilgan tadqiqotlarimizda soya o'simligining barglar soniga inokulyantlar qo'llanilgan variantlarda nazoratga nisbatan oshganligi kuzatildi(1-rasm). Soya o'simligining shoxlanish fazasida o'g'itlanmagan nazorat variantida bir tup o'simlikdagi barglar soni 2.6 donani, gullash fazasida 4.8 donani, dukkak hosil qilish fazasida 15.4 donani tashkil etgan bo'lsa pishish davriga kelib 12.1 donani tashkil etdi.

Fon sifatida fosforli o'g'itlar gektariga 90 kg, kaliyli o'g'itlar 60 kg qo'llanilgan variantda yuqoridagi fazalarga mos ravishda bir tup o'simlikdagi barglar soni 3,8; 6,0; 17,9; 14,1; donani, kaliyli va fosforli o'g'itlar fonida 40 kg/ga qo'llanilgan variantda 5,2; 8,2; 20,4; 17,8 donani, kaliyli va fosforli o'g'itlar fonida rizotorfin 200 gr/ga qo'llanilgan variantda 4,4; 6,9; 18,8; 15,1 donani, kaliyli va fosforli o'g'itlar fonida azotli og'it 40 kg/ga va rizotorfin pereparati 200 gr/ga qo'llanilgan variantda esa 6,1; 8,8; 21,2; 18,0 donani tashkil etdi. 60

Soya o'simligining barglar soniga mineral o'g'itlar va rizotorfin pereparatini ta'siri.

1-rasm

Tadqiqotlarimizga ko'ra, soya o'simligining gullash fazasida bir tub o'simliklardagi barglar soni gektariga azotli o'g'itlar 40 kg, fosforli o'g'itlar 90 kg, kaliyli o'g'itlar 60 kg, qo'llanilgan 3-variantda azotli o'g'it qo'llanilmagan 2-variantga nisbatan 2,2 dona ko'p bo'ldi. azotli o'g'itlar 40 kg, fosforli o'g'itlar 90 kg, kaliyli o'g'itlar 60 kg hamda rizotorfin pereparati 200 gr qo'llanilgan 5-variantda esa 2-variantga nisbatan 4 donaga, mineral o'g'itlar to'liqligicha qo'llanilib rizotorfin pereparati qo'llanilmagan 3-variantga nisbatan 0.6 donaga ko'p bo'ldi.

O'rganilgan barcha variantlarda pishish fazasiga kelib barglar soni kamaydi. Bu holatni vegetatsiya ohiriga kelib barglarni to'kilishi bilan izohlanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mineral o'g'itlar va nitragin pereparati soya o'simligining barglar soniga ijobiy ta'sir etar ekan. Soya o'simligida yuqori miqdordagi barglar soniga gektariga azotli o'g'itlar 40 kg, fosforli o'g'itlar 60 kg, kaliyli o'g'itlar 90 kilogram hamda rizotorfin pereparati 200 gr qo'llanilganda erishildi.

FOYADALANILAGN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirzaev L., Davletmurodov M. Kuzgi bug'doyning o'suv davrlarida tuproqdagi harakatchan oziq moddalar miqdorlarining dinamikasi. //Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. II-qism. Toshkent. 2015. B. 21-24.

2. J. Hamdamov. "Tarkibida azot to'plovchi (bradyrhizobium japonicum) bakteriyalar qo'llashni soya o'simligini barg sathi hamda hosildorlikga ta'siri" international scientific-practical conference actual issues of agricultural development: problems and solutions 661-662 b.

3. Dala tajribalarini o'tkazish uslubi.-Toshkent: O'zPITI, 2007.- 146 b.

4. Nosirov I "Takroriy ekilgan soya navlaridan mo'l va ertaki hosil olish agrotexnologik elementlarini ishlab chiqish" mavzusidagi qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.

5. Дилбар Абдукаюмовна Тунгушева, Сайдулло Болтаев, Ренат Саидович Назаров, "Применение Нетрадиционных Агроруд И Компостов В Хлопководстве" современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования

6. С.М Болтаев, Д.Тунгушова "Нетрадиционные Агроруды Узбекистана И Их Роль В Сох Ранении Плодородия Почв. " Ўзбекистон Қишлоқ Хўжалиги",

7. В.М Холиков, С.О Абдурахмонов, Д.Тунгушова, СМ Болтаев, Абдуллаев "Kuzgi bugdoy yetishtirishda resurs tejankor texnologiyalarni kullash buyicha Toshkent va Surxondaryo viloyati fermer xo'jaliklariga tavsiyalar" Tavsiyanoma.-Toshkent.

7. D.A Tungushova, SO Abdurahmanov, EM Belousov, SM Boltaev "The effect of bentonite mud on the growth, development and yield of cotton" Uzbek Cotton Research Institute. Collection of articles on the basis of reports of the international scientific-practical conference" Scientific and practical bases of increasing soil fertility"(Part I).

8. S Boltaev, OA Kholmurodov, T Khamzaev "Efficiency of approximate organo-mineral composts for soil productivity" Academicia Globe: Inderscience Research 2021 2 (6)

Turdiyev B, Imamov F, Murodov Sh, Xushbaqov R, Haitov I "UZOQ MUDDAT TA'SIR ETUVCHI SHISHASIMON FOSFORLI O'G'ITLAR VA ULARDAN TAYYORLANGAN KOMPOSTLARNING TUPROQDAGI HARAKATCHAN FOSFOR MIQDORIGI TA'SIRI" T.2020 y. 2-5 betlar

SUG'URTA SOHASIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI

Olmosova Munisa Sherxon qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mamlakatimizda sug'urta sohasida investitsiya faoliyatini rivojlantirish bosqichlari muammolari tadqiq etilgan.*

Kalit so'zlar: *sug'urta, investitsion faoliyat, sug'urtalovchi, sug'urtalanuvchi, innovatsiya, raqobat, moliya.*

Bugungi kunda sug'urta kompaniyalari tomonidan nafaqat mamlakatimizdagi, balki xorijiy mijozlarni ham ishonchini qozona oladigan sug'urta xizmatlarining keng turlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, mintaqaviy sug'urta xizmatlarini kengaytirish, sug'urta kompaniyalari moliyaviy resurslarini samarali boshqarish milliy sug'urta bozorini rivojlantirishdagi asosiy muammolardan biridir. Bu holat mazkur mavzuning dolzarbligini ifodalaydi. Sug'urta insoniyat tarixining tadrijiy rivojlanishi bosqichlarida moliyaviy munosabatlarning ajralmas tarkibiy qismi sifatida iqtisodiyotga ta'sir etuvchi muhim omil bo'lib kelgan. Zamonaviy davrdagi globallashuv jarayonida sug'urta bozorining innovatsion rivojlanishi jadal o'zgarishlar qamrovida kechayotganligi mazkur institut faoliyatini nazariy-amaliy tadqiq etish dolzarb ekanligini anglatadi. Sug'urta bozori har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosiy segmenti hisoblanadi, ayni vaqtda, bevosita uning ravnaqiga ham xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda qayd etish lozimki, sug'urta faoliyati o'ziga xos tarzda shakllangan va keng qo'llanilayotgan ijtimoiy hodisa bo'lib, barqarorlik omili sanaladi. Mamlakat sug'urta bozori rivojini prognozlash o'z navbatida, biznes sub'ektlari va aholi manfaatlarini himoyasini kafolatli darajada ta'minlash instituti sifatida sug'urta faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlarini tadqiq etish zaruratini keltirib chiqardi. Yurtimizda sug'urta bozorini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va chora-tadbirlar muayyan darajada, mamlakat sug'urta bozorini rivojlantirishga xizmat qilayotgan bo'lsada, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davom etayotgan sharoitda sug'urta bozorini rivojlantirish borasida aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish sug'urta munosabatlarini rivojlantirishga va mamlakatda ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ma'lumki, sug'urta bozorining muhim sub'ekti va uning ishtirokchilaridan biri davlat hisoblanadi. Muhim vazifalarni bajarish uchun avvalo sug'urta sohasida jahon talablariga javob beradigan xodimlarni tayyorlash va ularni amaliyotga tayyorlash, aholini sug'urta to'g'risidagi axborotlardan xabardor qilib borish muhim hisoblanadi. Amalda sug'urta bozorining rivojlanishiga to'siq bo'ladigan ko'plab sabablar mavjud bo'lib, bunday sabablardan biri monopol holatning yuzaga kelishidir. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda monopoliyaning yuzaga kelishiga nisbatan xavfsiz holat sifatida bir tarmoqda faoliyat

ko'rsatuvchi kompaniyalar soni kamida o'n va undan ortiq bo'lib, bunda bu bozordagi bir kompaniyaning hissasi sug'urta xizmatlarini sotish bo'yicha 31 foizdan oshmasligi, ikki kompaniyaning hissasi 44 foizdan oshmasligi, uchta kompaniyaning hissasi 54 foizdan oshmasligi va to'rtta kompaniya ulushi 64 foizdan oshmasligi kerak.

Mamlakatimiz taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari va rivojlanish dasturlarini belgilashda albatta, asosiy e'tibor yanada qulay investitsiya muhitini yaratishga va xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilishga qaratilayotganligini ta'kidlash kerak. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: "Investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning harakatlantiruvchi yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi"[1,2] deb qayd etgani e'tiborga molikdir. Chunki faol va samarali investitsiya siyosatini amalga oshirilishi va investitsiya muhitining investorlar uchun yanada qulay bo'lishiga erishish – mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Sug'urta sektoriga sarmoya kiritish o'sish va diversifikatsiya qilish uchun turli imkoniyatlarni taklif qilishi mumkin. Bu yerda sarmoya kiritish uchun ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan ba'zi potentsial sohalar:

1. Hayot sug'urtasi: Hayotni sug'urtalash kompaniyalari o'lim yoki nogironlik holatlarida jismoniy shaxslarni qoplaydi. O'rnatilgan hayot sug'urtasi kompaniyalariga investitsiya qilish barqaror uzoq muddatli investitsiya varianti bo'lishi mumkin, chunki odamlar o'zlari va yaqinlarini himoya qilishga ustuvor ahamiyat berishda davom etadilar.

2. Mulk va baxtsiz hodisalardan sug'urtalash: Mulk va baxtsiz hodisalardan sug'urtalash kompaniyalari mulk, transport vositalari va javobgarlikka etkazilgan zarar yoki yo'qotishlarni qoplashni taklif qiladi. Bu kompaniyalarga sarmoya kiritish foydali bo'lishi mumkin, ayniqsa tabiiy ofatlarga moyil bo'lgan yoki mulk va qurbonlarni qoplashga talab yuqori bo'lgan hududlarda.

3. Sog'liqni saqlash sug'urtasi: Sog'liqni saqlash xarajatlarining o'sishi bilan tibbiy sug'urta kompaniyalariga sarmoya kiritish istiqbolli imkoniyat bo'lishi mumkin. Sog'liqni saqlash bo'yicha innovatsion yechimlarni taklif qiladigan, muayyan demografik ko'rsatkichlarga javob beradigan yoki sog'liqni saqlash ehtiyojlari ortib borayotgan bozorlarda faoliyat yurituvchi kompaniyalarni qidiring.

4. Maxsus sug'urta: Maxsus sug'urta odatda standart sug'urta polisleri bilan hal etilmaydigan noyob xavflarni qoplaydi. Kibersug'urta, aviatsiya sug'urtasi yoki dengiz sug'urtasi kabi bozorlarga e'tibor qaratadigan maxsus sug'urta kompaniyalariga sarmoya kiritish yuqori daromad keltirishi mumkin.

5. Sug'urta texnologiyasi (Insurtech): Insurtech kompaniyalari samaradorlikni oshirish, mijozlar tajribasini yaxshilash va sug'urta mahsulotlari va xizmatlarini innovatsiya qilish uchun texnologiyadan foydalanadilar. Istiqbolli insurtech startaplari

yoki tashkil etilgan kompaniyalarga investitsiya qilish sug'urta sanoatida o'sish va uzilishlar uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin.

6. Sug'urta birjasi fondlari (ETFs): Sug'urta bilan bog'liq indeksni yoki sug'urta aksiyalari savatlarini kuzatuvchi ETF'lar butun sug'urta sektoriga ta'sir qilishning qulay usuli bo'lishi mumkin. Ushbu mablag'lar diversifikatsiyani ta'minlaydi va keng sanoat ta'sirini qidirayotgan investorlar uchun mos bo'lishi mumkin.

Yodda tutingki, har qanday investitsiya qarorini qabul qilishdan oldin puxta tadqiqot olib borish, xavf-xatarlarga chidamliligingizni hisobga olish va investitsiya strategiyangizni moliyaviy maqsadlaringizga moslashtirish uchun moliyaviy mutaxassislardan maslahat olish muhim.

Sug'urta sohasida investitsiya o'rni, sug'urta kompaniyalariga mablag'larni investitsiya qilishga va ularga daromad olishga imkoniyat beradi. Bu o'rni, sug'urta kompaniyalari uchun uzun muddatli soliq iste'moli mavjudligini ta'minlashga yordam beradi. Sug'urta sohasida investitsiya o'rni, kelajakdagi zararlar va talablar bilan mukofotlanish uchun fonlarni tashkil etish va barcha talablar qaydalariga muvofiq ravishda ishlab chiqarish imkonini beradi. Bu fondlar sug'urta kompaniyasining aktivlarini asoslashda ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Investitsiya o'rni, sug'urta sohasida moliyaviy munosabatlar va resurslarni optimallashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Mablag'lar sug'urta polislariga yoki boshqa sug'urtalash usullariga investitsiya qilinganda, bu kapitalni daromad sifatida ishlatish imkonini beradi. Shuningdek, sug'urta sohasida investitsiya o'rni, uzun muddatli soliq daromadlari ta'minlashda yordam beradi. Sug'urtalash shartnomasi tomonidan kiritilgan pul summasi investitsiya fondidagi aktivlarga tortiladi va bu summa daromad sifatida o'tkaziladi. Sug'urta sohasida investitsiya o'rni, sug'urta kompaniyalarini stabil moliyaviy holatda saqlab qolishga yordam beradi. Bu fondlar kompaniyaga zararlar bilan bog'liq risklarni boshqarishga imkon beradi va uzun muddatli soliq daromadlarning ta'minlanishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, sug'urta sohasida investitsiya o'rni, sug'urta kompaniyalarining kapitalini kengaytirish imkonini beradi. Bu investitsiya orqali yangi sug'urta mahsulotlarini ishlab chiqish, xizmatlarni rivojlantirish va yangi bozorlarga kirishga imkon yaratiladi.

Sug'urta sohasida investitsiya o'rni, moliyaviy turmush tarzi va talablar bilan bag'li bo'lgan risklariga e'tibor qaratmaydigan daromadli investitsiyalar uchun ham yaxshi variant bo'ladi. Sug'urtalash sohasida stabil daromad ta'minlash uchun sug'urtalash fondlari orqali amalga oshirilgan investitsiyalar bu tufayli muhim rol oynaydi. Sug'urta sohasida investitsiya o'rni, hem sug'urtalash kompaniyalari uchun, hem ham mijozlar uchun yaxshi imkoniyatlar yaratadi. Sug'urtalash fondlari orqali mablag'larini sug'urtalovchi va daromad olishga erishish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bu fondlardan foydalangan holda, sug'urta sohasida investitsiya o'rni samaradorligi va daromad oluvchi imkoniyatlarning kengayishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.V.Vaxabov, S.A.Tashmatov, N.X.Xaydarov. Moliyaviy savodxonlik asoslari: o'quv qo'llanma/-Toshkent 2013.
2. Adilova L.A. Landscaping. TACE study guide. Tashkent 2007
3. Sicheva A.V. Architecturally landscape: Issues of protection and formation. 2nd edition rev. and add. - Minsk: Higher . wk . 1982.
4. Martysyuk A. "Features of the organization of riverside urban territories of rivers: the experience of the countries of near and far abroad" Bulletin of Polodsk State University. - 2015, article.

YURTIMIZDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA BERILAYOTGAN E'TIBOR

Ibragimova Karomat Toshtemirovna

*"Sevinch" nomli oilaviy uy bog'cha mudirasi
Sirdaryo viloyati Mirza obod tumani Haqiqat mahallasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimining o'ziga xosligi, ushbu sohada ilg'or xalqaro tajribalarni ommalashtirish, tizimda faoliyat ko'rsatadigan pedagog xodimlarni salohiyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim tizimi, tarbiyachi, kompetensiya, uzluksiz ta'lim, dasturlar, tavsiyalar, zamonaviy ta'lim, konsepsiya.*

Respublikamiz maktabgacha ta'lim tizimi sohasida ham ilg'or xalqaro tajribalarni ommalashtirish, tizimda faoliyat ko'rsatadigan pedagog xodimlarni kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini taklif qilish, maktabgacha ta'limga qo'yilgan davlat talablarini bajarish yo'nalishlarini belgilab berish, maktabgacha ta'lim dasturlarini takomillashtirishga oid takliflarni ilgari surish, sohaga oid davlat siyosatini amalga oshirishga yo'naltirilgan tavsiyalar ishlab chiqish kabi ustuvor vazifalarni belgilab olishga e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan muaassasadir. Shu bois mamlakatimizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish va samarali faoliyat ko'rsatishiga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ammo hali sohada yechimini kutayotgan qator kamchiliklar bor. Jumladan, joylardagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida moddiy-texnik bazaning nochorligi, malakali kadrlar yetishmasligi, sifatli oziq-ovqat ta'minotining pastligi kabilar bolalarni maktabgacha ta'lim bilan to'liq qamrab olishni ta'minlashga imkon bermayapti. Ayni vaqtda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qaror o'ta muhim va dolzarb vazifalarni tez va sifatli bajarish Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning doimiy e'tiborida bo'lmoqda. 2017 yil 9 sentabr kuni qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori ushbu fikrimizning amaliy ifodasidir. Qarorda maktabgacha ta'limni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, tarbiya va o'quv jarayonini takomillashtirish, MTTlar infratuzilmasi va moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan. Unga ko'ra, maktabgacha ta'lim tizimini tanqidiy o'rganish va faoliyatini yanada takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish bo'yicha komissiya tashkil etildi. Ushbu komissiya maktabgacha ta'lim sohasidagi qonunchilikni undagi bo'shliqlarni, korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarni yuzaga keltiruvchi normalarni aniqlash nuqtai nazaridan tahlil qilish, sohada davlat siyosatini amalga oshirishga, shu jumladan, zarur

infratuzilmani yaratishga, xodimlarning mehnatini moddiy rag'batlantirishga, pedagog kadrlarni sifatli tayyorlash va malakasini oshirishga, xususiy sektorni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi tizimli muammolarni aniqlash hamda kompleks o'rganish kabi bir qator dolzarb vazifalarni bajarishi nazarda tutilgan.

Maktabgacha ta'lim. Uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblangan ushbu soha har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, tahlillar shuni ko'rsatdiki, oxirgi yillarda turli omillar ta'sirida maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash borasida rivojlanish o'rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olish ko'rsatkichlari o'sishi tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, so'nggi 20 yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, bugungi kunda respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi. Bunga mavjud maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talablarga javob bermasligi, tizimda variativ dasturlar, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha muqobil shakllarning ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada o'rganilmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma'lumotli emasligi, ta'lim sifati monitoringi yuritilmaganligi kabi omillar sabab bo'ldi.

Davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida: "Maqsadimiz kelgusi 3-4 yilda mamlakatimizdagi bog'cha yoshidagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga to'liq qamrab olishdan iborat va biz bunga albatta erishamiz", - deb ta'kidlagan edi.

Darhaqiqat, o'tgan qisqa vaqt mobaynida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi farmon va qarorlari, shuningdek,

Hozirgi kunda oilaviy bog'chalar ham keng rivojlanib bormoqda. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi faqat davlat-xususiy sherikchilikning oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarini moddiy-texnik va uslubiy jihatdan ta'minlash shakli asosida qishloq joylarda tashkil etiladi. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi yakka tartibdagi tadbirkor shaklida faoliyat yuritadi va bank hisob raqamiga, o'z nomi ko'rsatilgan muhrga ega bo'ladi. Demak, siz oilaviy maktabgacha ta'lim muassasasini shaharda tashkil eta olmaysiz!!! Shuningdek, oilaviy bog'cha ochish uchun yuridik shaxs tashkil etish shart emas. Ya'ni, oilaviy bog'cha tashkil etish uchun qonunda belgilangan tartibda Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tishning o'zi yetarli. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari tuman (shahar) hokimliklari tomonidan beriladigan belgilangan shakldagi ruxsatnomani qabul qilib olgan vaqtdan boshlab ta'lim faoliyatini amalga oshirish huquqiga ega

bo'ladi. Demak, oilaviy bog'cha tashkil etish uchun hokimiyatdan ruhsatnoma olishingiz kerak ekan Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziya talab etilmaydi. Ya'ni, oilaviy bog'cha ochishingiz uchun hech qanday litsenziya olishingiz shart emas.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi bilan belgilangan tartibda davlat-xususiy sherikchilik to'g'risida bitim imzolagandan so'ng faoliyatini boshlaydi.

Davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi tuzilgan bitimlarning yagona reestri Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan yuritiladi.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish tartibi

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasiga kirish joyida fuqarolarni oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi haqida ma'lumotlardan xabardor qilish maqsadida axborot peshlavhasi o'rnatiladi.

Unda tuman (shahar) hokimliklari tomonidan berilgan belgilangan shakldagi ruxsatnoma nusxasi, davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitim nusxasi, pedagog va tibbiyot xodimlarining diplomlari nusxalari, Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasining ish tartibi va boshqa hujjatlarning nusxalari joylashtiriladi.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasida 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan 7 - 12 nafar bolalarga tarbiya berilishiga yo'l qo'yiladi

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi tashkil etilishi rejalashtirilayotgan uyda bolalarning sog'lom o'sishi va tarbiya olishlari uchun zarur shart-sharoitlar bo'lishi, bino va inshootlar yong'in xavfsizligi hamda sanitariya-epidemiologiya nazoratining sanitariya qoidalari, normalari va gigiena normativlariga mos bo'lishi lozim.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim mazmuni maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablariga asosan ishlab chiqilib, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan yoki tavsiya qilingan dasturlar bilan belgilanadi. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi o'z (mualliflik) dasturlaridan foydalanishga haqlidir. Ushbu dasturlarni tasdiqlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'limi vazirligi tomonidan belgilanadi. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarining o'z (mualliflik) dasturlarida milliy, etnik va diniy adovatni targ'ib etishga qaratilgan buzg'unchilik g'oyalarini aks ettirilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasining ish tartibi va bolalarning muassasada bo'lish vaqti ota- onalarning istak va talablaridan kelib chiqib muassis (bog'chani tashkil etgan shaxs) tomonidan belgilanadi.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasida 5 kunlik ish haftasi uchun, qoida tariqasida, quyidagi kunlik ish tartibi joriy etiladi:

9 soatli;

4 soatli.

Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasi joylashgan hududda yashaydigan aholi talablaridan kelib chiqib, nodavlat maktabgacha ta'lim muassasasida 6 kunlik ish haftasi ham joriy etilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida - T.: 2019 y.
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida - O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining Qarori 391- sonli qarori T.: 2019 y.
3. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'RQ-595.
4. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ta'lim - tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari. T., 2020 y.
5. Dilova N.G., Saidova M.J. (2021). Innovative approach to education is a factor for developing new knowledge, competence and personal qualities. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). 1:10, P. 148-153.

ART TERAPIYA ASOSIDA NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOLALAR MAYDA QO'L MOTORIKASINI RIVOJLANTIRISH

Kayumova Dilnoza Fathulla qizi

A.I.Gersin nomidagi RDPU Toshkent filali o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'z nutqida nuqsoni bor bolalarda art-terapiya orqali yordam berish borasida soz boradi.*

Kalit so'zlar: *Nutq terapiyasi, Art-terapiya, izoterapiya, maqsad, vazifa, individual, guruhli.*

Nutq terapiyasi ishining tamoyillari - bu nutq terapevtining va nutqning buzilishlarini tuzatish jarayonida bolalarning faoliyatini belgilaydigan umumiy boshlang'ich nuqtalar. Logopedik ta'sir - bu tuzatuvchi ta'lim va tarbiya vazifalari amalga oshiriladigan pedagogik jarayon.

Tuzatish mashg'ulotlarini tashkil etish jarayonida umumiy didaktik printsiplarga katta ahamiyat beriladi: mashg'ulotning tarbiyaviy xususiyati, ilmiy mohiyati, sistematikligi va izchilligi, kirish imkoniyati, ko'rinuvchanligi, ongi va faoliyati, kuchi, individual yondashuvi, Nutq terapiyasi shuningdek, maxsus printsiplarga asoslanadi: etiopatogenetik (nutqning buzilishi etiologiyasi va mexanizmlarini hisobga olgan holda), izchillik va nutqning buzilishi, murakkabligi, differentsial yondashuvi, bosqichma-bosqichligi, rivojlanishi, ontogenetik xususiyatlarini hisobga olgan holda, shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, faoliyat yondashuvi, vaqtinchalik echimdan foydalanish, nutq qobiliyatlarini shakllantirish. tabiiy nutq aloqasi sharoitida.

Nutqning buzilishlarini bartaraf etishda ularning paydo bo'lishini belgilaydigan etiologik omillarning umumiylikini hisobga olish kerak. Bu tashqi, ichki, biologik va ijtimoiy-psixologik omillar. Shunday qilib, dislaliya bilan noto'g'ri luqma tovushlarni artikulyatsiyasini buzishga, artikulyatsion vosita mahoratining rivojlanmaganligiga sabab bo'ladi. Bunday holda, okklyuziyani normallashtirish uchun nutq terapiyasi ortodontik aralashuv bilan birlashtiriladi.

Dislaliyaga, boshqalarning bolaning nutqiga etarlicha e'tibor bermasligi, ya'ni ijtimoiy omil ham sabab bo'lishi mumkin. Bunday holda, logopedik ish bolaning ijtimoiy muhit bilan nutq aloqalarini normallashtirishga, nutq motorikasini rivojlantirishga, fonemik in'ikosga qaratilgan. Etiologik omillarning xususiyatiga qarab, duduqlanishni yo'q qilish bo'yicha ish turli yo'llar bilan tuzilgan.

Funksional xarakterga ega bo'lgan holda, asosiy e'tibor duduqlarning nutq aloqasini normallashtirish, ijtimoiy muhitga ta'siri va psixogen alomatlarini yo'q qilishga qaratiladi. Organik tabiat bilan ta'sir vosita alomatlarini normallashtirishga ko'proq yo'naltiriladi. Bir qator holatlarda nutq terapiyasi turli xil tibbiy aralashuvlar (dori-darmon, psixoterapevtik va boshqalar) bilan birlashtiriladi.

Bola nutqini shakllanishida art-terapiya muhim o'rin tutadi. "Art terapiya" (art-terapiya) atamasi birinchi bo'lib 1938 yilda Adrian Xill tomonidan sanatoriylarda sil kasalligi bilan og'rigan bemorlarning badiiy mashg'ulotlarini tasvirlashda ishlatilgan. Keyin bu atama terapevtik san'atning barcha turlariga qo'llanila boshlandi.

Kasbiy faoliyatning maxsus turi sifatida artoterapiya Ikkinchi Jahon Urushidan keyin Buyuk Britaniyada psixoterapiya bilan bog'liq holda rivojlana boshladi. Ijodkorlikda qasddan o'zini oshkor qilish bilan terapiya Z.Freydning psixoanalizidan, C. Jungning analitik psixologiyasidan Moreno psixodramasidan va amerikalik o'qituvchi M. Naumburgning grafik ifodasi bilan terapevtik yordamning dinamik nazariyasidan kelib chiqdi.

Art texnologiyalarning maqsadi- bo'lajak defektologlar, alohida yordamga muhtoj bolalarni art terapiya yordamida ularning hissiy-irodaviy sohasini, bilish jarayonlarini, umumiy va mayda motorikasini rivojlantirishdan iborat.

Art terapiyaning vazifalari:

-Mavjud artterapiya usullarini moslashtirish va ulardan alohida yordamga muhtoj bolalar va ularning ota-onalari bilan psixo-korreksion ishlari tizimida foydalanish.

-Turli yoshdagi va shaxsiy rivojlanishning turli xil buzilishlari bo'lgan alohida yordamga muhtoj bolalar bilan psixo-korreksion ishlarda artterapiyadan foydalanishning xususiyatlarini ochib berish va samaradorligini aniqlash.

- Alohida yordamga muhtoj bolalardagi turli xil kasalliklarni tuzatishni ta'minlaydigan art-terapiya texnologiyalari va tuzatish dasturlarini ishlab chiqish.

- Alohida yordamga muhtoj bolalardagi o'zini-o'zi nazorat qilishga o'rgatish, iqtidorini namoyon qilishga yordam berish va o'z-o'ziga bo'lgan bahoni ko'tarishga o'rgatishdan iboratdir.

Art terapiya texnikasi juda keng va turli xil muammolarda qo'llaniladi. Ba'zan hatto aql-idrok kuchini, o'ziga ishonch hissini singdirish uchun hatto mutlaqo sog'lom bolani ham mashg'ulotlarga olib kelishadi.

Gacha bo'lgan bolalar uchun artterapiyaning asosiy vazifalari maktab yoshi tegishli bo'lishi mumkin:

- Nutqni va bilish faoliyatini rivojlantirish. Bu yangi narsa bilan tanishish paytida sodir bo'ladi. Shunday qilib, chaqaloq birinchi marta rangli qumni ko'rib, uning nima uchun ranglanganligini bilishni xohlaydi (axir u faqat sariq rangga o'rganib qolgan), yangi raqs harakatini ko'rib, uni takrorlamoqchi va h.k.

- O'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirish. Birinchi darslarda har bir bola muvaffaqiyatga erisha olmasligi mumkin, ammo o'qituvchilarning sa'y-harakatlari tufayli har safar u avvalgi darsga qaraganda yangi va ko'proq narsani qilishga muvaffaq bo'ladi. Natijada, bola o'z harakatlariga bo'lgan ishonchni rivojlantiradi, agar u harakat qilsa, mumkin degan fikrni rivojlantiradi.

Individual art-terapiya. Bunda defektolog-logoped alohida yordamga muhtoj bolalar, nutqida nuqsoni bor bolalar bilan yakka tartibda mashg'ulot olib boradi.

Bunda aniq bitta mavzuda rasm chizishni topshiriq sifatida beradi. Defektolog-logoped nutqida nuqsoni bo'lgan yoki alohida yordamga muhtoj bolalar bilan uzog'i 45 minut yoki 2 soat davomida ishlashi zarur. Bunda vaqtni tanlashda, albatta, bolaning yoshi, individual xususiyatlari inobatga olinadi.

Guruhli art-terapiya Guruhli art-terapiya holatida butun psixoterapevtik guruh ya'ni mashg'ulotda ishtirok etuvchi bolalar yollanadi. Bolalar soni 8-10 nafardan oshmasligi lozim. Terapiya jarayoni ikki shaklda tashkil etilishi mumkin:

- tarkibi doimiy bo'lgan yopiq guruh;
- yangi odamlar ishtirok etishi mumkin bo'lgan ochiq guruh.

Bitta mashg'ulotning davomiyligiga kelsak, an'anaviy ravishda u 1,5 dan 3 soatgacha o'zgarib turadi. Bunda ham bolaning yoshi, individual xususiyatlari inobatga olinadi. Guruh mashg'ulotlari har bir ishtirokchining o'ziga xos muhitda cho'mishiga hissa qo'shadi, u erda hamma bir-biriga ehtiyotkorlik va ehtirom bilan munosabatda bo'ladi, o'z his-tuyg'ularini xotirjam va erkin ifoda etishi va ularni muhokama qilishi mumkin.

Mashg'ulot ishtirokchilari badiiy asarlarni individual, juft-juft yoki guruhli bo'lib yaratishi mumkin. Odatda, topshiriqlarni bajarishdan oldin ham, keyin ham ishtirokchilar kelajakdagi ishlarni birgalikda muhokama qilishadi. U malakali mutaxassis tomonidan nazorat qilinadi. Shu bilan birga, uning nazorati va ishdagi ishtiroki minimallashtiriladi.

Ko'pincha, u shunchaki mashg'ulotlarni tashkil qiladi, ularni o'tkazish joyi va vaqtini belgilaydi, ishtirokchilarni qoidalar bilan tanishtiradi.

Art-terapiyadan foydalanish ijtimoiy moslashuvning eng samarali usuli hisoblanadi. Uning maktabgacha ta'lim sohasiga kiritilishi bolalarga jamiyat hayotida to'liq ishtirok etish, tafakkur ijodi va shaxsning yaxlitligini rivojlantirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. М.В. Киселева (2006) Арт-терапия в работе с детьми: руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. Санкт-Петербург.

2. I.Q. Sayfullayeva. (2020) Eshitishda nuqsoni bor 1-2 sinf o'quvchilarining arifmetik amallarni bajarishga o'rgatishning samarali usullari. TDPU Ilmiy axborotlari 3-son. 88-92 b

3. I.Q.Sayfullayeva(2020) Eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikani o'rgatishda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni. Maktab va hayot.-26 b.

OG'IR NUTQ KAMCHILIGIGA EGA BO'LGAN BOLALARDA ART TERAPIYA YORDAMIDA BARTARAF ETISH USULLARI

Kayumova Dilnoza Fathulla qizi

A.I.Gersin nomidagi RDPU Toshkent filiali o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada art-terapiya haqida uni bolalar nutqini faollashtirishga ta'siri haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *individual, guruhli, qum terapiya, ertakterapiya, musiqa terapiya.*

Maktabgacha tarbiyachilar ta'lim muassasalari har yili aloqa va rivojlanishning yangi usullarini joriy etish duch kelmoqda. Nisbatan yaqinda art-terapiya ommalashib ketdi, bu esa bolani nafaqat rivojlantirishga imkon beradi ijodiy mahoratshuningdek, nutq va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ko'pgina ota-onalar ushbu kontseptsyani hatto bilishmaydi, lekin buning sababi shundaki, aksariyati bolalarni eski usullar bilan rivojlantirishga odatlangan, masalan, bolaligida o'qitilgan. Va deyarli har bir kishi har qanday kiritilgan yangilikka talabchanlik bilan qaraydi va unga ishonmaydi.

Darhaqiqat, har yili maktabgacha yoshdagi bolalarni hayotga moslashishini, o'zlarini ko'rishni o'rganishni, mag'rurlanishni, shuningdek, o'zlari bilan muloqot qilish va his-tuyg'ulari va istaklarini ifoda etishning qulay usulini topishga harakat qilishni osonlashtiradigan ko'plab dastur va ko'rsatmalar ishlab chiqilmoqda.

Ushbu yo'nalishlardan biri art-terapiya bo'lib, u rasm chizish, modellashtirish, tovushlarni o'rganish, raqs va boshqa ko'p narsalarni o'z ichiga oladi. 20-asrning boshlarida urushga ketgan rassomlardan biri jarohatini tiklash uchun bir muncha vaqt sanatoriyada edi. Va u erda hech narsa yo'qligi sababli, u bo'sh vaqtlarini protseduralardan tortib oldi. Biroz vaqt o'tgach, u shifokorlar bashorat qilganidan tezroq tuzalayotganini tushuna boshladi. Bu chizilgan bo'lib chiqdi. Shundan so'ng sanatoriya bazasida maxsus kurslar tashkil etildi, ularda odamlar rasm chizishdi. Va ajablantiradigan narsa, ammo aynan shu harakatlar ularga tezroq tiklanishiga yordam berdi.

Biroz vaqt o'tgach, evropalik rassomlardan biri o'z ishini davom ettirdi. Va shu vaqtdan boshlab butun bir usul paydo bo'ldi - san'at, buning natijasida ko'p odamlar ko'nglini tinchlantirdilar. Rossiyada art terapiya nisbatan yaqinda paydo bo'ldi. Va bu haqda ko'plab ijobiy sharhlarga qaramay, u chet elda bo'lgani kabi keng qo'llanilmaydi. Shu bilan birga, katta shaharlarda allaqachon butun badiiy terapiya markazlari ochilgan.

Zamonaviy art terapiya quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

-Izoterapiya - tasviriy san'at yordamida terapevtik ta'sir: rasm, modellashtirish, badiiy hunarmandchilik va hk.;

-imoterapiya - obraz, teatrlashtirish, dramatisatsiya orqali ta'sir o'tkazish;

- musiqiy terapiya - musiqani idrok etish orqali ta'sir o'tkazish;
- ertak terapiyasi - ertak, masal, afsona orqali ta'sir o'tkazish;
- kinesiterapiya - raqs va harakat orqali ta'sir;
- dramaterapiya
- qum terapiya
- fototerapiya
- tuzatuvchi ritm (harakatlar bilan ta'sir), xoreoterapiya;
- o'yin terapiyasi va boshqalar.

Art-terapiya kursidan o'tib, bola o'zini-o'zi bilish, o'zini ifoda etish, introspeksiya bilan shug'ullanadi, buning natijasida uning ruhiy holati uyg'unlashadi. Art-terapiya individual va guruh darslari shaklida olib boriladi.

So'nggi yillarda art-terapiya turli xil psixologik muammolarni hal qilishning ajoyib usuliga aylandi. "Art Terapiya" samarali va foydalidir, shuning uchun yoshidan qat'iy nazar bemorlar bilan ishlashda keng qo'llaniladi. Albatta, ko'pchilik uchun har qanday ma'lumot qiziq. Masalan, bunday tuzatish usullari qanday ko'rinishga ega, uning turlari qanday. Art-terapiyada deyarli hech qanday cheklovlar va kontrendikatsiyalar yo'q, ammo bu sizga haqiqatan ham yaxshi natijalarga erishishga imkon beradi.

Ko'pincha ota-onalar bunday ish usullariga qiziqishadi, chunki ular har qanday yoshdagi bolalarga tegishli. Bundan tashqari, bemorning o'zi (qaysi bo'lishidan qat'iy nazar yosh guruhi u murojaat qiladi) mashg'ulotlar o'yin va o'yin-kulgi shaklida taqdim etiladi, bu esa unga to'liq ochilish imkonini beradi. Xo'sh, bolalar va kattalar uchun art-terapiyaning asosiy turlari qanday ko'rinadi? Darslar qanday o'tkaziladi? Tuzatish uchun qanday materiallardan foydalanish mumkin? Art-terapiyaning maqsadlari qanday? Qanday natijalarni kutish mumkin? Bu savollarga javoblar ko'pchilikni qiziqtiradi.

Art terapiya nima? Biroz tarixda zamonaviy psixologiya ko'pincha art terapiya deb ataladi. Ushbu texnikaning turlari va usullari xilma-xil bo'lib, bu tajriba uchun katta maydonni ta'minlaydi. Bu atama so'zma-so'z san'at bilan davolashni anglatadi. Darhaqiqat, mashg'ulotlar davomida bemorlar o'zlarining his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini ifoda etish, o'zlarining shaxsiy xususiyatlarini o'rganish, turli xil san'at turlaridan, jumladan, rasm chizish, raqsga tushish, bastakorlik, haykaltaroshlik va boshqalarni qo'llash imkoniyatiga ega.

Psixologiyada eng mashhur art-terapiya turlarini ko'rib chiqishdan oldin, ushbu tuzatish texnikasining yaratilish va rivojlanish tarixiga e'tibor qaratish lozim. Dastlab, badiiy ishlov berish sxemasi bunday nazariyalarda taqdim etilgan mashhur odamlar Z. Freyd, K. Jung, A. Maslou kabi. Ammo amalda gipotetik modellar faqat XX asrning 30-yillarida qo'llanila boshlandi. Shunga o'xshash tuzatish usuli urush tugaganidan keyin Germaniyadan AQShga hijrat qilgan bolalarni davolashda qo'llanila boshlandi. O'sha paytda san'at terapiyasi, ehtimol, stressni engish va fashistlar lagerlarida bo'lganimda olingan jarohatlar bilan kurashishning yagona yo'li edi.

Birinchi tajribalar berdi ijobiy natija, shuning uchun "san'at bilan davolash" tobora ommalashib ketdi. Bugungi kunda art-terapiyaning deyarli barcha turlari psixoterapiyada keng qo'llaniladi. Bunday uslub insonga ko'plab muammolarni tushunish va hal qilish, uning shaxsiyatining yangi qirralarini ochish imkonini beradi.

Terapiyaning asosiy maqsadlari. Deyarli har bir psixolog bemorni davolashning ma'lum bir bosqichida art-terapiya kabi usulga murojaat qilish zarurligini his qiladi. Ushbu texnikaning turlari va usullari davolanish rejimini sezilarli darajada diversifikatsiya qilishi, bemorning farovonligini yaxshilash va unga chuqur nizolarni hal qilishga yordam beradi.

Ushbu tuzatish sxemalaridan foydalanib, shifokor bir nechta maqsadlarni ko'zlaydi. San'at bilan shug'ullanish odamga erkinlik berishga imkon beradi salbiy his-tuyg'ular, shu jumladan tajovuzkorlik va ijtimoiy jihatdan maqbul shaklda. Misol uchun, haykallar yoki chizmalar ustida ishlash kuchlanishni bartaraf etish va almashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baxtiyarovna, S. D., & Shukurullo o'g'li, N. J. (2022). TIBBIYOT XODIMLARINING HISSIY-EMOTSIONAL XUSUSIYATLARI. Scientific Impulse, 1(3), 439-443.
2. Karimovna, N. Y. (2023). COGNITIVE DISORDERS. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 126-131.
3. Нарметова, Ю. (2022). Психосоматик беморларда эмоционал-невротик бузилишлари ва уларга психологик ёрдам кўрсатишнинг ўзига хослиги. Общество и инновации, 3(2/S), 64-71.
4. Нарметова, Ю. (2015). Психосоматик беморларда эмоционал холат бузилишлари ва уларга психологик ёрдам кўрсатишнинг ўзига хослиги. ФзМУ хабарлари.
5. Нарметова, Ю. (2016). Вопросы организации психологической службы в перинатологии и родовспоможении. Фан ва жамият

ДЕЙСТВИЯ В РАЗВИТИИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Зарипова Динара Рустамовна

*преподаватель 2го Ташкентского академического лицея
МВД Республики Узбекистан.*

Аннотация: *В данной статье говорится о развитии нового Узбекистана и его перспективах.*

Ключевые слова: *новый Узбекистан, Президент, либерализация, республика, глобализация, общественные приемы.*

Сегодня Узбекистан, как самая красивая и уникальная страна, является для всех нас дорогой Родиной. Практичные и быстрые реформы в Узбекистане признаются мировым сообществом. Узбекистан, страна благородных инноваций, пробуждает чувство гордости и гордости у всех молодых людей. В настоящее время над Узбекистаном дует ветер перемен. Это мотивирует работать с энтузиазмом и энтузиазмом с радостью завтрашнего дня. Изменения, реализованные на основе стратегии действий, сегодня признаны учеными с мировым именем, а эксперты, отличающиеся скептическими взглядами, также оценивают их как перспективные. В первый год своего президентства глава республики, несмотря на различные прогнозы, пытался сделать государство более открытым, и результат этого отражается на нашей повседневной жизни.

На самом деле нет нужды доказывать, насколько актуально воспитание молодых людей с интеллектуальным потенциалом в эпоху, когда XXI век становится эпохой глобализации и исчезновения границ, веком информационно-коммуникационных технологий и Интернета. век возрастающей конкуренции на мировой арене и мировом рынке. Потому что в таких условиях рост инвестиций и инвестиций, направленных в человеческий капитал, решает задачу воспитания образованного и интеллектуально развитого поколения, которое является важнейшей ценностью и решающей силой в достижении целей, поставленных в демократическом развитии, модернизации и обновлении в "Настоящее время всегда важно. Только та страна, которая ставит это в число своих главных приоритетов, может проявить себя. Наш президент подчеркнул, что залогом этих успехов является образование и воспитание: "Мы настроены на масштабные демократические перемены, в том числе на образовательные реформы. Мы ставим своей главной целью создание основ нового Возрождения, то есть Третьего Возрождения в Узбекистане. Говоря об этом, прежде всего каждый из нас, все наше общество должны глубоко понять суть третьего Возрождения. Потому что, если взглянуть на современность, наши великие предки, много веков назад жившие на нашей святой земле, заложили основы современной науки и внесли несопоставимый

вклад в ее развитие. В частности, они оставили неизгладимый след в развитии мировой цивилизации своими энциклопедическими трудами и изобретениями в области математики, астрономии, геодезии, географии, истории, арифметики, фармакологии, медицины, философии и лингвистики. Это факт, который сегодня признается мировым сообществом. Например, неслучайно на Западе появилась фраза «Свет исходит с Востока». Научное и духовное наследие, оставленное нашими прадедами, такими как Мухаммад ибн Муса аль-Хорезми, Ахмад Фаргани, аль-Хаким ат-Тирмизи, Абу Али ибн Сина, Абу Наср Фараби, Мирза Улугбек, Алишер Навои, Захириддин Мухаммад Бабур, по праву признаны народами мира шедеврами эпохи Ониша. В частности, Средняя Азия, как один из научных и культурных центров Средневековья, оказала положительное влияние на ренессансный процесс в других регионах, что нашло подтверждение в мировой науке. Уменьшились. Для всех нас не секрет, что подготовке педагогов новой эпохи, развитию педагогической науки, внедрению инновационных образовательных технологий уделяется недостаточно внимания, что вызвало ряд серьезных проблем в По масштабам и размаху проведены огромные работы. За последние два года построено 77 новых школ на сумму 556 миллиардов сумов. Реконструировано и отремонтировано, оснащено современным учебным и лабораторным оборудованием 1 тысяча 930 школ. Принимаются большие меры по полному обновлению образовательного процесса с точки зрения качества и методологии. Открывается создание новых и современных учебных заведений, таких как школы Ибрата, Мухаммада Юсуфа, Халимы Худойбердиевой, «Школа Темурбеклар», Президентские школы, частные школы. открыть новые возможности образования для детей нашей страны. Обучение в школе ведется на 7 языках: узбекском, каракалпакском, русском, казахском, кыргызском, туркменском и таджикском. Например: «Мы должны рассматривать школьную проблему как первоклассную проблему. Школа – это не только место обучения, она должна стать для всех нас колыбелью высокой духовности, местом, где наших детей с детства учат профессии»

При этом в нашей стране последовательно реализуются задачи, определенные в Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан на 2017-2021 годы. Этот программный документ положил начало переходу нашей страны на совершенно новый этап развития. По мнению экспертов, принятие Стратегии действий стало большим шагом для Узбекистана и создало необходимый прочный фундамент. Прагматичная и эффективная коммуникация: Современные информационные и коммуникационные технологии придали новый дух отношениям государства и общества. Развитие отрасли служит реализации новых форм отношений между государством и обществом, государственными органами и гражданами. В этом смысле виртуальное лобби Президента Республики Узбекистан приобретает все большее значение как показатель эффективности деятельности органов

государственной власти и управления, как механизм глубокого анализа и решения местных проблем. За короткий период виртуальное лобби стало эффективным инструментом решения проблем, волнующих общественность. Это подтверждает и статистика обращений. То есть на сегодняшний день от граждан поступило более миллиона обращений, из них рассмотрено 94 процента. Таким образом, на практике реализуется принцип ответственности государственных органов и должностных лиц перед обществом. Повысилось чувство сопричастности граждан к проводимым в стране реформам. Это служит важным фактором укрепления взаимного доверия в отношениях между государством и народом, стабильности и развития общества. Самое главное, отмечают эксперты, позитивные изменения происходят в мышлении и мировоззрении населения. Для них это решающий фактор в решении задач, стоящих перед обществом.

Известно, что развитие любого общества определяется человеческим капиталом, то есть интеллектуальным потенциалом, здоровьем, образованием, производительностью труда и высоким качеством жизни. В современном мире этот фактор является основным локомотивом креативной экономики. По данным исследования ООН, по итогам 2016 года Узбекистан вошел в число стран с высоким уровнем человеческого развития. Сегодня развитие предпринимательства в Узбекистане стало движущей силой последовательного экономического развития. По итогам 2016 года доля малого бизнеса в валовом внутреннем продукте составила 56,9 процента, в промышленности - 38,9 процента, в обороте розничной торговли - 87,1 процента, в сфере платных услуг - 50,8 процента. В этом секторе экономики занято 77,9% работающего населения.

В целом, сегодня в экономике, политике и всех сферах Узбекистана наблюдается новый метод, новый фактор и новые изменения. Сегодня Узбекистан стремительно мобилизует свой творческий потенциал, формируя вокруг себя пояс процветания, широко применяя современные подходы и методы во всех сферах жизни общества. Стоит отметить, что развитие экономики страны оценивается с точки зрения повышения благосостояния нашего народа. Такой подход, без сомнения, даст высокие результаты в ближайшем будущем. Ведь глава страны будет могущественным. Нам нужно быть сильными ради нашего нового Узбекистана.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Мирзиёев Ш.М. «Вместе мы построим свободное и процветающее демократическое государство Узбекистан» Т.: Узбекистан 2016.
2. Газета «Новый Узбекистан», 21.03.2021. «Сотрудникам и активистам системы соседства Узбекистана»

3. Газета «Новый Узбекистан», 24.08.2021. «Государственная молодежная политика»

4. Б. Собиров «Желание быть сегодня лучше, счастливее, счастливее, чем вчера, пробуждает надежду и уверенность в будущем».

5. Олимжонов О.О. «Новые возможности нового Узбекистана»

МАТЕМАТИКА FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Qorabekov O'tkir Yangiboy o'g'li

*Shahrisabz "Temurbeklar maktabi" harbiy-akademik
litseyi matematika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kun matematika fani o'qituvchisining innovatsion texnologiyalardan qanday foydalanish kerakligi va uning samaradorligini bilish uchun ko'rsatmalar berilgan. Shu bilan birga o'qitish metodlari, jarayonning asosiy yo'nalishlari ko'rsatilib o'tilgan. Ta'limda innovatsion jarayonlarni olib borishga keng urg'u berilgan.*

Tayanch so'zlar: *Innovatsiya, innovatsion texnologiya, metodika, optimallashtirish, raqobat, matematik tahlil, kommunikatsiya, differentsiallashtirish, tendentsiya, matematik madaniyat.*

Аннотация: *В этой статье представлены рекомендации для современного учителя математике, чтобы узнать, как использовать инновационные технологии и узнать об их эффективности. При этом показаны методы обучения и основные направления процесса. В образовании большое внимание уделяется проведению инновационных процессов.*

Ключевые слова: *Инновация, инновационная технология, методология, оптимизация, конкуренция, математический анализ, коммуникация, дифференциация, тенденция, математическая культура.*

Sifatli ta'limga kirish O'zbekiston ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishi bo'lib, u Davlat qonunlari va qoidalari bilan tasdiqlangan. Oliy ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish, jumladan, harbiy ta'limdagi o'quvchilarni matematikaga tayyorlash bugungi kunda ta'lim sohasida ko'rib chiqilayotgan muhim masalalardan biridir. Chunki zamonaviy texnikalarning ishlash tizimi ya'ni dasturiy ta'minoti matematik algoritmgaga asoslangan.

Maqolaning maqsadi matematika o'qituvchilarining kasbiy madaniyati asoslarini shakllantirishga yo'naltirilgan innovatsion o'qitish texnologiyalarini hisobga olgan holda bo'lajak harbiy xizmatchi va ofitserlarni zamonaviy uslubiy va matematik tayyorgarligini rivojlantirishning asosiy tendentsiyalarini rivojlantirish.

So'nggi o'n yillikda mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyati muammosiga etarlicha e'tibor berishdi. Xususan, hozirgi rivojlanish bosqichidagi pedagogik innovatsiya muammosi I.M.Bogdanova, L.I.Danilenko, V.F.Palamarchuk, I.P.Pidlasy, A.I.Prigojin, O.Ya.Savchenko, V.A.Slastyonin va boshqalarning asarlarida o'z ifodasini topgan. M.V.Bogdanovich, L.M.Dutko, M.V.Kozak, G.Kopernik, Ya.A.Korol, L.P.Kochina, N.P.Listopad, L.Shtabovalarning ishlarida jarayonli dasturiy ta'minot masalalari o'rganilgan. Matematikani turli metodologik yondashuvlar bo'yicha o'qitish. Matematika o'qitishni individuallashtirish

va differensiallashtirishning asosiy qoidalari (O. Pexota, S. Logachevska, A. Furman va boshqalar), matematikani o'qitishda o'quv va kognitiv faoliyatning individual va jamoaviy shakllaridan foydalanish tizimlari (Yu. Malovany, I. Cheredov, O. Yaroshenko va boshqalar); matematik tafakkur va matematik madaniyatni rivojlantirishning metodik asoslari (I. Kaplunovich, V. Kraevskiy, E. Lodatko, L. Fridman va boshqalar).

Ta'limdagi innovatsion jarayon - uni yangilash, o'qitish va tarbiyalashning maqsadi, mazmuni, tashkil etilishi, shakllari va usullarini o'zgartirish, ta'lim jarayonini yangi ijtimoiy-tarixiy sharoitlarga moslashtirishga qaratilgan izchil, maqsadli harakatlar majmuidir.

Matematikada innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zarur sharti ta'lim tizimini isloh qilish, ta'limning yangi didaktik va uslubiy kontseptual asoslarini ishlab chiqishdir.

Ushbu jarayonning asosiy yo'nalishlari quyidagilar bo'lishi kerak:

- multimedia, gipermedia tizimlari, elektron darsliklar va boshqalardan foydalanishga imkon beruvchi fanga yo'naltirilgan o'quv va axborot muhitini yaratish;
- aloqa vositalarini (kompyuter tarmog'i, telefon, televideniya, axborot almashish uchun sun'iy yo'ldosh aloqasi) o'zlashtirish;
- axborot makonida "navigatsiya" qoidalari va ko'nikmalarini o'rganish;
- masofaviy ta'limni rivojlantirish

Innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda o'qitish klassik ta'limdan sifat jihatidan ustundir. U klassik ta'lim doirasida birlashtirib bo'lmaydigan jarayonlarni birlashtiradi: ta'lim, bandlik, martaba rejalashtirish, uzluksiz ta'lim. Oliy ta'lim hamisha o'z jamiyatining hayoti va muammolarini aks ettiruvchi o'ziga xos namuna, ko'zgu bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi, shuning uchun bugungi kunda ta'lim jamiyatdagi o'zgarishlarni boshqarishning muhim omilidir. Bu fuqarolar farovonligini oshirish vositasi, iqtisodiy barqarorlik omili va milliy xavfsizlikning kafolati bo'lishi kerak. Buning uchun esa ta'lim tizimi o'quvchilarga individual xususiyat va qobiliyatlardan kelib chiqqan holda sifatli ta'lim, tarbiyachilarga - munosib mehnat va turmush sharoiti, kasbiy o'sish, o'z-o'zini anglashi uchun sharoit yaratishi kerak. Buning uchun esa o'quv jarayoniga talaba shaxsiga yo'naltirilgan eng yangi texnologiyalarni joriy etish zarur.

Universitetlarimizda matematikani tayyorlash amaliyotiga quyidagi o'qitish texnologiyalari faol kiritildi:

- turli faoliyatdan ko'p tarmoqli bilim va ko'nikmalarni integratsiyalashuvini ta'minlaydigan dizayn texnologiyalari;
- muqobil variantlarni tanlash asosida ijodiy vazifalarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi o'yin texnologiyalari;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari;
- interfaol metodlar (guruhda ishlash, loyiha usuli, "aqliy hujum", "arra", "keys usuli", "akvarium", rolli va ishbilarmonlik o'yinlari, "katta doira", "fikrlar ko'lami",

“Sokratdan keyin suhbat”, “Assotsiativ buta”, “Ochiq mikrofon”, (energiya beruvchi mashqlar, guruh muhokamasi, o‘zaro o‘rganish);

- muammoli ta’lim texnologiyasi;

Ushbu maqsadga erishish uchun ijodiy shaxsni rivojlantirish bo‘yicha ishlar tizimi o‘quvchini ijodiy faoliyat sub’ekti sharoitiga qo‘yadigan va uning shaxsiyatini shakllantirishni ta’minlaydigan mazmun, usullar, shakllar, usullar va vositalarning organik majmui bo‘lishi kerak.

Oliy o‘quv yurtlarida matematika fani o‘qitishning asosiy shakli o‘qitishning passiv shakli sifatida keskin tanqid qilinganiga qaramay, ma’ruza bo‘lib qolmoqda. Ma’ruzalar oliy o‘quv yurtlarida o‘qitishning eng qadimgi va eng keng tarqalgan shakllaridan biri bo‘lib, ma’ruza kurslari o‘qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan shaklda taqdim etadigan katta hajmdagi bilimlarni sintez qiladi. Lekin an’anaviy ma’ruzalar talabalar talabiga javob bermaydi. Ularning o‘rnini ko‘rgazmali qo‘llab-quvvatlash, o‘quv ma’ruzalari, interfaol muhokamalar, o‘quvchilarning o‘quv jarayonida faol ishtirokini ta’minlovchi multimedia ma’ruzalari egallaydi.

Bugungi kunda multimedia ma’ruzalarining mutlaq ko‘pchiligi o‘qituvchilarning shaxsiy ishtiyoqi, ijodkorligi tufayli tashkil etilmoqda. Multimediali ma’ruzalarni amalga oshirishdagi muammoning yana bir jihati kompyuter texnologiyasini o‘zlashtirmagan o‘qituvchilarning tayyorgarliksizligidir. Taqdimot dasturlari, multimedia ma’ruzalarini tayyorlash katta kuch va jiddiy tayyorgarlikni talab qiladi. Zamonaviy kompyuter texnologiyalarini puxta o‘zlashtirgan o‘quvchilar o‘zaro boyitishga, o‘quvchilar va o‘qituvchilarning o‘zaro bilim almashinishiga, intellektual saviyasini oshirishga, hamkorlik aloqalarini o‘rnatishga, akademik birdamlikka yordam beradigan ijodiy ish sifatida berilgan mavzu bo‘yicha multimedia taqdimotlarini tayyorlashlari mumkin.

Matematikani o‘zlashtirishning hozirgi bosqichida samaraliroq o‘rganish uchun aniqlik tamoyilini qo‘llash (jadvallar, diagrammalar, grafiklar va h.k.lar) orqali oqlanadi, uni bizning fikrimizcha, kompyuter bajaradi. Shunday qilib, o‘qituvchi matematikani o‘rganish jarayonini optimallashtiradi va diversifikatsiya qiladi. O‘quv jarayoniga kompyuterlarni joriy etish shaxsning tanlash erkinligini ta’minlaydi va o‘quvchidan o‘z bilimiga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lishni talab qiladi; o‘quvchining intellekti madaniyatlar va avlodlar muloqotiga jalb etish orqali rivojlanadi; umumiy vazifani bajarish va umumiy maqsadga erishish uchun individual mas’uliyat va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydigan hamkorlikda o‘rganish; muammoli vaziyatlardan foydalanish va talabalar motivatsiyasini shakllantirish orqali bilim faolligini oshiradi.

Demak, zamonaviy matematika ta’limining jadallashuvi zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan zamonaviy innovatsion o‘qitish usullaridan foydalanish bilan bog‘liq. Bundan tashqari, O‘zbekiston oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini tashkil etish va talabalar bilimni baholash ustidan nazoratning reyting tizimi keng qo‘llaniladi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad – o‘quv faoliyatini faollashtirish,

o'quvchilarning faol mustaqil ishlarini rag'batlantirish, shuningdek, sog'lom raqobat uchun sharoit yaratish orqali ta'lim sifatini oshirishdan iborat.

Matematikani o'rganish jarayoni o'quv materialini o'quvchining boshiga avtomatik ravishda singdirish emas. Bu jarayonda ishtirok etish uchun insondan mashaqqatli aqliy mehnat, o'z faoliyati talab etiladi. Tushuntirishlar va namoyishlar o'z-o'zidan hech qachon haqiqiy va doimiy bilimni keltirmaydi. Bunga faqat matematikadan faol va interaktiv ta'lim orqali erishish mumkin. O'qituvchining mahorati talabalarga har bir vaziyatda eng maqbul bo'lgan vositalar bilan eng yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR:

1. Alixonov S. "Matematika o'qitish metosikasi" Toshkent. O'qituvchi 2010.
2. Meliqulov A. va boshqalar. Matematika. I-II qism. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. T.: O'qituvchi, 2004 y.
3. Мишин В. И. Методика преподавания математики в средней школе. Частная методика. М: 1987 г.

KIVI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASINI ILMIY ASOSLARINI O'RGANIB ISHLAB CHIQRISHGA TADBIQ QILISH

Niyazmatova Odinaxon Ergashbaevna

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Soliyeva Sarvinoz Kamoliddin qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Tolibjonova Roziya Obidjon qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Tojiboyev Ravshanbek Mamarasul o'g'li

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institute

Annotatsiya: *Ilmiy ishning asosiy maqsadi shundan iboratki O'zbekiston xududida Ximoyalangan yerlarda keng miqyosda kivi o'simligini (Actinidiya Chinnece) turli xil navlarini yetishtirish texnologiyasining ilmiy asosini o'rganish hamda axolini ushbu vitamanga boy bo'lgan o'simlik bilan muntazam ravishda ta'minlashga qaratilgan masalalar yuzasidan ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'z: *(Actinidiya Chinnece), vitamin, nav, suv, adaptatsiya, ildiz, havo, tuproq, kasallik, foydali.*

Annotation: *The main goal of the scientific work is to study the scientific basis of the technology of growing different varieties of kiwi plant (Actinidia chinnece) on a large scale in Protected Lands on the territory of Uzbekistan, and provide information on issues aimed at regularly providing the population with this vitamin-rich plant.*

Keywords: *(Actinidia Chinnece), vitamin, variety, water, adaptation, root, air, soil, disease, beneficial.*

Аннотация: *Основной целью научной работы является изучение научных основ технологии выращивания разных сортов растения киви (Actinidia chinnece) в больших масштабах на заповедных землях на территории Узбекистана и предоставление информации по вопросам, направленным на регулярное обеспечение населения этим богатым витаминами растением.*

Ключевые слова: *(Actinidia Chinnece), витамин, сорт, вода, адаптация, корень, воздух, почва, болезнь, полезность.*

KIRISH

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng qishloq xo'jaligida tub o'zgarishlar sodir bo'ldi. Yuqori samarali isloxtlar o'tkazildi. Fermer xo'jaliklari, dehqon xo'jaliklari, agrofimlar tashkil etildi. Bu xo'jaliklar keyingi yillarda optimallashtirildi. Ko'p tarmoqlixo'jaliklar tashkil topdi. Hozirgi vaqtda bu xo'jaliklar respublikada yetishtirilayotgan maxsulotlarning 90%dan ortig'i fermer xo'jaliklari hisobiga to'g'ri kelmoqda. Fermerlarimiz chet el investitsiyalarini mamlakatimizga olib kirish bilan birga yangi ekin turlarini yangi texnologiyalarni ham olib kirmoqdalar. Shunday ekin

turlaridan biri Kivi o'simligidir. Shularni xisobga olgan holda buo'simlik mevalarini o'zimizni iqlim sharoitimizda o'stirib ularni adaptatsiya qilish va sekin asta iqlim sharoitimizga moslashtirib borish kabi ishlarni amalga oshirish asosiy vazifalarimizdan biridir. Hozircha bu o'simliklarni himoyalangan yerlarda yetishtirish aholini servitamin kivi bilan ta'minlash shu bilan birgalikda mevachilik sohasida yana bir tur o'simlik assortimentini vatanimizda ko'paytirish dolzarb masalardan biri bo'lib xisoblanadi. Kivi mevasi juda ko'p foydali xususiyatlarga ega, xususan xomilador ayollar uchun foydali bo'lgan Mg ga, C vitaminiga boy. Bu esa kuchli antioksidant bo'lib, organizmni tez toliqib qolishidan saqlaydi, immunitetni oshiradi, yallig'lanish va miyaga qon quyilish xavfini kamaytiradi. Kivi terini tozalash, namlash, yoshartirish, oziqlantirish uchun kosmetik niqoblar tayyorlashda ham ishlatiladi. Kivi o'simligi o'zining be'qiyos ta'mi, vitamininga boyligi, xushbo'y xidi, qayta ishlash va tashishga yaroqliligi, yetishtirish va ko'paytirishning u qadar murakkab emasligi va shu kabi bir qator afzalliklari bilan dunyoning ko'pgina mamlakatlarida yuqori baxolanadi. So'nggi yillarda Respublikamizda ham xalq iste'moli, shuningdek, mustaqillikdan keyingi yillarda mamlakatimiz qayta ishlash sanoatining mazkur ekinga bo'lgan talabi keskin ortib bormoqda. 2017-2021yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining 3.3 bandida «Respublika tuproq-iqlim sharoitlariga mos, qurg'oqchilikka, issiqlikka va kasalliklarga chidamli qishloq xo'jalik ekinlari navlarini yaratish va ishlab chiqarishga joriy etish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish» muhim strategik vazifalardan biri sifatida alohida belgilab qo'yilgan. TSitrus ekinlar assortimentini shunday navlar bilan boyitish, ularni ko'paytirish va yetishtirish texnologiyasini takomillashtirish respublikamiz qishloq xo'jaligi sohasidagi dolzarb vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi, 2018-yil 29-martdagi PF-5388-son «O'zbekiston Respublikasida meva-sabzavotchilikni jadal rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi, 2019- yil 20-martdagi PQ-4246-son «O'zbekistonda bog'dorchilik va issiqxona xo'jaligini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi, 2019-yil 11-dekabrda PQ-4549-son «Meva- sabzavotchilik va uzumchilik tarmog'ini yanada rivojlantirish, sohada qo'shilgan qiymat zanjirini yaratishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi»gi qaror va farmonlari hamda mazkur faoliyatga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqotlari muayyan darajada xizmat qiladi Kivi o'simligi o'zining beqiyos ta'mi, vitamininga boyligi, xushbo'y xidi, qayta ishlash va tashishga yaroqliligi, yetishtirish tva kopaytirishning u qadar murakkab emasligi va shu kabi bir qator afzalliklari bilan dunyoning ko'pgina mamlakatlarida yuqori baxolanadi. So'nggi yillarda respublikamizda ham xalq iste'moli, shuningdek, mustaqillikdan keyingi yillarda mamlakatimiz qayta ishlash sanoatining mazkur ekinga bolgan talabi keskin ortib bormoqda.

Ilmiy ishning maqsadi va vazifalari. O'zbekiston sharoitida himoyalangan yerlarda Kivi yetishtirishni zamonaviy texnologiyasini o'rganish. Bu mavzuni

tanlashdan maqsad Kivi o'simligi issiq tropik iqlimi bo'lgan hududlarda o'stiriladi. Kivi daraxtga o'xshash tropik lianadir, uning yashash joyi Italiyaning subtropiklari, Abxaziya, Yangi Zelandiya, Chili va Qoradengiz sohillarida joylashgan. Uning vatani Xitoy xisoblanadi. Bizning mamlakatimiz iqlim sharoitlari mos kelmaydi, shunga qaramasdan mirishkor dexqonlarimiz himoyalangan yerlarda Kivi yetishtirib axolini servitamin kivi maxsulotlari bilan ta'minlashni oldilariga maqsad qilib qo'yishgan. Kivi yetishtirishni zamonaviy usullarini ilmiy asoslarini o'rganish ushbu ishning maqsadidir.

Tadqiqot natijalari. O'tkazilgan tadqiqotlarda issiqxonalarda yetishtirilayotgan kivi navlarining xo'jalik-biologik xususiyatlari o'rganiladi hamda istiqbolli navlar ajratib olinadi. Kivi yetishtirish texnologiyasi ilmiy asosda o'rganilib iqtisodiy samaradorligini aniqlanadi. Kivi o'simligini issiqxonalarda yetishtirishni ilmiy asoslari xamda samaradorligi bo'yicha ishlab chiqarishga tavsiyalar beriladi.

Natijalarning xo'jalik samaradorligi: Andijon viloyatining issiqxona sharoitida o'tkazilgan tadqiqotlarda kivi o'simligini yetishtirish texnologiyasining ilmiy asoslari o'rganiladi xamda samaradorligi aniqlanadi.a.

Xulosa. 1. Kivi o'simligi o'zining be'qiyos ta'mi, vitamining boyligi, xushbo'y xidi, qayta ishlash va tashishga yaroqliligi, yetishtirish va ko'paytirishning u qadar murakkab emasligi va shu kabi bir qator afzalliklari bilan dunyoning ko'pgina mamlakatlarida yuqori baxolanadi.

2. Kivini yetishtirishda yana bir o'ziga xos qulayligi shundaki uni yetishtirish uchun ortiqcha daromad harajat, agrotexnika hamda mexnat talab etilmasligi va oziqlantirish ratsioni ham oddiyliigi, issiq va sovuq haroratga chidamligidir.

3. Hozirgi kunda Kivi o'simliklari parvarish qilib kelinmoqda ularni sug'orish va o'g'itlash ishlari xam tomchilatib sug'orish sistemasi orqali olib borilmoqda. Issiqxona ichidagi Kivi ekiladigan tuproqlar chirindiga boy tuproqlar bilan boyitildi va tomchilatib sug'orish sistemasi o'rnatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.O'zbekiston respublikasi prezidentining respublikada kartoshka yetishtirishni kengaytirish va urug'chiligini yanada rivojlantirish to'g'risidagi 2020-yil 6-maydagi PQ-4704- son qarori.

2. Ostonaqulov TE, Zuyev VI, Qodirxo'jayev OK. Sabzavotchilik; Darslik.Navro'z.-Toshkent; 2018 (2020)- 552 bet

3. Ostonaqulov. O'zbekistonda tugunak mevali ekinlar. Monografiya; Navro'z.-Toshkent: 2020- 324 bet

KORXONALARNING MOLIVAVIY BARQARORLIK KO'RSATKICHLARI. (TAHLILI)

Mirzayev Umidjon Mirzahmedovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada korxonalarda moliyaviy barqarorlik jarayoni uning ko'rsatkichlari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *to'lovga layoqatsizlik, bankrotlik, tadbirkorlik faoliyati, boshqaruv, korxonalar, loyiha, bank.*

Kompaniyani samarali moliyaviy boshqarish ko'p jihatdan inqirozli vaziyatlarni bashorat qilish qobiliyatiga bog'liq bo'lib, uning asosiy va zarur elementi tashkilot faoliyatining diagnostikasi hisoblanadi. Korxonaning barqaror rivojlanishining ta'minlash maqsadida risklarni boshqarish va baholash jarayonini avtomatlashtirishga imkon beradigan model juda dolzarbdir, chunki korxonalar faoliyati muammosiz ishlashga va loyihalarni amalga oshirish jarayonida noishlab chiqarish vaqtini qisqartirishga qaratilgan va bu kompaniyaning yanada barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Ushbu jarayon korxonaning moliyaviy holatini yaxshilash va ma'lum moliyaviy natijalarni yaratishga qaratilgan. Dunyodagi tahlikali vaziyatda ko'plab kompaniyalar beqaror bozor sharoitida ishlashlari kerak, bu ularning faoliyati eng ko'p xavfxatarlarga duchor bo'lishidan dalolat beradi [1]. Eng muhim xavflardan biri bu moliyaviy to'lovga layoqatsizlik xavfi hisoblanadi. Davlatning farovonligi va uning jahon sahnasida rivojlanishi ko'p jihatdan ushbu hududda joylashgan kompaniyalar, korxonalar yoki tashkilotlarning moliyaviy holatiga bog'liq. Kompaniyalarning samarali faoliyat yuritishi va rivojlanishi milliy daromad va yalpi milliy mahsulotni yaratishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Tadbirkorlik o'z rivojlanish yo'lida doimiy ravishda xavf va moddiy manfaatlar bilan birga boradi. Aslida, tadbirkor-bu tavakkal qilishga va qabul qilingan qarorlar uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga tayyor shaxs [2] Bu biznes bilan shug'ullanadigan shaxsning asosiy farqlovchi xususiyati. Xavf bilan bog'liq qarorlarni qabul qiladigan menejer kelajakdagi vaziyatlarni yetarli darajada baholashi va yetarli ma'lumotga ega bo'lishi, shuningdek, o'tgan tajribaga e'tibor qaratishi kerak. Tadbirkorlik konsepsiyasiga boshqa nuqtai nazarlar ham mavjud, masalan, Shumpeter tadbirkorning asosiy ajralib turadigan xususiyati — innovatsion faoliyat deb hisoblagan [3]. Bepul naqd pulni texnologiyalarga, mahsulotlarga investitsiya qilish, investitsiyalardan kerakli daromad olish xavfini olish haqida gapiradi.

Moliyaviy holat barqarorligini tahlili orqali ma'lum davr mobaynida moliyaviy resurslarni korxonalar qanday boshqarganligiga baho beriladi. Avvalo, moliyaviy resurslar holati bozor va korxonalar rivojlanishining talablariga mos kelishi kerak, chunki moliyaviy barqarorlikni talab darajasidan past bo'lishi korxonani to'lovga qobilligini zaiflashtiradi, ishlab chiqarishni rivojlanishi uchun mablag'lar yetishmasligiga olib keladi. Buning aksi bo'lgan holatlarda esa moliyaviy resurslarni ortiqchaligi ishlab chiqarishni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, ishlab chiqarish zaxiralari va rezervlarini

me'yordan ortib ketishiga sabab bo'ladi, demak, moliyaviy resurslarni samarali shakllanishi, taqsimlanishi va ulardan foydalanishi moliyaviy barqarorlik mohiyatini ifodalaydi. Iqtisodiy adabiyotlarning ko'pchiligida moliyaviy mustahkamlikka (barqarorlikka) va balans likvidligiga bir xil ta'rif berishadi va aniqlanayotgan ko'rsatkichni moliyaviy mustahkamlik yoki balans likvidligi, ya'ni korxonalarining olingan qarzlarni qaytarib berish qobiliyatiga egalik deb tushuniladi. Moliyaviy mustahkamlik va balans likvidligi – bu o'z mazmuniga ega bo'lgan ikki xil moliyaviy ko'rsatkichlar bo'lib, korxonalar moliyaviy faoliyatini har xil nuqtayi nazardan ifodalaydi.

Moliyaviy barqarorlik keng qamrovli ko'rsatkich bo'lib, korxonalar faoliyatining barcha tomonlari natijasi unda aks etadi. Moliyaviy barqarorlikka erishgan korxonalar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi: - bozor munosabatlarini har xil sharoitlarida ham faoliyat yuritish olishi; - korxonalar pul mablag'larini erkin harakat qilishi; - moliyaviy resurslarni bozor talablariga mos kelishi; - moliyaviy resurslar holati ishlab chiqarishni rivojlantirish va to'lov qobiliyati, kreditga layoqatligini ta'minlay olishi; - ishlab chiqarish xarajatlari va xarajatlarini manbalar bilan qoplanishi. Iqtisodiyotga oid adabiyotlarda moliyaviy barqarorlikka taalluqli ko'rsatkichlar, ularni hisoblash yo'llari va tahlili yetarlicha yoritilmagan. Moliyaviy barqarorlik mazmun jihatidan turlicha ta'riflanadi. To'lov qobiliyati, balans likvidligi, korxonani bozor faolligi ko'rsatkichlari, moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari sifatida ko'rilishi mutlaqo noto'g'ri. Tahlil davomida moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarga e'tiborni qaratmoq lozim. Ichki omillarga quyidagilarni kiritish mumkin.

- korxonalar faoliyatini tarmoq xususiyatiga mos kelishi;
- ishlab chiqarilayotgan mahsulot, ko'rsatilayotgan xizmat tuzilishi (strukturasini);
- ustav kapitaliga to'langan miqdor hajmi;
- xarajatlarning miqdori, ularni daromadlarga nisbati dinamikasi;
- mol-mulk va moliyaviy resurslar holati, shu jumladan, zaxira va rezervlar, ular tarkibi va tuzilishi.

Tashqi omillarga xo'jalikni yuritishning iqtisodiy shartlari, to'lovga qodirlik, xaridorlarning daromadlik darajasi, davlatning soliq va kredit bo'yicha siyosati, tashqi iqtisodiy aloqalar va boshqalar kiradi. Umumiy barqarorlik chegarasini yuqori yoki past bo'lishi turli xil sabablarga bog'liq.

Chet el iqtisodiy adabiyotlari va jahon amaliyotida «moliyaviy barqarorlik» so'zini ifodalashidagi farqlanish korxonalar balansini tahliliga ikki xildagi yondoshish, ya'ni balans likvidligini an'anaviy va zamonaviy funksional usullarini qo'llash orqali yuzaga keladi. Moliyaviy barqarorlikni balans likvidligi tahlilining an'anaviy usuli orqali aniqlash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- minimal moliyaviy tenglik qoidasi – ijobiy likvidlikka asoslangan bo'lib, bunda joriy aktivlar likvidligining o'sishi majburiyatlarga nisbatan yuqori bo'lishi shart;

- maksimal qarzдорlik qoidasi – an’anaviy me’yorlarga muvofiq korxonalar qarzini o’z mablag’lari bilan qoplanish chegarasi: uzoq va o’rta muddatli qarzlarning doimiy kapitalning yarmidan yuqori bo’lmasligi lozim.

- maksimal moliyalashtirish qoidasi – oldingi qoidaga rioya qilingan holda qarz kapitali barcha qo’yilmalar uchun to’lanadigan foiz summalaridan ortib ketmasligi lozim.

- Funktsional balans likvidligini tahlili orqali moliyaviy barqarorlik quyidagi shartlarga rioya qilgan holda aniqlanadi:

- moliyaviy muvozanatni saqlanishi uchun stabil resurslar – doimiy kapital va unga tenglashtirilgan mablag’lar stabil joylashtirilgan aktivlarni 100 % qoplashi lozim.

Nisbatni 100 % dan past bo’lishi stabil joylashgan mablag’lar stabilga ega bo’lmagan resurslar bilan, ya’ni qisqa muddatli majburiyatlar shaklida moliyalashtirilganligini ifodalaydi. Oborot aktivlariga bo’lgan talab qisqa muddatli moliyalashtirish tufayli hisobot davri mobaynida o’zgarib turadi va bu o’zgarishlar quyidagilarga olib keladi:

- oborot aktivlarini ortiqcha ta’minlanishiga, buning natijasida vaqtinchalik erkin harakatdagi oborot mablag’lari vujudga keladi;

- oborot aktivlari bilan yetarli darajada ta’min etilmasligiga, buning natijasida chetdan qarz mablag’larini jalb etilishiga;

- umumiy qarzдорlikni baholash – chetdan jalb etilgan qarz mablag’lari o’z mablag’lariga nisbat ko’rinishidagi ifodasidir.

Amaldagi iqtisodiy fan o’z tasarrufida moliyaviy ko’rsatkichlarni tahlil etishning ko’plab usullari va uslublarini jamlagan.

Moliyaviy barqarorlikni mutlaq ko’rsatkichlar ishtirokida aniqlash uchun ishlab chiqarish zaxiralarini uni tashkil etuvchi manbalari, ya’ni o’z aylanma mablag’lari, bankdan olingan uzoq muddatli va qisqa muddatli kredit va qarzlarning summaları bilan taqqoslanadi. Nisbiy ko’rsatkichlar foiz, koeffitsiyent, indekslar ko’rinishida ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. — T.: O’zbekiston, NMIU 2014 y.- 73- b.

2. O’zbekiston Respublikasining «Yer kodeksi». T.: 1998-yil 30- aprel.

3. Temirqulov, A., & Qudbiyev, N. (2022). Iqtisodiy rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishda soliq siyosati o’rni. Journal of Integrated Education and Research, 1(2), 121-127.

4. Давлятшаев, А. А. (2020). Необходимость проведения анализа региональных инвестиционных проектов. Национальная ассоциация ученых, (55-2 (55)), 28-32.

5. Кудбиев, Д. (2022). Особенности И Принципы Развития Системы Финансового Менеджмента В Узбекистане. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 12, 200-206.

EFFECTIVE STRATEGIES OF DEVELOPING READING SKILLS AND THEIR USAGE

Yuldasheva Nigora Rixsiboy qizi

*English teacher Tashkent Academic Lyceum No. 2 of the Ministry of Internal Affairs
nigora_ynr1991@mail.ru*

Abstract: *Reading is a complex process that consists of understanding the intended purpose and meaning of a given text through letters, grammatical rules of the text, punctuation, styles and vocabulary. When learning to read in English, the student can also experience various obstacles or problems at the same time as the teacher. The role of the student and the teacher in the development of reading skills is important. "Teaching reading skills is based on 3 supporting factors: They are lesson plans, students and of course teachers, " Nunan noted. For developing reading skills there are many effective and important strategies. First of all, it is necessary to distinguish all these these strategies.*

Keywords: *reading, civilization, skill, education, analysis, activities, games, methodology.*

INTRODUCTION

What is reading? Reading is a complex activity involving perception, related to the understanding of written texts. "From the point of view of psychology," writes O. A. Rozov, - reading is an extremely complex process of activity of the human nervous system, characterized by the unconscious and conscious work of the brain. Reading consists of 2 main processes: acquaintance and understanding of the word. Understanding is the perception of words and the release of the meaning of the text with sentences. The process of extracting meaning from a set of words is text. This process involves thinking as well as word knowledge (vocabulary). Understanding is a type of active process, not a passive process, as opposed to the data given by Durkin.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Reading is a complex work, which distinguishes the process of transcribing written speech into sound speech and understanding the meaning of the read text. These two types of reading are closely connected and together constitute "full reading". The Indian linguist Pahwin Alfarizi, in his scientific work devoted to reading comprehension, provides information on 2 types of reading comprehension:

There are two different types of reading. They are comprehensive reading and intensive reading.

◆ Comprehensive text reading. The main purpose of comprehensive reading of the text is to get cultural leisure by reading the text or enjoying. Of course, students use this type of study a lot in extracurricular situations. Students can read novels, web pages, newspapers, magazines, or any other reference book outside of the classroom.

However, the goal of comprehensive reading is not just reading for pleasure, but can also benefit the quality of language usage.

◆ Intensive reading Nation , argues that for intensive reading, comprehension, sound-spelling, vocabulary , grammar, information content, and genres are primary factors. Nation, argues that for intensive reading, comprehension, sound-spelling, vocabulary , grammar, information content, and genres are primary factors.

Brown argues that reading is the basis of learning, and that the more the reader reads, the more critical thinking increases. And the reader, whose critical thinking has developed, can quickly read any unfamiliar text and understand the general meaning. Among the above methods that develop reading comprehension, Skimming and scanning are among the first in the line of the most convenient and effective methods.

RESULTS

Reading is a complex process that consists of understanding the intended purpose and meaning of a given text through letters, grammatical rules of the text, punctuation, styles and vocabulary. When learning to read in English, the student can also experience various obstacles or problems at the same time as the teacher. The role of the student and the teacher in the development of reading skills is important. These problems were covered by Indonesian scientist Sustris Harida, in his scientific work. They are as follows:

- ◆ Lack of vocabulary;
- ◆ The degree of difficulty of the text;
- ◆ Complexity of scientific terms;
- ◆ The inadequacy of secular knowledge;
- ◆ Different in the level of the students in the group;
- ◆ Application of traditional and boring methods;
- ◆ Inability to understand the purpose and meaning of the text;
- ◆ The non-existence of motivation and purpose of the clock;
- ◆ Insufficient knowledge of the grammatical rules of the language under study;

The above problems negatively affect the achievement of the goal of the teacher from the lesson. Notable, there are always problem that depend on the reader. some inexperienced, non-self-employed teachers are obscured by the methods of teaching English, especially those who do not have special training to teach the teaching skill are found among us of course. In traditional classes, English teachers require students to read the text and answer questions if they do not understand the general meaning. If students earn a low grade without being able to complete the task, all students are called incompetent .The task of reading and understanding is students click on the taste that they cannot do. The experienced English teacher ,Indonesian scholar Siti Nurhamidah [2p10] was quoted as saying “The lesson is the ship, the way its wheel is guided by the ship's captain”. To study and apply the experiences of foreign countries in a time when modern technology is rapidly developing, it is quite easy to find new methods. Teaching methods in particular are found in large numbers. To study and

apply the experiences of foreign countries in a time when modern technology is rapidly developing, it is quite easy to find new methods. Teaching methods in particular are found in large numbers. Various homogeneous methods play an important role for the teacher in the development of learning skills. "In the effective teaching of reading methods, a huge number of scientists have published scientific works, books have been written. But it is up to the skill and experience of the teacher to choose a suitable teaching method for his students from within these methods and use it effectively." - noted the famous English pedagogic scientist Nunan.

Any lesson designed to develop reading skills should be made up of 3 parts: based on the observations of Mohammed Rhal

- ② Pre-reading stage
- ② While reading
- ② Post-reading stage

We build new knowledge by relying on our previous knowledge when reading text. The ability to decode information in the text is not enough. Teachers should encourage students to use their world knowledge and worldviews to understand the text. This knowledge, often referred to as schema, is an important condition of the process of constructing meaning. The reader is actively engaged in the text, trying to extract meaning from the text. This activity is inextricably linked to many factors. The English philologist Elizabeth Pang describes the following important foundations for reading and understanding the text:

- ② Oral speech
- ② Phonological and phonemic awareness
- ② Fluency
- ② Vocabulary wealth
- ② Available knowledge and worldview
- ② Motivation and purpose
- ② Culture

◆ Oral speech

Oral speech is an important consideration in literacy. Because speech is the main one in the formation of reading. Through speech, the reader is able to deliver the information they have read.

◆ Awareness of phonological and phoneme

Through the understanding of phonological signs, alphabets, letters, their perception and perception, the reading skill develops consistently. Even in Chinese, which does not have an alphabet, phonological units play a primary roll.

◆ Fluency

Fluency is a very priority in understanding the text. The reason is that readers who read the text quickly and expressively do not have problems with words. As a result, they pay attention to the meaning of the text, and they will not be focused by phonological.

◆ Vocabulary

Many studies have shown that good students have good vocabulary knowledge. To understand the text, it is necessary for readers to know the meaning of individual words. Especially if this language is not considered its native language. They understand the text well and understand the intended meaning by summing up the meanings of the words in the text.

◆ Available knowledge and worldview

The available knowledge and worldview will help to understand the text being given. The available knowledge is diverse including knowledge of the world, cultural knowledge, knowledge of the subject and linguistic knowledge and worldview. The reader's knowledge of the world depends on his life experience and is of great importance in reading and understanding the text.

◆ Motivation and purpose

Reading performed for different purposes. Others study for information, some people for recreation, or for a specific task. The goal set for reading is closely related to motivation. We read a dictionary or work for other purposes. Before giving a text to a student, the teacher should focus on the students' interest, purpose, and motivation. Otherwise, the given task practically does not show its result.

◆ Culture

The role of culture is also great in reading the text and understanding it. Culture is illuminated by language. The study of the culture of the language being studied in understanding the language will be in accordance with the purpose.

DISCUSSION

The problem of reading skills was once studied by L.S. Vygotsky, U. Khaydarova, M. Azimova, S. Surmanov, O. Ametova, and others. They studied the features of this problem and observed the formation of mental processes associated with the skill of reading. An analysis of the scientific and methodological literature on the research topic revealed a contradiction between the need to develop reading skills in literary reading lessons in primary school and an insufficient number of methodological developments dedicated to solving this problem. Many scientists approach the understanding of reading from the perspective of the systemic approach.

E.L. Grigorenko, in particular, considers reading as a psychological system, in which the most important component is the cognitive subsystem. She combines semantic reading with cognitive form of reading. She also notes that mastering them is feasible when certain cognitive processes and their products - representations are developed. This seems possible with purposeful pedagogical influence on students.

E.L. Grigorenko attaches particular importance to phonetic-phonological, orthographic and morphological cognitive representations as important prerequisites for mastering meaningful reading. She suggests that context is the main condition for the successful formation of reading. The researcher points out that a high degree of word context and contextual guesswork contributes to the more effective interaction

of technical and reading discussed earlier. Due to this factor there is a fast and adequate reading comprehension. Consequently, we observe that in modern science there are many ways to define the concept of "meaningful reading". In our study we will rely on the one given by M. Azimova. In the concept of the development of universal learning activities as a fundamental concept, as well as on the definition of reading in terms of fiction texts proposed by D. Zoyirova and O. Toshmatov, because they correspond to the specifics of this study, which is conducted in the literary reading lessons.

CONCLUSION

"A person stops thinking when he stops reading" the French philosopher D. Didro said. Scientists, psychologists, and educators from different countries have worked for many years to make the reading process interesting, fun, and rewarding. In the future, they formulated and described how to build the reading process, what actions students should take with the text.

Thus, the definition "explanatory reading" first appeared, later replaced by O. Ametova on the concept of "conscious reading", which M. Azimova also used in his works. Other authors used the definitions "clear reading", "creative reading" in their works. Some scholars have suggested using the method of commented reading. There were many differences in the methods of work, but they all implied that students would have to master the skills that are now called "meaning reading." This term was first used in the research of M. Azimova, Nueva and A.A. Zubchenko. The formation of reading skills at the moment is the need of modern society in general and each person in particular. Semantic reading is a very broad concept, the understanding of which, although it has certain characteristics among different scientists in various fields of science, nevertheless has a common essence for all. Semantic reading is reading comprehension, the ability to see "between the lines" and the ability to draw public conclusions based on the studied texts.

Teachers and psychologists emphasize the skills of semantic reading, with the proper work of the teacher and students, capable of transferring into skills. The peculiarities and characteristics of reading are investigated, in particular, the peculiarities of the formation of reading skills at the lessons of literary reading in elementary school. Various methods and techniques are proposed that contribute to the successful formation of reading skills when working with literary texts. In particular, the techniques of technology for the development of critical thinking are organically built into the lessons of literary reading and effectively help the comprehension and understanding of works of art. Surmanov and other scientists in their work highlight the following reading actions: understanding the purpose and choosing the type of reading depending on the task at hand; identifying the main and secondary information; formulating the main idea and the problem of the text. The authors evaluate such actions as universal when working with any type of text. The peculiarities of reading works of fiction at literary reading lessons will be discussed

in the second paragraph of this chapter. The great minds of mankind were not at all afraid to overestimate the importance of reading and reading comprehension in human life.

STRUCTURE OF JUVENILE IDIOPATHIC ARTHRITIS ACCORDING TO THE REGISTRY OF CHILDREN WITH RHEUMATIC DISEASES IN ANDIJAN

Olimjonov Mirzokhid Yusupzhanovich

Andijan State Medical Institute Andijan, Uzbekistan

The article analyzes the structure of juvenile idiopathic arthritis (JIA), as well as the structure of antirheumatic therapy. The study included 170 patients with JIA living in Andijan, aged from 1 to 17 years, of which 108 were female (63.8%), 62 (36.2%) were male. The problem of studying JIA is one of the most pressing in pediatrics. For the first time, a register of children suffering from rheumatic diseases was created in Andijan. Work remains to be done to identify patients with the onset of JIA, as well as patients who are not registered with a pediatric rheumatologist, with the aim of registering them at the dispensary and including them in the register.

Key words: *rheumatic diseases in children, juvenile arthritis, basic antirheumatic therapy.*

СТРУКТУРА ЮВЕНИЛЬНОГО ИДИОПАТИЧЕСКОГО АРТРИТА ПО ДАННЫМ РЕГИСТРА ДЕТЕЙ С РЕВМАТИЧЕСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ В АНДИЖАНЕ

Олимжонов Мирзохид Юсупжанович

Андижанский государственный медицинский институт

Андижан, Узбекистан

В статью проведена анализ структуры ювенильного идиопатического артрита (ЮИА), а также структуры противоревматической терапии. В исследование включено 170 пациента с ЮИА, проживающих в г. Андижане, в возрасте от 1 до 17 лет, из них 108 – женского пола (63,8%), 62 (36,2%) – мужского. Проблема изучения ЮИА является одной из актуальных в педиатрии. Впервые создан регистр детей, страдающих ревматическими заболеваниями в г. Андижане. Предстоит работа по выявлению пациентов с дебютом ЮИА, а также пациентов, не состоящих на учете у детского ревматолога, с целью постановки на диспансерный учет и включения в регистр.

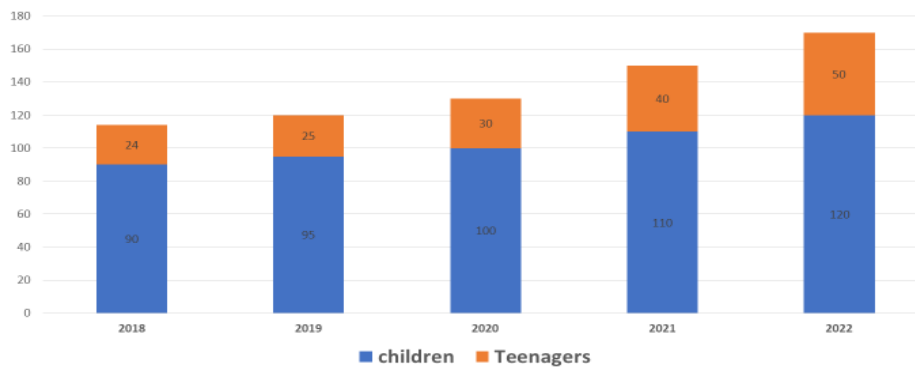
Ключевые слова: *ревматические заболевания у детей, ювенильный артрит, базисная противоревматическая терапия.*

INTRODUCTION

In recent decades, there has been a trend towards an increase in the number of systemic diseases, including juvenile idiopathic arthritis (JIA). According to the medical statistics department of the Ministry of Health of Uzbekistan for 2022, the prevalence of rheumatoid arthritis in children averaged 45.8 per 100 thousand

children, and in adolescents - 121.5. The primary incidence of JIA in children was 11.4 cases per 100 thousand children under the age of 17 years, the prevalence was 79.7 cases per 100 thousand [1, 2]. Available literature data do not allow us to accurately trace the dynamics of the incidence of JIA in Uzbekistan over a long period of time.

According to the Bureau of Medical Statistics, as of 2022, 170 patients suffering from JIA were registered in Andijan (Fig. 1).

General incidence of JIA in Andijan

From 2018 to 2022, there is a trend toward an increase in the number of patients suffering from JIA; this increase is likely due to the beginning of intensive work on the diagnosis and identification of patients with rheumatic diseases by the pediatric rheumatology service in Andijan.

The prevalence of JIA in Andijan in 2022 was 52.2 per 100 thousand children (0–14 years) and 99.8 per 100 thousand adolescents (15–17 years). The tasks of the register include: conducting epidemiological studies on the structure of rheumatic diseases in children, analyzing therapy, monitoring the safety of therapy, predicting the increase in the need for basic anti-inflammatory drugs and calculating requests for therapy [5,7].

For 2022, it contains information about more than 3 thousand children with JIA from 14 regions of Uzbekistan. The register is open for wide use; its objectives are to identify the need for expensive drugs, optimize the provision of targeted specialized care and create a waiting list for children in need of joint replacement [3,7,8]. In 2022 The results of the first studies conducted on the basis of the regional register of patients with JIA were obtained. Thus, it was found that in recent years there has been significant progress in the management of patients with systemic JIA, but the proportion of patients receiving glucocorticosteroids, non-steroidal anti-inflammatory drugs (NSAIDs) and antibiotics remains high [2,4,9,10].

The problem of treatment of rheumatic diseases in children is currently attracting maximum interest from pediatricians and rheumatologists. A wide selection of drugs, both basic and genetically engineered, allows us to individualize the approach to treatment for each child [1]. A concept has been created that allows us to determine

the so-called patient portrait, which allows us to maximize the therapeutic effect of the drug while minimizing the risk of side effects [5,6]. **Purpose of the study:** to analyze the structure of JIA according to the register of children with rheumatic diseases in Andijan.

Material and methods. The study included 752 patients living in Andijan, aged from 1 to 17 years, of which 480 were female (63.8%) and 272 (36.2%) were male. All patient data were entered into the unified Moscow register of children with rheumatic diseases. We analyzed the following indicators: gender and age characteristics, the general structure of JIA in differentiation with various variants (systemic, polyarticular seropositive and seronegative, oligoarticular, psoriatic, enthesitis-associated, undifferentiated); time intervals from the onset of the disease to diagnosis, prescription of basic and structure of basic antirheumatic therapy (methotrexate, cyclosporine A, colchicine, sulfasalazine, leflunomide, azathioprine, hydroxychloroquine). To describe quantitative indicators, the mean and standard deviation were used in the format $M \pm S$. The level of statistical significance was fixed at the error probability level of 0.05. Statistical data processing was performed using application packages Statistica 10 and SAS JMP.

Research results. The structure of various variants of JIA, basic antirheumatic therapy.

In total, data from the Moscow registry on 170 patients suffering from JA were analyzed, of which 108 were female (63.8%) and 62 (36.2%) were male. Not all patients in this study had complete data, so the number of patients may vary depending on the analysis performed.

Due to the small number of patients with oligoarticular advanced variant of JIA, this cohort of patients was combined with patients with persistent oligoarticular variant.

Table 1.

Structure of juvenile idiopathic arthritis

Diagnosis by ILAR, variant JIA	Quantity	Share (%)
Polyarticular seronegative	60	35,0
Oligoarticular persistent	58	34,1
System	20	11,8
Undifferentiated	18	10,9
Entizitny	6	3,4
Oligoarticular widespread	4	2,0
Psoriatic	3	1,6
Polyarticular seropositive	1	1,2
Total patients	170	100

As can be seen from Table 1, the structure of JIA is dominated by polyarticular seronegative (37.6%) and oligoarticular (35.7%) variants. The predominance of the polyarticular variant indicates that, apparently, not all patients with the oligoarticular variant of JIA are currently identified or are not observed by specialists, because,

according to the literature, the oligoarticular variant should predominate (up to 50%) in the structure of JIA [2, 8].

Descriptive statistics for all measured indicators are shown in Table 1. Since not all indicators were obtained for all patients, the first column of the table indicates the number of people for whom this indicator was obtained.

On average, the interval between the onset of the disease and diagnosis is 9.2 months, which exceeds the optimal time for diagnosis. On average 3.5 months. lasts from the moment of diagnosis to the prescription of a basic anti-inflammatory drug. Thus, the average interval from the onset of the disease to the start of antirheumatic therapy is 12.5 months, the duration of this period reduces the effectiveness of therapy.

As is known, the form and variant of the disease depend on the gender and age of the child; there is evidence of a more aggressive course of JIA in girls. At the same time, it is known that the enthesitis variant develops much more often in boys, and with the systemic form, the number of female and male patients is approximately equal [18, 19]. We analyzed the relationship between the gender of children and the variant of the disease and some indicators of disease activity between male and female patients. A total of 170 children were studied, of which 108 were female (63.8%) and 62 (36.2%) were male. To compare the two selected groups on quantitative indicators, the Mann-Whitney test was used, and for comparison on qualitative indicators, the Pearson chi-square test was used. The average age of female patients was 10.6 ± 4.5 years, and male patients – 11.1 ± 4.2 years.

Conclusions. 1. In total, according to the Andijan city register of children with rheumatic diseases, 170 patients from 1 to 17 years old are observed with a diagnosis of JIA, of which 63.8% are female and 36.2% are male. Among them, 37.6% suffer from the polyarticular seronegative variant of JIA, 35.7% from the oligoarticular variant of JIA, 11% from the systemic form of JIA, and 15.7% from other forms of JIA.

2. The average age of patients is 10.8 years, the average age of onset of the disease is 68.5 months. (5 years 7 months). The interval between the onset of the disease and diagnosis is on average 9.2 months, the interval from the onset of the disease to the start of antirheumatic therapy is 12.5 months.

3. In male patients, the age of onset of the disease is significantly higher. In female patients it is 63.2 ± 47.4 months, in male patients – 78.8 ± 45.6 month sale patients was 10.6 ± 4.5 years, and male patients – 11.1 ± 4.2 years.

BIBLIOGRAPHY:

1.Akhmedova N.R., Ibragimov A.A., Sayidova M.Kh. Frequency of occurrence of clinical forms of juvenile arthritis in children depending on age/ Russian Bulletin of Perinatology and Pediatrics // 2021; 66:(4)

2. Baranov A.A., Alekseeva E.I. [Electronic resource] Access mode: <http://buduzdorov.org/assets/files/documents/Detstvo-bez-artrita.pdf> // 2016.
3. Alekseeva E.I. and others. Features of drug therapy for children with systemic juvenile idiopathic arthritis: results of analysis of the All-Russian register of the Union of Pediatricians of Russia // Questions of modern pediatrics. 2016. No. 15 (1). pp. 59–67
4. Kozhevnikov A.N., Pozdeeva N.A., Konev M.A. et al. Juvenile arthritis: features of the clinical and instrumental picture and differential diagnosis // Attending physician. 2016. No. 4. pp. 66–73
5. Malevsky V.A. Territorial register of patients with juvenile arthritis // Scientific and practical rheumatology. 2005. No. 4. P. 95–97
6. Malevsky B.A. Prevalence and structure of juvenile idiopathic arthritis among children in the Republic of Bashkortostan // Scientific and practical rheumatology. 2006. No. 1. P. 56–60
7. Sazonova E.V. The first experience of maintaining a biological register for children in the Saratov region // Bulletin of medical Internet conferences. 2012. No. 2 (2). P. 120
8. Sevostyanov V.K., Zholobova E.S. Genetic engineering biological therapy in children with juvenile idiopathic arthritis and other rheumatic diseases in Moscow // Pediatrics. Journal named after G.N. Speransky. 2016. No. 95(3). pp. 51–55
9. Sevostyanov V.K., Zholobova E.S. Uveitis associated with juvenile idiopathic arthritis, according to the register of children undergoing genetic engineering biological therapy in Andijan // RMZh. 2017. No. 12. P. 924–928
10. Shibaev G.A. and others. Optimization of medical care for children with rheumatic diseases in the era of genetic engineering biological therapy (on the example of the Republic of Bashkortostan) // Issues of modern pediatrics. 2013. No. 12(6). pp. 85–89

EFFECTIVE STRATEGIES OF DEVELOPING READING SKILLS AND THEIR USAGE

Yuldasheva Nigora Rixsiboy qizi

*English teacher Tashkent Academic Lyceum No. 2 of the Ministry of Internal Affairs
nigora_ynr1991@mail.ru*

Abstract: *Reading is a complex process that consists of understanding the intended purpose and meaning of a given text through letters, grammatical rules of the text, punctuation, styles and vocabulary. When learning to read in English, the student can also experience various obstacles or problems at the same time as the teacher. The role of the student and the teacher in the development of reading skills is important. "Teaching reading skills is based on 3 supporting factors: They are lesson plans, students and of course teachers, " Nunan noted. For developing reading skills there are many effective and important strategies. First of all, it is necessary to distinguish all these these strategies.*

Keywords: *reading, civilization, skill, education, analysis, activities, games, methodology.*

INTRODUCTION

What is reading? Reading is a complex activity involving perception, related to the understanding of written texts. "From the point of view of psychology," writes O. A. Rozov, - reading is an extremely complex process of activity of the human nervous system, characterized by the unconscious and conscious work of the brain. Reading consists of 2 main processes: acquaintance and understanding of the word. Understanding is the perception of words and the release of the meaning of the text with sentences. The process of extracting meaning from a set of words is text. This process involves thinking as well as word knowledge (vocabulary). Understanding is a type of active process, not a passive process, as opposed to the data given by Durkin.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Reading is a complex work, which distinguishes the process of transcribing written speech into sound speech and understanding the meaning of the read text. These two types of reading are closely connected and together constitute "full reading". The Indian linguist Pahwin Alfarizi, in his scientific work devoted to reading comprehension, provides information on 2 types of reading comprehension:

There are two different types of reading. They are comprehensive reading and intensive reading.

◆ Comprehensive text reading. The main purpose of comprehensive reading of the text is to get cultural leisure by reading the text or enjoying. Of course, students use this type of study a lot in extracurricular situations. Students can read novels, web

pages, newspapers, magazines, or any other reference book outside of the classroom. However, the goal of comprehensive reading is not just reading for pleasure, but can also benefit the quality of language usage.

◆ Intensive reading Nation , argues that for intensive reading, comprehension, sound-spelling, vocabulary , grammar, information content, and genres are primary factors. Nation, argues that for intensive reading, comprehension, sound-spelling, vocabulary , grammar, information content, and genres are primary factors.

Brown argues that reading is the basis of learning, and that the more the reader reads, the more critical thinking increases. And the reader, whose critical thinking has developed, can quickly read any unfamiliar text and understand the general meaning. Among the above methods that develop reading comprehension, Skimming and scanning are among the first in the line of the most convenient and effective methods.

RESULTS

Reading is a complex process that consists of understanding the intended purpose and meaning of a given text through letters, grammatical rules of the text, punctuation, styles and vocabulary. When learning to read in English, the student can also experience various obstacles or problems at the same time as the teacher. The role of the student and the teacher in the development of reading skills is important. These problems were covered by Indonesian scientist Sustris Harida, in his scientific work. They are as follows:

- ◆ Lack of vocabulary;
- ◆ The degree of difficulty of the text;
- ◆ Complexity of scientific terms;
- ◆ The inadequacy of secular knowledge;
- ◆ Different in the level of the students in the group;
- ◆ Application of traditional and boring methods;
- ◆ Inability to understand the purpose and meaning of the text;
- ◆ The non-existence of motivation and purpose of the clock;
- ◆ Insufficient knowledge of the grammatical rules of the language under study;

The above problems negatively affect the achievement of the goal of the teacher from the lesson. Notable, there are always problem that depend on the reader. some inexperienced, non-self-employed teachers are obscured by the methods of teaching English, especially those who do not have special training to teach the teaching skill are found among us of course. In traditional classes, English teachers require students to read the text and answer questions if they do not understand the general meaning. If students earn a low grade without being able to complete the task, all students are called incompetent .The task of reading and understanding is students click on the taste that they cannot do. The experienced English teacher ,Indonesian scholar Siti Nurhamidah [2p10] was quoted as saying “The lesson is the ship, the way its wheel is guided by the ship's captain”. To study and apply the experiences of foreign countries in a time when modern technology is rapidly developing, it is quite easy to find new

methods. Teaching methods in particular are found in large numbers. To study and apply the experiences of foreign countries in a time when modern technology is rapidly developing, it is quite easy to find new methods. Teaching methods in particular are found in large numbers. Various homogeneous methods play an important role for the teacher in the development of learning skills. "In the effective teaching of reading methods, a huge number of scientists have published scientific works, books have been written. But it is up to the skill and experience of the teacher to choose a suitable teaching method for his students from within these methods and use it effectively." - noted the famous English pedagogic scientist Nunan.

Any lesson designed to develop reading skills should be made up of 3 parts: based on the observations of Mohammed Rhal

- ☐ Pre-reading stage
- ☐ While reading
- ☐ Post-reading stage

We build new knowledge by relying on our previous knowledge when reading text. The ability to decode information in the text is not enough. Teachers should encourage students to use their world knowledge and worldviews to understand the text. This knowledge, often referred to as schema, is an important condition of the process of constructing meaning. The reader is actively engaged in the text, trying to extract meaning from the text. This activity is inextricably linked to many factors. The English philologist Elizabeth Pang describes the following important foundations for reading and understanding the text:

- ☐ Oral speech
- ☐ Phonological and phonemic awareness
- ☐ Fluency
- ☐ Vocabulary wealth
- ☐ Available knowledge and worldview
- ☐ Motivation and purpose
- ☐ Culture

◆ Oral speech

Oral speech is an important consideration in literacy. Because speech is the main one in the formation of reading. Through speech, the reader is able to deliver the information they have read.

◆ Awareness of phonological and phoneme

Through the understanding of phonological signs, alphabets, letters, their perception and perception, the reading skill develops consistently. Even in Chinese, which does not have an alphabet, phonological units play a primary roll.

◆ Fluency

Fluency is a very priority in understanding the text. The reason is that readers who read the text quickly and expressively do not have problems with words. As a

result, they pay attention to the meaning of the text, and they will not be focused by phonological.

◆ Vocabulary

Many studies have shown that good students have good vocabulary knowledge. To understand the text, it is necessary for readers to know the meaning of individual words. Especially if this language is not considered its native language. They understand the text well and understand the intended meaning by summing up the meanings of the words in the text.

◆ Available knowledge and worldview

The available knowledge and worldview will help to understand the text being given. The available knowledge is diverse including knowledge of the world, cultural knowledge, knowledge of the subject and linguistic knowledge and worldview. The reader's knowledge of the world depends on his life experience and is of great importance in reading and understanding the text.

◆ Motivation and purpose

Reading performed for different purposes. Others study for information, some people for recreation, or for a specific task. The goal set for reading is closely related to motivation. We read a dictionary or work for other purposes. Before giving a text to a student, the teacher should focus on the students' interest, purpose, and motivation. Otherwise, the given task practically does not show its result.

◆ Culture

The role of culture is also great in reading the text and understanding it. Culture is illuminated by language. The study of the culture of the language being studied in understanding the language will be in accordance with the purpose.

DISCUSSION

The problem of reading skills was once studied by L.S. Vygotsky, U. Khaydarova, M. Azimova, S. Surmanov, O. Ametova, and others. They studied the features of this problem and observed the formation of mental processes associated with the skill of reading. An analysis of the scientific and methodological literature on the research topic revealed a contradiction between the need to develop reading skills in literary reading lessons in primary school and an insufficient number of methodological developments dedicated to solving this problem. Many scientists approach the understanding of reading from the perspective of the systemic approach.

E.L. Grigorenko, in particular, considers reading as a psychological system, in which the most important component is the cognitive subsystem. She combines semantic reading with cognitive form of reading. She also notes that mastering them is feasible when certain cognitive processes and their products - representations are developed. This seems possible with purposeful pedagogical influence on students.

E.L. Grigorenko attaches particular importance to phonetic-phonological, orthographic and morphological cognitive representations as important prerequisites for mastering meaningful reading. She suggests that context is the main condition for

the successful formation of reading. The researcher points out that a high degree of word context and contextual guesswork contributes to the more effective interaction of technical and reading discussed earlier. Due to this factor there is a fast and adequate reading comprehension. Consequently, we observe that in modern science there are many ways to define the concept of "meaningful reading". In our study we will rely on the one given by M. Azimova. In the concept of the development of universal learning activities as a fundamental concept, as well as on the definition of reading in terms of fiction texts proposed by D. Zoyirova and O. Toshmatov, because they correspond to the specifics of this study, which is conducted in the literary reading lessons.

CONCLUSION

"A person stops thinking when he stops reading" the French philosopher D. Didro said. Scientists, psychologists, and educators from different countries have worked for many years to make the reading process interesting, fun, and rewarding. In the future, they formulated and described how to build the reading process, what actions students should take with the text.

Thus, the definition "explanatory reading" first appeared, later replaced by

O. Ametova on the concept of "conscious reading", which M. Azimova also used in his works. Other authors used the definitions "clear reading", "creative reading" in their works. Some scholars have suggested using the method of commented reading. There were many differences in the methods of work, but they all implied that students would have to master the skills that are now called "meaning reading." This term was first used in the research of M. Azimova, Nueva and A.A. Zubchenko. The formation of reading skills at the moment is the need of modern society in general and each person in particular. Semantic reading is a very broad concept, the understanding of which, although it has certain characteristics among different scientists in various fields of science, nevertheless has a common essence for all. Semantic reading is reading comprehension, the ability to see "between the lines" and the ability to draw public conclusions based on the studied texts.

Teachers and psychologists emphasize the skills of semantic reading, with the proper work of the teacher and students, capable of transferring into skills. The peculiarities and characteristics of reading are investigated, in particular, the peculiarities of the formation of reading skills at the lessons of literary reading in elementary school. Various methods and techniques are proposed that contribute to the successful formation of reading skills when working with literary texts. In particular, the techniques of technology for the development of critical thinking are organically built into the lessons of literary reading and effectively help the comprehension and understanding of works of art. Surmanov and other scientists in their work highlight the following reading actions: understanding the purpose and choosing the type of reading depending on the task at hand; identifying the main and secondary information; formulating the main idea and the problem of the text. The

authors evaluate such actions as universal when working with any type of text. The peculiarities of reading works of fiction at literary reading lessons will be discussed in the second paragraph of this chapter. The great minds of mankind were not at all afraid to overestimate the importance of reading and reading comprehension in human life.

УДК 616.124.6-053.2-07-08-036

**PECULIARITIES OF HEMODYNAMICS IN INFANT CHILDREN WITH
VENTRICULAR SEPTAL DEFECT**

**Abidova G.A
Kadirova M.M
Mirzazhanova Kh.S**

College of Public Health named after Abu Ali ibn Sina Andijan, Uzbekistan

Summary: *Congenital heart defects have occupied and currently occupy a leading position among congenital pathologies in children, remaining the leading cause of their mortality. The most commonly diagnosed is a ventricular septal defect (VSD). Pulmonary hypertension is an important component of the natural history of VSD. The natural course of VSD, complicated by pulmonary hypertension, is extremely unfavorable, since heart failure develops very quickly, first right ventricular and then left ventricular, which can ultimately be fatal.*

Key words: *ventricular septal defect, pulmonary hypertension, cardiac arrhythmias.*

**ОСОБЕННОСТИ ГЕМОДИНАМИКИ У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА С
ДЕФЕКТОМ МЕЖЖЕЛУДОЧКОВОЙ ПЕРЕГОРОДКИ**

**Абидова Г.А
Кадирова М.М
Мирзажанова Х.С**

*Колледж общественного здравоохранения имени
Абу Али ибн Сины Андижан, Узбекистан*

Резюме: *Врождённые пороки сердца занимали и в настоящее время занимают лидирующую позицию среди врождённой патологии у детей, оставаясь ведущей причиной их смертности. Наиболее часто диагностируемым является дефект межжелудочковой перегородки (ДМЖП). Легочная гипертензия – важная составляющая естественного течения ДМЖП. Естественное течение ДМЖП, осложнённое легочной гипертензией крайне неблагоприятно, так как очень быстро развивается сердечная недостаточность, сначала правожелудочковая, а затем и левожелудочковая, что в конечном итоге может закончиться летальным исходом.*

Ключевые слова: *дефект межжелудочковой перегородки, легочная гипертензия, нарушения сердечного ритма.*

Relevance. Ventricular septal defect (VSD) is a congenital anomaly in the development of the septum, in which communication is formed between the left and right ventricles [3,5,6].

VSD is 1.5–3.5 cases per 1000 newborns in full-term infants, 4.5–7 cases per 1000 infants in premature infants. In the general structure of congenital heart defects, about 20% are VSD, which is the most frequently diagnosed defect. The frequency of small, hemodynamically insignificant muscular VSD reaches 53 cases per 1000 live births [3,6,7,11].

The pathophysiological picture, as in an open ductus arteriosus, is also observed in another congenital heart disease - ventricular septal defect, which occurs in 17-40%, on average in 20% of cases among all congenital heart defects, which is confirmed [5,10,12].

The hemodynamic disturbances of this defect are also based on the discharge of blood through the defect, the size of which is determined by the size of the defect, the ratio of general pulmonary and peripheral resistances, as well as the functional state of the myocardium. In utero, the pressure in both ventricles is equal, and the blood flow is determined by the ratio of the resistances of the vessels of both circles of blood circulation. Since the fetal pulmonary vascular resistance is very high, blood shunting can in some cases be from right to left [2,6,11,12].

VSD is the main cause of pathological blood supply to the pulmonary circulation, overfilling it with excess volume (hypervolemia), causing, in turn, volume overload of the left ventricle. In addition, VSD is "aggressive" in relation to the development of such a formidable complication as pulmonary hypertension. Pulmonary hypertension is an important component of the natural history of VSD. (1,8,9).

Pulmonary hypertension is a symptom complex characterized by a progressive increase in pulmonary vascular resistance, which leads to an overload of the right heart and the development of structural changes in the vessels of the pulmonary circulation. (4,8)

The natural course of VSD, complicated by pulmonary hypertension, is extremely unfavorable, since heart failure develops very quickly, first right ventricular, and then left ventricular, and surgical correction is no longer effective, which ultimately ends in death. (1,2,9).

The aim of our study was to study the clinical manifestations of the natural course of VSD.

Materials and research methods. Our work was carried out in the Department of Cardiology on the basis of the Andijan City Regional Medical and Medical Center. Our study included 75 children aged 1 to 3 years with a confirmed diagnosis of VSD. By gender, the ratio of girls and boys was almost the same (40 and 35).

The examination program included a conversation with parents to find out the condition of the child both in the neonatal period and in subsequent age periods.

On the electrocardiogram, there are signs of overload and hypertrophy of the left heart, later - and the right departments as pulmonary hypertension develops; on phonocardiography: high-amplitude systolic murmur, occupying the entire systole with a maximum amplitude at the left edge of the sternum at the level of III-IV intercostal spaces [5,6] (Fig. 1).

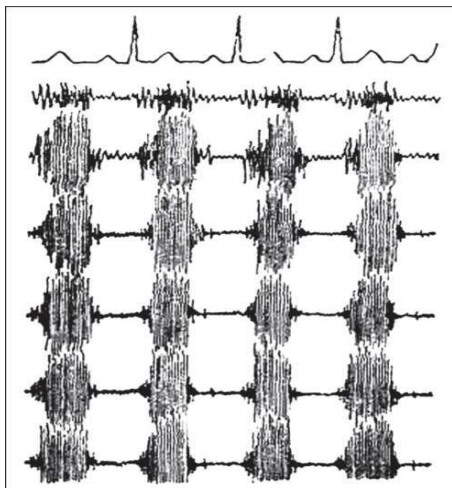

Figure 1 Intense systolic murmur of a ventricular septal defect

Instrumental studies included standard 12-lead ECG, Doppler echocardiography and chest x-ray in direct projection.

Results. All children at the time of the survey received inpatient treatment for pneumonia. General condition at admission was assessed how heavy. Caused by symptoms of heart failure II degree, and children with II-B degree prevailed (58.3%).

The clinical course of VSD and the degree of hemodynamic disturbances were associated with the size of the defect. Thus, among children with VSD with a moderate defect (1/3 of the aorta diameter) accounted for 87% and with a large defect (more than 1/2 of the aorta diameter) 13% of cases. In all examined children, the defect was located in the membranous part of the interventricular septum.

The leading complaints among children with a moderate defect in the interventricular septum were: increased sweating, weakness with episodes of anxiety, local cyanosis, and shortness of breath that occurs during physical activity of the child. According to the mother, recurrent respiratory diseases with hospitalization were noted more than 3 times a year.

47% of children had a tendency to cold extremities, 35% had marbling of the skin associated with peripheral circulatory disorders. All children had parasternal deformity of the chest. A high-intensity systolic murmur with a wide area of irradiation outside the heart was heard along the left edge of the sternum. In 54% of children, the II tone over the pulmonary artery is accentuated, in the rest of the children it is enhanced. Hepatomegaly (1.5 to 3 cm below the costal arch) was present in all children with moderate ventricular septal defect.

An assessment of the rates of physical development showed that the main proportion of children (69.9%) with an average size of a defect in the interventricular septum had weight values with a risk of developing a deficiency.

According to the results of the ECG in all children, the examination revealed: signs of hypertrophy of the right (65%) ventricle, with high electrical activity in 15% of cases and the left (35%) ventricle, in 12% with high electrical activity.

Heart rhythm disturbances are represented by: sinus tachycardia (94%), sinus bradycardia (6%), incomplete blockade of the right bundle branch block (88.5%) and atrioventricular blockade of the 1st degree in three children.

The magnitude of localization and structural changes in the parts of the heart were obtained by us according to echocardiography. In all children, the ejection fraction was not disturbed and was in the range of 66-72%.

On X-ray in direct projection, there was a significant increase in the pulmonary pattern with moderate bulging of the pulmonary artery arch. The size of the cardiac shadow is increased in diameter and the cardiothoracic index ranged from 60 to 66%.

All children with a large defect in the interventricular septum (8 children) were admitted to the hospital in serious condition with symptoms of congestive heart failure II-B degree. Three of the children examined for the severity of the condition received treatment in the intensive care unit. The symptoms of left ventricular heart failure prevailed: dyspnea with participation of accessory muscles at rest, recurrent unproductive cough, persistent oral cyanosis.

Moist rales were heard in the lungs against the background of weakened breathing. Right ventricular heart failure was manifested by hepatomegaly (5-7 cm below the costal arch). All children had a formed heart "hump", in three of them with a pronounced dome-shaped protrusion of the sternum with visualizing precordial pulsation. Systolic murmur with wide irradiation outside the heart.

All children had lagging behind in terms of physical development by one (65.5%) and two (37.5%) standard deviations. These data are due to chronic arterial hypoxia (capillary blood oxygen saturation was 94-88%) and hypoxemia, as well as frequent (more than three times a year) and prolonged hospitalization.

On the ECG: signs of combined hypertrophy of both ventricles, with overload of the right atrium (high-amplitude P wave in leads V1-V2) and the right ventricle (splitting of the ventricular complex in leads aVR, V1-V2), indicating pulmonary hypertension. In addition, three children with a large defect had ECG symptoms of subendocardial ischemia. Rhythm disturbances were manifested by sinus tachycardia (76 children), sinus arrhythmia (2 children), incomplete blockade of the right bundle branch block (in 5 children), impaired repolarization processes (in 3 children).

The radiograph showed a thickening of the lung pattern and an increase in the size of the cardiac shadow (from 62 to 68%) in diameter due to the right sections.

The ejection fraction according to EchoCG was lower than in children with moderate ventricular septal defect and had values of 62-64%.

Conclusions: Thus, in young children with a large defect in the interventricular occlusion, pulmonary hypertension should not be regarded as a complication of the defect. This is an integral part of hemodynamics from the very birth of the child. A huge shunt of blood leads to a pronounced volume overload of the left ventricle. There comes the I emergency stage of compensatory hyperfunction of the heart. Heart failure is predominantly II-B degree: in all children with a large defect and in 52% of cases in

children with a moderate defect in the interventricular septum. Left ventricular heart failure in our studies is represented by: shortness of breath, perioral cyanosis, obsessive cough, moist rales in the lungs; right ventricular failure - hepatomegaly. Cardiac arrhythmias were manifested by: sinus tachycardia (95%), sinus bradycardia (5%), incomplete right bundle branch block (81.7%) and aV blockade of the 1st degree.

USED SOURCES:

1. Baygabulova M.S., Altynbayeva N. et al. Clinical and radiological signs of pulmonary hypertension in children with congenital ventricular septal defect. Bulletin of KazNMU, No. 1-2014, p.103-105
2. Belozerov Yu.M., Bregel L.V., Subbotin V.M. The prevalence of congenital heart defects in children at the present stage. Russian Bulletin of Perinatology and Pediatrics. 2014. №6. With. 7-11.
3. Volosovets O.P. Status of medical care for children with cardio-rheumatological pathology / A.P. Volosovets // Health of the child. - 2015. - No. 5. - P. 125-133.
4. Ganiev AG Mitral valve prolapse in children with connective tissue dysplasia /Quarterly scientific and practical journal// "Hepato-gastroenterological research" №4. Volume 3. 2022. Articles 14-16
5. Kalashnikova E.A., Nikitina N.A. Early neonatal, postnatal diagnosis, clinical manifestation, treatment and prognosis for ventricular septal defect. To help the pediatrician / 2016 No. 6 (74), pp. 63-67.
6. Kalashnikova E.A., Nikitina N.A. Ventricular septal defect: features of early neonatal and postnatal diagnosis, clinical manifestations, treatment and prognosis at the present stage. To help the pediatrician / To help the pediatrician / / 2016., No. 4 (72), p. 71-75.
7. Cardiology of childhood / Ed. HELL. Tsaregorodtseva, Yu.M. Belozerova, L.V. Bregel. — M.: GEOTAR-Media, 2014. — 784 p.
8. Saperova E.V., Vakhlova I.V. Comprehensive assessment of the health status of children in the first year of life with congenital heart disease. Medical advice. 2017., No. 19., p. 198-204.
9. Saperova E.V., Vakhlova I.V. Congenital heart defects in children: prevalence, risk factors, mortality. Questions of modern pediatrics. /2017/. Volume 16 / No. 2., p. 126-133.
10. Khagay E.I. Abilmazhinova G.D. Congenital heart defects in children complicated by pulmonary hypertension. Diagnosis and treatment. Literature review. Science and Healthcare №5, 2017, p.129-144
11. Chepurnykh E.E., Grigoriev E.G. Congenital heart defects. Siberian medical journal. (Irkutsk). 2014., No. 3., pp. 121-127.

12. Faccini A, Butera G: Atrial septal defect (ASD) device trans-catheter closure: limitations. J Thorac Dis 10 (Suppl 24): S2923–S2930, 2018.

TIL MILLAT - KO'ZGUSI

Sadirova Shaxnoza Baxodirovna

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahar 12-sonli umumiy o'rta ta'lim makatabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ona tilimizning jamiyatimizda tutgan o'rni, ona tilimizga davlat tomonidan berilayotgan e'tiborlar, harakatlar haqida ma'lumotlar bayon etilgan, hamda yoshlarning ma'naviy va ma'rifiy yetuklikga erishishlarida ona tilimizning o'rni naqadar beqiyos ekanligi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Ona tili, davlat tili haqidagi qonun, millat, o'zbek tili, davlat va jamiyat, ta'lim tizimi, ma'anaviyat.*

Til insonlarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, yaratuvchining insonga bergan bebaho ne'matidir. Dunyoda har bir xalqning o'z ona tili uning bebaho boyligi, iftixori hisoblanadi. Hikmatli so'zlar, she'ru dostonlar, qo'shiqlar, avvalo millatning ona tilida dunyoga keladi. Millat bor ekan, uning tili ham yashaydi, tili yashar ekan u millat boshqa millatlar orasida o'z nufuzi, obro'siga ega bo'ladi. 1989 yil 21 oktyar. Bu qutlug' kun O'zbekiston tarixiga, o'zbek millati yilnomasiga zarhal harflar bilan bitildi. "Davlat tili haqida"gi qonun qabul qilindi. Bu qonun avlodlarimiz asrlar bo'yi orzu qilgan, ammo orzulari sarobga aylanib qolgan davrlarda momaqaldiroqdek guldirab, chaqmoqdek chaqib, yuzaga keldi. U Mustaqilligimiz sari qo'yilgan eng dadil qadam edi. Bu qonunning qabul qilinishi oson kechmagan. Shuni ta'kidlash kerakki, o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimizning milliy mustaqillikka erishish yo'lidagi muhim qadamlaridan biri bo'lgan edi-desak, mubolag'a bo'lmaydi. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimiz ruhini ko'tardi. O'zbek tilining xalqaro miqyosda obro'sini oshirdi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yildi. "Davlat tili haqida"gi qonun ona tilimizning bor go'zalligi va jozibasini to'la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlar yaratdi. Olimlar va mutaxassislar tomonidan ilm-fan va turli sohalarga oid ensiklopediya va lug'atlar, darslik va o'quv qo'llanmalari chop etildi. Mumtoz adabiyotimiz namunalari, fan, texnika, sanoat, madaniyat va boshqa sohalarga oid atamalarni, shevalarda qo'llaniladigan so'zlarni o'z ichiga olgan besh jildlik "O'zbek tilining izohli lug'ati" yaratildi.

Til har bir millatning ko'zgusi, uning haqiqiy sarchashmasidir. Til bor ekan, millat barhayotdir. Tilni onaga qiyoslanishi bejiz emas, inson o'z onasini ko'rmasdan, uning sof muhabbatini, mehrini tuymasdan yashay olishi mumkin emas. Bu fikrimizning isboti sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligining 30 yilligi munosabati bilan so'zlagan nutqini keltirishimiz mumkin: "Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning

allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin". Ona tili - millatning ruhi, uning ornomusi, ma'naviy qiyofasi, orzu-umidlarning namunasidir. Ona tili millatning birligi va birdamligining timsolidir. U millatni yagona xalq sifatida o'z atrofida birlashtiradi va dunyoda borliqni ta'min etadi. Har bir millatning o'z Vatani, oilasi bo'lgani kabi uning jonajon va betakror ona tili ham bo'ladi. Inson uchun uning vatani, ota-onasi, oilasi qanchalik qadrlil bo'lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddas bo'ladi. Hattoki, go'dak ham o'z vatanini, ota -onasini, dunyoni o'z ona tili orqali anglaydi va atay boshlaydi. Farzand tarbiyasida onaning o'rni beqiyos bo'lganidek, insonning hayotda o'z o'rnini topishida, kamolotga erishuvda tilning o'rni ulkan ahamiyatga ega. Shu bois tilni, onaga qiyoslab ona tili deb ataydilar. Til inson vujudida qon-qoniga singib oqadi. Jamiki, ezgu fazilatlar, avvalo, ona allasi va ona tilining bebaho jozibasi orqali singadi. Inson qalbida ona tiliga nisbatan sof tuyg'u, mehr-muhabbat alanga oladi. Turk dunyosining buyuk marifatparvar ijodkori Ismoilbek Gaspirali aytganidek: "Millatning ikki asosi bordur. Bu ularning tili va dinidir. Agar millat hayotidan shu ikkisidan biri sug'urib olinsa, bu millat tanazzulga yuz tutur". Hozirgi kunda o'zbek tili hayotimizning barcha jabhalarida - davlat va jamiyat boshqaruvi, davlatlararo munosabatlar, ilm-fan, ta'lim-tarbiya, tibbiyot, madaniyat va san'at sohalarida faol qo'llanilmoqda, xalqaro minbarlardan baralla yangramoqda. Suvsiz daryo bo'lmaganidek, tilsiz millat ham vujudga kelmaydi. Biror millatga mansub bo'lgan til, o'sha millat bilan yashaydi va bardavom bo'ladi. Insonning qanday ma'naviyatga ega ekanini uning tilida, chiroyli nutqida namoyon bo'ladi. Til millatning buyuk boyligi, bebaho xazinasi, tunganmas mulkidir. Chunki millatning tarixi, uning madaniy, ma'naviy merosi, urf-odatlar va an'alari unda mujassam bo'ladi. Shu sababli ona tilimizni asrab-avaylash, uni boyitishimiz va avlodlarga to'liqligicha yetkazishimiz kerak. Darhaqiqat, tilsiz millat rivojlanmaydi, taraqqiy etmaydi. Til - millatning ma'naviy boyligidir. Til nafaqat aloqa vositasi - balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Turli xalqlarning tillariga hurmat esa o'z navbatida o'zaro tushunishni, muloqotlarga imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tilni sevish, uni ardoqlash, millatni sevish va uni qadrlash bilan teng hisoblanadi. Har qaysi xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, madaniyati uning tilida o'z ifodasini topadi. Til - millat iftixori, deb bejiz aytilmagan. Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko'hna va serqirra madaniyati o'zbek tili ta'sirida shakllangan. Ulug' shoirimiz Alisher Navoiy shu tilda bebaho asarlar yaratib, dunyoni lol qoldirgan. Bugungi kunda jahonning barcha mamlakatlarida davlatimiz delegatsiyalari tashrifi, yoshlarimiz yutuqlari, sportchilarimiz g'alabalari sharafiga o'zbek tilida madhiyamiz kuylanayotir. Biz o'z ona tilimizni asrab-avaylashimiz, uning nufuzini oshirishimiz, go'zal va sofligini avlodlarga meros sifatida qoldirishimiz, dunyoga tanitishda o'z hissamizni qo'shishimiz kerak. «Til yashasa, millat yashaydi». Agar biz o'z tilimizning ko'rkamligi, boyligini dunyoga tarannum etsak, millatimiz yanada charog'on bo'ladi va birligimiz mustahkam bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "O'zbekiston Respublikasining davlat tili haqida"gi qonuni 167-I 21.12.1995yil
2. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. T., 1993.
3. Ibrohim Haqqul. Mushohada yog'dusi. T- 2009.

TEACHING VOCABULARY

Gaipova Nazima Zakirovna

English teacher of MIA academic lyceum

Annotation: *Teaching English can and should provide the achievement of practical, educational and developing aims. Besides, the practical purpose the leading. The other purposes are reached in the course of mastering English in the conditions of pupils' active informative of power of apprehension and activity. Pedagogy, guiding and synthesizing these aspects, defines vision of a problem from its specific point of view*

Key words: *Expressive vocabulary, receptive vocabulary, oral vocabulary, literate vocabulary*

In everyday conversation we speak of vocabulary in the singular; we speak of a person's vocabulary. This is actually an oversimplification. The American Heritage Dictionary defines vocabulary as "the sum of words used by, understood by, or at the command of a particular person or group." In this paper we are concerned with extending the sum of words that are used by and understood by students. However, it seems important to point out that in almost all cases there are some differences in the number of words that an individual understands and uses. Even the terms "uses" and "understands" need clarification. For example, the major way in which we "use" vocabulary is when we speak and write; the term expressive vocabulary is used to refer to both since these are the vocabularies we use to express ourselves. We "understand" vocabulary when we listen to speech and when we read; the term receptive vocabulary is used to refer to listening and reading vocabularies. Finally, to round out the terminology, meaning or oral vocabulary refers to the combination of listening and speaking vocabularies, and literate vocabulary refers to the combination of our reading and writing vocabularies. Are our listening, speaking, reading, and writing vocabularies all the same? Are they equally large?

Is our meaning vocabulary larger or smaller than our literate vocabularies? For the first five years or so of their lives, children are involved in the process of acquiring a meaning/oral vocabulary—words that they understand when they hear them and that they can use in their speech. During this period, children have essentially no literate vocabularies. Most children acquire reading and writing skills upon entering school. They need to acquire a basic knowledge of how printed letters relate to the sounds of spoken words and how printed words relate to spoken words. Being able to translate or transcode print into speech allows children to use what they know about meaning/oral vocabulary for their literate vocabulary. So for very young children, their meaning vocabularies are much larger than their literate vocabularies.

The acquisition of decoding skills leads to rapid expansion of literate vocabularies by allowing children to transcode their meaning vocabularies into their literate

vocabularies. This is so much the case that for older students and for adults our literate vocabularies are probably larger than our meaning vocabularies. We tend to have a larger group of words that we use in reading and writing than we use in our own speech. This is because written language is more formal, more complex, and more sophisticated than spoken language.

The amount of vocabulary that children need to acquire each year is staggering in scope, estimated to be about 3,000 words a year. Therefore, a comprehensive approach consisting of the following components needs to be in place.

- Use “instructional” read-aloud events.
- Provide direct instruction in the meanings of clusters of words and individual words.
- Systematically teach students the meaning of prefixes, suffixes, and root words.
- Link spelling instruction to reading and vocabulary instruction.
- Teach the effective, efficient, realistic use of dictionaries, thesauruses, and other reference works.
- Teach, model, and encourage the application of a word-learning strategy.
- Encourage wide reading.
- Create a keen awareness of and a deep interest in language and words.

The recommendation that parents and teachers read aloud to children is among the most popular recommendations in the field of reading.

“The single most important activity for building the knowledge required for eventual success in reading is reading aloud to children.” One very obvious way in which reading aloud to children can be expected to be beneficial is to increase their language and vocabulary skills.

The study by Elley strongly suggested that vocabulary growth was much greater when teachers discussed, even if briefly, the meanings of the words in addition to just reading the books aloud. The recent study by Juel showed that while teachers in kindergarten and first grade spent considerable time reading and discussing books to children with below average vocabularies, these activities had minimal impact on the progress of the children. Only when teachers spent focused time on the vocabulary did significant growth occur. We apply the term “instructional read aloud” to readaloud events where, in addition to reading aloud to stimulate an interest in books and reading, there is also a deliberate teaching of skills that will promote independence in reading, such as an increased vocabulary.

REFERENCES:

1. Anvarov A., Tojaxmedova I., Azimova D. System of Assessment in Namangan Engineering Pedagogical Institute //Young scientist USA. – 2015. – С. 51.
2. Азимова Д. М. НЕКОТОРЫЕ МОДЕЛИ СЕМАНТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ СЛОВ НА УРОВНЕ ДРУГИХ ЧАСТЕЙ РЕЧИ //Вестник

Науки и Творчества. – 2017. – №. 4. – С. 5-8.

3. Азимова Д. М. МОДЕЛИ СООТНОСИТЕЛЬНЫХ РЯДОВ ЛЕКСЕМОЙ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В КАЧЕСТВЕ ПОСТОЯННОГО ЧЛЕНА //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2017. – №. 4-2. – С. 38-40.

4. Azimova D. MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES //Теория и практика современной науки. – 2017. – №. 4. – С. 3-5.

5. Азимова Д. М. The real purpose of implementation of distance learning //Молодой ученый. – 2016. – №. 2. – С. 763-765.

6. Азимова Д. М., Мамадалиева Н. А. Двойственная природа английского глагола //Теория и практика современной науки. – 2017. – №. 5. – С. 1142-1145.

7. Yavminova N. M. THEORETICAL DEVELOPMENT OF PROJECT WORK //Мировая наука. – 2018. – №. 5. – С. 108-110.

8. Yavminova N. M., Kattaeva M. M. TASKS USED AT A PREPARATION STAGE OF A PROJECT WORKS IN ESL CLASSES //Экономика и социум. – 2018. – №. 10. – С. 96-98.

9. Khimmataliyev, D., Yavminova, N., Sobirjonova, N., & Toshkentova, N. (2016). Electronic government: problems and solutions. Журнал научных и прикладных исследований, (12), 175-176.

10. Кодирова Ш. С., Явминова Н. М. АНАЛИЗ ЯЗЫКОВОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ФРЕЙМА" ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОЕ ЗРИТЕЛЬНОЕ ВОСПРИЯТИЕ" В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ //Теория и практика современной науки. – 2017. – №. 5. – С. 374-377.

11. Анваров А. А., Явминова Н. М., Тожахмедова И. Г. Мобильность молодежи Узбекистана как фактор интеграции в ЕС //Молодой ученый. – 2015. – №. 22. – С. 733-736.

12. Явминова Н. М. Обеспечения безопасности электронной коммерции в Республике Узбекистан //Техника. Технологии. Инженерия. – 2016. – №. 1. – С. 17-20.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TA'LIM VA TARBIYASIDA HORIJIY DAVLATLARDAGI ILG'OR TAJRIBALARNI QIYOSIY TAHLILI

Abdulazizova Kamolaxon Abdurazzoq Qizi

*Andijon davlat pedagogika institute Maktabgacha
ta'lim fakulteti 1-kurs Magistiranti*

Annotatsiya: *Ta'lim sifatini boshqarish va nazorat qilish, uzluksiz ta'lim tizimini to'la boshqarish, tizimini shakilantirish hamda tadbiiq qilish – davlat ta'lim siyosati, hozirgi zamon talabi ustuvor yo'nalishlaridan bir sifatida etirif etilmoqda. Uzluksiz ta'limning poydevori bolgan boshlag'ich tizim bu maktabgacha ta'lim tizimi hisoblanadi shunday ekan ta'lim sohasini rivojlatisihni maktabgacha ta'limdan boshlashimiz o'rinlidir. Shu maqsadda o'sib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirishda, bu boradagi xorijning ilg'or tajribalaridan foydalangan holda ta'limning zamonaviy usulalarini keng tadbiiq etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim va tarbiyaning chet el davlatlaridagi ilg'or tajribalar qiyosiy tahlili asosida o'rganilgan. Hamda maktabgacha ta'lim sohamizda amalga oshirilayotgan islohatlar ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalar davlatni rivojlanitishni taminlashdagi o'rni va ahamyati haqida so'z yuritilgan.*

Kalit sozlar: *Maktabgacha ta'lim, xususiy, pedagogika, metod, tarbiya, ta'lim, davlat, tarbiyachi.*

Аннотация: *Управление и контроль качества образования, полное управление системой непрерывного образования, формирование и реализация системы признаны одним из приоритетов государственной образовательной политики, востребованным сегодня. Дошкольное образование является начальной системой, которая является основой непрерывного образования, поэтому развитие сферы образования целесообразно начинать с дошкольного образования. Желательно широко применять современные методы обучения с использованием опыта детей. Обсуждалась роль и значение этого опыта в обеспечении развития государства.*

Ключевые слова: *Дошкольное образование, частное, педагогика, метод, обучение, воспитание, государство, педагог.*

Abstract: *Management and control of the quality of education, full management of the continuous education system, shaping and implementation of the system are recognized as one of the priority directions of the state education policy, the demand of the present time. Pre-school education is the primary system that is the foundation of continuous education, so it is appropriate to start the development of the education sector from pre-school education. It is desirable to widely apply modern methods of education using the experiences of the children. The role and significance of these experiences in ensuring the development of the state was discussed.*

Key words: *Pre-school education, private, pedagogy, method, training, education, state, teacher.*

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar ,innovatsion texnologiyalar pedagogikalar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'lashga bo'lgan qiziqish hamda e'tbor kundan kunga kuchayib bormoqda bunday bo'lishini sababalaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy talim tizimida o'quvchilar tayyor bilimni o'rganishgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egalloyotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlari, mustaqil o'rganib taxlil qilishlari xato xullosani ham o'zlari keltirib chiqarishlari o'rgatiladi.Albatta, bunday ta'lim tizimini yanada shakilantirish unchun horijiy ilg'or tajrilarni qo'lashga suyanamiz. Ko'p yillik ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar shuni ko'rsadadiki bola umri davomida oladigan bilimni 70 foizini maktabgacha ta'lim yoshida egalaydi.Demak bola ma'nan yetuk jismonan sog'lom, har tomonlama mukamal inson bolib yetishishda maktabgacha ta'lim va tarbiyani muhim o'rin egalyadi. Shu nuqtai nazardan mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish borasida bir qancha me'yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi.Davlatimiz bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari qamrovi yilldan yillga o'sib bormoqda.Bu ko'rsatkich 2016-yil 27,7,foizni egalagan bo'lsa 2020-yilga kelib 60 foizni 2023-yilga kelib esa bu foiz 74.4 foizni tashkil etmoqda jumladan 6 yoshli bolalar qamrovi esa 92 foizni ko'rsatmoqda. Bu raqamlar oddiy sonlar emas balki maktabgacha ta'lim tizimiga bo'layotgan etbor va islohotlarning dalilidir.

O'zbekiston respublikasi prizdenti Shavkat Mirziyoyev maktabgacha ta'lim sohasiga alohida etbor qaratdi << Bu borada, avvalambor,yoshlar va bolalarga etbor va amaliy g'amhorlik ko'rsatish , ularning jismoniy va manaviy barkamol qilib tarbiyalashga alohida ahamiyat qaratmoqdamiz.Bolalarni kichik yoshdan boshlab rivojlantirish orqali kelajakda ularni o'zligini to'la nomoyon etishga mustahkam zamin yaratyapmiz.Zero,bu ezgu maqsadimiz yo'lida sariflarga inestitsiyalarimiz ertaga bir necha barobar ortig'i bilan qaytishiga shubha yo'q>> degan so'zlari ham buning isbotidir.Maktabgacha ta'lim tizimni yanada takomillashtirish maktabgacha ta'lim tizimni tarmoqlarini yanada kengaytirish ,yosh avlodni har tomonlama ta'limiy ,tarbiyaviy,estetik,jismonan hamda intellektual jihatdan rivojlanishlari uchun yetarli shat-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prizdendi Shavkat Mirziyoyev 2016-yil 29-sentabrdagi PQ-2707-sonli qarori qabul qilindi Qaroriga muofiq qator qator vazifalar belgilab berildi. Hatoki bu islohat yo'lida xorij mamlakatlarining maktabgacha ta'lim izimini chuqur o'rganib amalda mamlakatimizda joriy etish hamda hamkorlikda ishlash muhim hamda dorzab vazifalar ekanligi takidlandi. Bu albatda yosh avlodni ta'lim tarbiyasi uchun judda muhim. Xorijiy mamlakatlarni to'liq o'rganib amalda joriy etish albatda yangi innovatsiya va ilg'or tajribalarni kirib kelishiga sabab bo'ladi. Bu bo'yicha prizdentimiz halqaro hamkorlik sohalarini kengaytirish bo'yicha muhim tashabuslarni ilgari surdi.Prizdendimiz judda ko'p rivojlangan mamlakatlarda bo'lib maktabgacha ta'lim tizimini rivojlatirish bo'yicha fikr alamshib, ular bilan hamkorlik ishlarini olib bormoqda.mislol uchun Prizdentimiz Koreya respublikasiga tashrifi doirasida Maktabgacha ta'lim vaziri tomonidan 20 yaqin uchrashuvlar, tajriba almashinuvi

bo'ldi. O'zbekistonda eksperimental bog'chalar ochish, birgalikda kadrlar tayorlash va ilmiy izlanishlar olib borish imkoniyani o'rganib chiqish bo'yicha kelishuvlarga erishildi. Maktabgacha ta'lim va tarbiyani davlat ta'lim standartlariga ko'ra maktabgacha ta'lim – maktabgacha yoshdagi bolalarni qiziqishi, iqditori, individual ruhiy va jismoniy xususiyatlari hisobga oligan holda maktabgacha yoshdagi bolalari qabul yoshlari belgilanadi. Bu turli davlatlarda turlicha bo'lib O'zbekistonda 3-yosh Germaniyada 4-oyli, Yaponiyada 3-yosh, Xitoyda 3 oylik Koreyada 3-oylik. Germaniyada ota onalar bolalarini bog'chaga 4-oylikdan berishda majbur boladilar. Yaponiyada buning aksi bo'lib. Ular bola parvarishida onaning o'rni alohida deb hisoblashadi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotiga 3-yoshida keladilar bu yoshgacha bolgan davrda onalari qamrovida boladi. Talim va tarbiya berish Yaponiyada oiladan boshlanib onalar har oyda 2 yoki 3 tadan bolalari uchun ertak kitob sotib olishib mutola qilib berishadi. Majburiy ta'lim tizimi ham bizning talim tizimdan farq qiladi yevropada bolalar majburiy ta'limga ertaroq jalib qilinadi. O'zbekistonda 6-7 yosh Yaponiyada 5-6 yosh Xitoyda 5-6 yosh Germaniya 5-6 yosh.

Germaniyada bolalar bog'chalari bir necha turlari mavjud. Waldkindergarten – (nemischadan olingan bo'lib o'rmon bolalari) demakdir bunda bog'chalar o'rmonda joylashgan bo'ladi, Bolalar doimo ochiq hovoda sayl qilib turli xil mashg'ulotlar bilan shug'ullanadilar, daraxtlar boshqa o'simliklarni o'rganadilar, tabiiy materiyallardan turli xil narsalar yasaydi, daraxtlar va osimliklarni o'rganadi. Bu orqali ular bolalarga tabiatni sevishni o'rgatadilar. Bauernhofkindergarten (nemischada (dexqon hovlisi) demakdir. bunda bolalar fermer hojaligi dexqon hojaligida yaqinjoyda joylashgan boladilar. Savzabotlar mevalar yetishtish, o'stirish haqida bilim va malakani o'rganadilar.

Freinet-kindergarten. Bunday bog'chada bolalar o'zlari nimani xoxlashsa shuni bajaradi o'zlari xoxlagan payitda uxlaydilar. Bolalarni koproq ijod qilish syujetli roli o'yinlar muhim ahamiyat kasib etadi. Intergratsion bolalar bog'chasi-bunday turdagi MTM larda sog'lom bolalar bilan birgalikda jismonan va ruhan nosog'lom bolalar birgalikda tarbiyalanadilar. buday bog'chalarda bolalar tenglik o'zaro hurmat kabi fazilat o'rgatiladi. Germaniyada boshqa davlatlarga qaraganda imkoniyati cheklangan shaxslar o'zlarini ancha erkin xis qiladilar. Internatsional bog'cha-bunday bog'cha emigrantlar uchun ochilgan bolib. Boshqa davlat fuqorolari ham bolalari bog'chaga bemalol bera olishlari mumkin. Bog'chada bolalarga o'z onatilida so'zlashuvchi tarbiyachilar shuningdek nemis tilida ham so'zlashuvchi tarbiyachilar mashg'ulot o'tadilar. Bolalar bunda ham o'z ona tilini ham nemis tilini o'rganishga imkoniyati bo'ladi. Koreya maktabgacha ta'lim tizimi bu tizmdan farq qiladi. Koreyada bog'chalarning ikki turi bo'lib: davlat va uy bog'chalari. Ushbu ikkala bog'chalar o'rtasidagi farq u qardar katta emas. Xususiy bog'chalar ochishni istagan kishilar bu bog'chani o'z uylarida tashkil etishlari mumkin. Bu turdagi bog'chalarning ochilishining sharti ular davlat bog'chalari kabi barcha standartlarga ega bo'lishi lozim. Bog'chalarda

bolalarni tarbiyalash soatlari 9.00 dan 17.00 ga qadar davom etadi. Ammo ota-onalar ishlasa, shuningdek, bolalarga qarovchi shaxs bo'lmasa, ertalab 8.00 dan bog'cha bolalarni qabul qilib oladi. Kechqurun bolalarni olib ketish ham eng uzog'i 9.30.20.00 gacha cho'zilishi mumkin. Ammo standart vaqt 17.00 bo'lgani uchun qo'shimcha vaqtlarga haq to'lanadi. Masalan 1 soat kechikkanlar uchun 3 dollar to'lov qilinadi. Davlat bo'chalarida ham uy bo'g'chalarida ham to'lovlar bolalarning yoshiga qarab belgilanadi. Bolalarning yoshi kattalashib borgan sari to'lovlar ham kamayib boradi. Koreyada ota-onalar bolalarini 3-oyligidan bog'chaga berishlari mumkin. Bu yoshdagi bolalar uchun eng yuqori to'lov qilinadi. Shu jihati muhimki, Koreyada bolalar yozishni o'qishni va hisoblashni to'liq o'rganib, so'ngra maktabga chiqishadi. Koreya bog'chasidagi tarbiyachilar o'z ishining ustalari bolishadi. Ularda haftalik reja bo'lib ularni har kuni ota onalaraga jo'natib turishadi. Bundan tashqari maxsus mobil ilova ham mavjud, u farzandining ismini kiritishi bilan uning qay ahvoldaligi, nima qilayotgani sog'lig'i va bolaning bir oylik ovqati haqidagi ma'lumotni bilishi mumkin. Ushbu menyuda xalol bo'lmagan mahsulot borligini ko'rsangiz murrabiyga murojat qilib, ushbu ovqatni o'zgartirishingiz mumkin bo'ladi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, Xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribari ularning davlatlarini rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Bizning davlatimizda ham uzlukliz ta'limning poydevori bo'lgan maktabgacha ta'lim tizmini rivojlantirish, bu tizimga yangidan yangi inovatsiyalar kirgazish o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama ma'nan, jismonan, aqlan yetuk barkamol qilib tarbiyalash yo'lida ulkan ishlar qilmoqda. Bu kabi ulug' vazifani basharishda albatda o'z milliyligimizdan chiqmagan holda horijiy ilg'or tajribalardan foydalanishimiz ham muhim ahamyat kasb etadi. Zero, mamlakatimiz ezgu maqsadi bo'lgan uchinchi Renesans barpo etishni rejalashtirgan. Anashunday esgu maqsadlarni esa allbata bugungi kunda voyaga yetayotgan yosh avlodimiz ammalga oshiradi. Maktabgacha ta'lim sohasi esa shu avlod ta'limining birinchi bo'g'ini hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahimov Sh. The main task is to include children in education.// "Preschool Education" magazine, issue 3, 2017. pp. 2-3.
2. Kuronov M. If you say let my child be happy...: for parents. - T.: Manaviyat, 2013. - 320 p.
3. <http://info.ziyonet.uz/uz/post/view/education/preschool>
4. <https://mitc.uz/uz/news/1273>
5. <http://staff.tiame.uz/storage/users/163/books/QpUkgQCvigZwqntKWxxGxarNcKKeTv4wrLiKa3zc.pdf>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O`STIRISH FAOLIYATLARINI TO`G`RI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIC SHART- SHAROITLARI.

Mahramova Gulchehra

Andijon davlat Pedagogika institute magistranti

Annotatsiya: *Maktabgacha yosh - so'z boyligini tez boyitish davri. Uning o'sishi hayot va tarbiya sharoitlariga bog'liq, shuning uchun adabiyotda bir xil yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning so'zlari haqidagi ma'lumotlar juda katta farq qiladi. Muvaffaqiyatli nutqning rivojlanishi tafakkur rivojlanishi bilan birga asta-sekin sodir bo'ladi va bolalar faoliyati va atrofdagi odamlar bilan muloqot qilish shakllarining murakkablashishi bilan bog'liq. Didaktik o'yinlarning mazmuni ko'p jihatdan maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirishga hamda turli yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya jarayonida qo'yiladigan o'quv vazifalariga bog'liq.*

Kalit so'zlar: *bolalar faoliyati, nutqni rivojlantirish, so'z boyligi, didaktik o'yinlar, nutqiy, adabiy asarlar.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "2017-2021 yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi va Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida alohida Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi. Qarorda 2017-2021 yillarga mo'ljallangan keng ko'lamli tadbirlar, xususan, bolalarni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etish, bolalarni intellektual, milliy-axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish chora-tadbirlari belgilangan.

Ma'lumki, bolaning nutqi til qonuniyatlariga to'g'ri amal qilish, kattalar nutqini idrok etish va o'zining ijodiy faolligi natijasida rivojlanadi. Shunday qilib, til va nutq maktabgacha katta yoshdagi bolaning psixologik rivojlanishi hamda dastavval xotirasi, fikrlashi, idrok etishi, hissiyoti va ehtirosini ta'minlaydigan ikkita muhim vositadir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqni rivojlantirish bolalar faoliyatining har xil turlarida: badiiy adabiyot, atrofdagi muhit hodisalari bilan tanishtirishga oid mashg'ulotlarda, qolgan barcha mashg'ulotlarda, shuningdek ulardan tashqari vaqtlarda – o'yin va mehnat faoliyatda, kundalik hayotda amalga oshiriladi. Biroq, bunda nutqni rivojlantirishga doir mashg'ulot asosiy mashg'ulot hisoblanib, unda tarbiyachi quyidagi vazifalarni amalga oshirishi lozim:

-bolalarning o'z tengdoshlari shaxsiga va faoliyatiga qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, birgalikdagi o'yinlar va mashg'ulotlarda ularning dialogik muloqotlari yo'lga qo'yilishiga ko'maklashish. Turli muloqot vositalari – so'zli, imo-ishorali, pantomimali usullardan muayyan vaziyatni hisobga olib, tabaqalashtirilgan holda foydalanish;

- nutqni fonematik qabul qilish, nutqning talaffuz va ohang tomonlarini rivojlantirish. Artikulyasion va akustik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lgan tovushlarni (qattiq va yumshoq, bo'g'iq va jarangdor, sizg'iruvchi va shipillovchi, sonor tovushlar) tinglaganda aniqlay olishni va to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish. So'zlarda va tez aytishlarda, qisqa she'rlarda tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni mashq qildirish. Talaffuzning ohangi, sur'ati va past-balandligini ixtiyoriy ravishda boshqarishni o'rgatish va boshqalar.

Didaktik o'yinlarning mazmuni va qoidalari ko'p jihatdan turli yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya jarayonida qo'yiladigan o'quv vazifalariga bog'liq. O'yinlarda yosh maktabgacha yoshdagi bolalar katta ahamiyatga ega: ko'rinish, syujet, so'z. Ushbu o'yinlarda qoidalar didaktik o'yinchoqlarda (bolalar matryoshka qo'g'irchoqlari, yorliqlar, bo'lingan rasmlar bilan shug'ullanadi) mavjud. O'rta guruhda aqliy vazifalar murakkablashadi, so'z esa ko'proq ahamiyatga ega bo'ladi: bolalar o'zlari biladigan narsaning tavsifiga ko'ra nomlaydilar, topishmoqlar topadilar. O'yin qoidalari endi o'yinchoqning tabiatiga bog'liq emas, balki butun o'yinga bog'liq; ular unga ajralmas komponent sifatida kiritiladi (masalan, so'ralganda javob berish, o'rtoqlarning javobiga ergashish). Kattaroq guruhda aqliy vazifalar yanada murakkablashadi. Bu erda katta o'rinni so'z o'yinlari egallaydi. Biroq, har xil turdagi o'yinlarning barcha o'ziga xosligi bilan ular o'rtasida juda ko'p umumiylik mavjud. Birinchidan, ular atrofdagi voqelikni aks ettiradi va maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil faoliyatiga asoslanadi. Ikkinchidan, barcha o'yinlar hissiy jihatdan to'yingan, bolalarga quvonch va zavq bag'ishlaydi. Lekin, eng muhimi, har qanday o'yinga nutq hamroxlik qiladi. O'yin davomida bolalar yangi so'zlarni qo'llashni mashq qiladilar: o'yinning rivojlanishi bilan so'z tasvirni yaratish, rol o'ynash, syujetni rivojlantirishning asosiy vositasiga aylanadi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, so'z yangi ma'noga ega bo'ladi: bolalar so'zlar bilan o'yinning butun epizodlarini yaratishi mumkin. A.R. Luriya, - "Nutq bolaning yo'naltiruvchi faoliyatining shakli bo'lgan o'yin jarayonida muhim vazifani bajaradi; uning yordami bilan nutq rejasi amalga oshiriladi, uni murakkab o'yin syujetiga aylantirish mumkin. Nutqning belgi-semantik funksiyasining kengayishi bilan o'yinning butun jarayoni tubdan o'zgaradi: protsessualdan o'yin sub'ekt, semantik bo'ladi. Turli xil nutq buzilishlaridan aziyat chekadigan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin faoliyati ham o'z ahamiyatini va rolini ularning shaxsiyati va intellektini har tomonlama rivojlantirishning zarur sharti sifatida saqlab qoladi. Tengdoshlar bilan birgalikdagi o'yinda bola o'zaro tushunish tajribasiga ega bo'ladi, o'z harakatlari va niyatlarini tushuntirishni, ularni boshqa bolalar bilan muvofiqlashtirishni o'rganadi". - deb izohlaydi. O'yin faoliyatida bola ixtiyoriy xatti-harakatlar tajribasiga ham ega bo'ladi - u o'zini nazorat qilishni, o'yin qoidalarga rioya qilishni, kattalar nazoratisiz tengdoshlari bilan birgalikda o'yinni davom ettirish uchun bevosita istaklarini cheklashni o'rganadi. Bu fazilatlarining barchasi bolaning keyingi hayotida qanchalik zarurligini tushuntirishning hojati yo'q va birinchi navbatda u tengdoshlarining katta guruhiga kiritilishi kerak bo'lgan

maktabda, sinfda o'qituvchining tushuntirishlariga e'tibor qaratish, uning faoliyatini nazorat qilish. uy vazifasini bajarishda qiynalmaydi. O'yinlarni o'rganishning eng samarali vositalaridan biri sifatida foydalanish bolalarga qiziqarli, quvonchli va majburlashsiz o'rganish imkonini beradi. O'yin bolaning faoliyatini tashkil etishga yordam beradi, uni yangi ma'lumotlar bilan boyitadi, aqliy faoliyatni, diqqatni faollashtiradi, eng muhimi, nutqni rag'batlantiradi. O'yin nutq materialini yangilash va ko'p darajali didaktik materialni o'z ichiga olgan holda turli xil usullarda ishlatilishi mumkin. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bunda teatrlashtirilgan o'yinlar alohida o'rin tutadi. Teatr o'yinlari o'yin turlaridan biri sifatida bolalar bog'chasi dasturining ko'plab vazifalarini hal qiladi: ijtimoiy hodisalar bilan tanishish, boshlang'ich matematik bilimlarni shakllantirish, nutqni rivojlantirishdan jismoniy rivojlanishgacha. Teatr o'yinlari adabiy asarlarning yuzida harakat qilmoqda. Adabiy asar qahramonlari xarakterga aylanadi, ularning sarguzashtlari, bolalar fantaziyasi bilan o'zgargan hayotiy voqealari esa o'yin syujetiga aylanadi. Turli xil teatrlashtirilgan o'yinlar - dramatisatsiya o'yinlari (tasvirlash, sahnalashtirish). Dramatisatsiya o'yinlari syujet dizayni va rolli harakatlarga ega. Dramatisatsiya o'yinlari - bu bola tanish hikoyani o'ynaydigan, uni rivojlantiradigan yoki yangisini o'ylab topadigan maxsus o'yinlar. O'yin dramatisatsiyasining o'ziga xos xususiyati - bu turli xil san'at turlari va badiiy-ijodiy faoliyat (musiqiy, tasviriy, badiiy va nutq) munosabatlarida o'zini namoyon qiladigan sinkretizm. Dramatisatsiya o'yinlarida dialoglar qo'llaniladi, bu esa tarkibni rollar bo'yicha takrorlash imkonini beradi. Rolni o'ynash uchun bola turli xil vizual vositalarni (mimika, tana harakatlari, imo-ishoralar, lug'at va intonatsiya nuqtai nazaridan ifodali nutq va boshqalar) egallashi kerak. Bunday o'yinda bolaning o'zining kichik dunyosini yaratishi va o'zini xo'jayin, sodir bo'layotgan voqealarning yaratuvchisi sifatida his qilishi muhimdir. U qahramonlarning harakatlarini nazorat qiladi va ularning munosabatlarini o'rnatadi. Bunday o'yinlarda bola hech qachon jim o'ynamaydi. O'z ovozi yoki qahramonning ovozi bilan bola voqealar va tajribalarni talaffuz qiladi. U qahramonlarni ovoz chiqarib, hikoya o'ylab topadi, oddiy hayotda unga yashash oson emasligini yashaydi. Bunday o'yinlar davomida nutqning intensiv rivojlanishi sodir bo'ladi, so'z boyligi sifat va miqdoriy jihatdan boyitiladi, bolaning tasavvuri, ijodiy qobiliyatlari, o'zini tuta bilish, syujetga muvofiq diqqatni jamlash, mantiqiy fikrlash va mustaqillik rivojlanadi. Shuning uchun dramatisatsiya o'yinlari og'ir nutq buzilishi bo'lgan bola uchun juda foydali va zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A. Karimov. Barkamol avlod orzusi. – T.: «O'zbekiston» – 2000.
2. Babayeva D. R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, 2018. 334 b.
3. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. T.: "O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi", 2006. - B. 68.

4. Зокирова С. М. Контрастный анализ синтаксических слойных установок.
Вестник Наманганского государственного университета: Vol, 1 (8), 48.

UO'T 631.4.6(575.16).415.52

**YER HISOBI VA DAVLAT KADASTRLARI YAGONA TIZIMINI
RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI**

Rajabova Gullola Islomovna

“Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrlari” kafedrasida o’qituvchisi

Oltinov Sobir

*“Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrlari” kafedrasida o’qituvchisi Email:
sobiroltinov7040@gmail.com*

Annotatsiya: Davlat kadastrlari yagona tizimi O'zbekiston Respublikasi va uning alohida hududlarining tabiiy-iqtisodiy salohiyatini yagona umumdavlat jihatidan kompleks hisobga olishni va baholashni ta'minlash maqsadida yaratiladi va yuritiladi. Davlat kadastrlari yagona tizimi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, yuridik va jismoniy shaxslarni ularning faoliyati uchun zarur bo'lgan barcha turdagi davlat kadastrlari axborotlari bilan tezkor ta'minlash uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Davlat kadastrlari yagona tizimi, GAT, Geodeziya va kartografiya, ArcGIS, kadastr obyektlari, fazoviy ma'lumotlar, baholash.

Аннотация: единая система государственных кадастров создается и ведется в целях обеспечения единого общегосударственного комплексного учета и оценки природно-экономического потенциала Республики Узбекистан и отдельных ее территорий. Единая система государственных кадастров предназначена для оперативного обеспечения органов государственной власти и управления, юридических и физических лиц всеми видами государственной кадастровой информации, необходимой для их деятельности.

Ключевые слова: единая система государственных кадастров, Gat, геодезия и картография, ArcGIS, кадастровые объекты, пространственные данные, оценка.

Ключевые слова: Единая система государственных кадастров, GAT, Геодезия и картография, ArcGIS, кадастровые объекты, пространственные данные, оценка.

Annotation: the unified system of State cadasters is created and maintained in order to ensure the comprehensive consideration and assessment of the natural and economic potential of the Republic of Uzbekistan and its individual territories in a single nationwide aspect. The unified system of State cadasters is designed to quickly provide the bodies of state power and administration, legal entities and individuals with information from all types of State cadasters necessary for their activities.

Keywords: state Cadastral unified system, GAT, Geodesy and cartography, ArcGIS, Cadastral objects, spatial data, evaluation.

KIRISH

Davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritish 2000 yil 15 dekabrda tasdiqlangan 171-II sonli “Davlat kadastrlari to‘g‘risida”gi qonun, Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 18 oktabrda tasdiqlangan “Ko‘chmas mulkka bo‘lgan huquqlarning hisobini yuritishda shaffoflikni ta‘minlash, shuningdek, kadastr sohasidagi ayrim ma‘muriy tartib-taomillarni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 610-son qarori hamda 2022 yil 26 oktabrda tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Fazoviy ma‘lumotlar sohasini tartibga soluvchi ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 620-son qarori va boshqa qonun hujjatlar talablari asosida yuritib kelinmoqda.

Davlat kadastrlari yagona tizimi O‘zbekiston Respublikasi va uning alohida hududlarining tabiiy-iqtisodiy salohiyatini yagona umumdavlat jihatidan kompleks hisobga olishni va baholashni ta‘minlash maqsadida yaratiladi va yuritiladi. “Davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritish bilan bog‘liq munosabatlar” mazkur Nizom, shuningdek boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solib boriladi. Davlat kadastrlari yagona tizimi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, yuridik va jismoniy shaxslarni ularning faoliyati uchun zarur bo‘lgan barcha turdagi davlat kadastrlari axborotlari bilan tezkor ta‘minlash uchun mo‘ljallangan. O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha jami yerlar 44 892,4 ming gektarni tashkil etib, yerlardan foydalanish maqsadi va tartibiga ko‘ra 8 ta toifaga bo‘linadi, jumladan, qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar, aholi punktlarining yerlari, sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlarga mo‘ljallangan yerlar, tabiatni muhofaza qilish, sog‘lomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga mo‘ljallangan yerlar, tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar, o‘rmon fondi yerlari, suv fondi yerlari, zaxira yerlar. Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar unumdor yerlarga taalluqli bo‘lib, umummilliy boylik, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashning asosiy vositasi hisoblanadi.

Davlat kadastrlari yagona tizimi (DKYT) — davlat kadastrlarining barcha turlarini birlashtiruvchi hamda O‘zbekiston Respublikasi va uning ayrim hududlarining tabiiy-iqtisodiy salohiyati yagona umumdavlat hisob-kitobi yuritilishini, baholanishini ta‘minlash uchun mo‘ljallangan ko‘p maqsadli axborot tizimi. Belgilangan tartibga muvofiq aniqlangan kadastrlar obyektlarining huquqiy maqomi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, kartografiya-geodeziya materiallari, statistik hisobga olish ma‘lumotlari, davlat kadastrlari ma‘lumotlari Davlat kadastrlari yagona tizimining asosini tashkil etadi. Davlat kadastrlari yagona tizimi doirasida hududlarni kompleks baholash uchun zarur bo‘lgan boshqa ma‘lumotlar ham jamlanadi. Davlat kadastrlari yagona tizimida belgilangan chegaralarda har bir hisobga olingan yer yuzasi uchastkasi uchun uning jug‘rofiy holati, huquqiy maqomi, miqdor va sifat tavsiflari hamda tabiiy baholash, xo‘jaliklar va boshqa kadastrlar obyektlari to‘g‘risida hujjatlashtirilgan ma‘lumotlar bo‘lishi kerak.

Davlat kadastrlari yagona tizimi ma'lumotlari davlat boshqaruvi barcha organlari, yuridik va jismoniy shaxslar, shu jumladan xorijiy yuridik va jismoniy shaxslar uchun majburiy kuchga egadir. Kadastr hujjatlari mulkchilik va xo'jalik yuritishning barcha shakllaridagi obyektlar to'g'risidagi huquqiy, iqtisodiy va texnik ma'lumotlarning boshlang'ich manbai sifatida qabul qilinishi kerak.

Geografik axborot tizimi (geoaxborot tizimi)-geografik obyektlar to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, tahlil qilish, modellashtirish va aks ettirish, shuningdek raqamli kartografik, o'xshash va matnli axborotdan foydalangan holda umumdavlat (tarmoqlararo) yoki tarmoq ahamiyatiga molik axborot va hisob-kitob vazifalarini hal etish uchun mo'ljallangan avtomatlashtirilgan tizim. Davlat kadastrlari yagona tizimining GAT - Davlat kadastrlari yagona tizimi masalalarini yechish uchun mo'ljallangan ixtisoslashtirilgan GAT. Davlat kadastrlari yagona tizimini GAT O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Kadastr agentligi Geodeziya va kartografiya milliy markazi tomonidan kartografik va tematik kadastr axborotini yagona geofazoviy axborot bazasiga integratsiyalash maqsadida yaratiladi hamda yuritiladi. Davlat kadastrlari yagona tizimini GAT davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, yuridik va jismoniy shaxslarni ularning faoliyati uchun, shu jumladan barcha turdagi resurslardan foydalanishni boshqarish va prognozlash masalalarini hal etish, ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish bo'yicha loyihaviy qarorlar qabul qilish, hududlarni rivojlantirish va boshqa shu kabi maqsadlar uchun zarur bo'lgan fazoviy (geofazoviy) axborot bilan operativ ta'minlashga mo'ljallanadi. Davlat kadastrlarining yagona tizimi O'zbekiston Respublikasi va uning ayrim hududlari tabiiy-iqtisodiy salohiyatining yagona umumdavlat hisob-kitobi yuritilishini, baholanishini ta'minlashga mo'ljallangan ko'p maqsadli axborot tizimi tarzida yaratiladi. Hududlar davlat kadastrlari tizimining axborot resurslari - hudud yagona raqamli kartografik asosining geofazoviy ma'lumotlar bazasi, manzillar, ko'chalar, mahallalar va boshqa nomlangan obyektlar reyestrlari, yer kadastrlari va boshqa davlat kadastrlariga oid geofazoviy ma'lumotlarning profil to'plami, shaharsozlik va yer tuzish normalari va reglamentlari, qonun hujjatlariga muvofiq hududlar davlat kadastrlari tizimida ro'yxatga va hisobga olinishi lozim bo'lgan boshqa hujjatlar.

Davlat kadastrlari yagona tizimiga kiritiladigan davlat kadastrlarining axborotini taqdim etish tartibi davlat kadastrlarini yuritish sohasidagi maxsus vakolatli organ tomonidan belgilanadi. Yer, foydali qazilma konlari, belgilari va texnogen hosilalar, suvlar, o'rmonlar, o'simliklar va hayvonot dunyosi, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, tabiiy va texnogen xavfi yuqori bo'lgan tegralar, ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarini ko'mib tashlash va utillashtirish joylari, binolar va inshootlar, geodeziya punktlari, avtomobil yo'llari va temir yo'llar, transport va muhandislik kommunikatsiyalari davlat kadastrlarining obyektlari hisoblanadi. Kadastr obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish yuridik va jismoniy shaxslarning kadastr obyektlariga bo'lgan huquqlari davlat tomonidan e'tirof etilishi hamda tasdiqlanishining yuridik hujjatidir. Kadastr obyektlariga bo'lgan huquqlarni

davlat ro'yxatidan o'tkazish hujjatlar bilan tasdiqlangan axborotni davlat reyestrlariga kiritish yo'li bilan amalga oshiriladi. Ko'chmas mulk hisoblangan kadastr obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish kadastr obyektlarining barcha mulkdorlari va kadastr obyektlariga doir boshqa huquqlarning egalari uchun majburiydir.

Davlat kadatsrlari yagona tizimini GATga tegishli tematik qatlamlar davlat kadastrlarining har bir turi bo'yicha bazaviy kartografik asosdan foydalanib, obyekt turlari va axborot turlari (ro'yxatdan o'tkazishga oid, hisobga olishga oid, baholashga oid) bo'yicha, ArcGIS dasturiy ta'minotida (*.shp, *.gdb, *.mdb formatlarda) shakllantiriladi. Davlat kadatsrlari yagona tizimini GAT bazaviy kartografik asosining tematik qatlamlari hamda davlat kadastrlarining tegishli GATlarini yuritish uchun zarur kartografik asoslar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Kadastr agentligi tomonidan shakllantiriladi hamda davlat kadastrlarini yuritish bo'yicha vakolatli organlarga taqdim etiladi. Yuqoridagi tegishli vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar kadastr ob'ektlarining geografik joylashuvi, huquqiy maqomi, miqdor, sifat tavsiflari vabahosi to'g'risida, shuningdek ularning holatidagi joriy o'zgarishlar haqidagi axborotlarni belgilangan tartib va muddatlarda Davlat kadastrlarining yagona tizimiga kiritish uchun taqdim etib borilsa, O'zbekiston Respublikasining tabiiy iqtisodiy salohiyatining yagona umumdavlat hisob-kitobi yuritilishini, baholanishini ta'minlashga mo'ljallangan ko'p maqsadli axborot tizimi o'z vaqtida yaratilar edi. Bu ko'p maqsadli axborot tizimi davlat kadastrlarini yuritishda, kadastrga doir axborotni to'plashda va undan xalq xo'jaligining turli soxalarida foydalanishda keng imkoniyat yaratadi. Shunday qilib, davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritishning ayni paytda muhim va dolzarbdir. Bu sohadagi muammolarni bartaraf yetish ayni paytda bu sohani rivojlantirishga qaratilgan eng muhim vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi 1998 yil 30 aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi "Davlat kadastrlari to'g'risida"gi Qonuni O'RQ-171-son 15 dekabr 2000yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari davlat qo'mitasi huzuridagi davlat geodeziya nazorati inspeksiyasi to'g'risidagi, yerdan foydalanish va uni muhofaza qilish ustidan davlat nazorati to'g'risidagi Davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritish tartibi to'g'risidagi Nizomlarni tasdiqlash haqida"gi 16 fevral 2005- yil 66-son
4. O'zbekiston Respublikasining "Davlat yer kadastrlari to'g'risida" gi qonuni 1998 yil 28 avgust 666-I-son
5. O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari davlat qo'mitasining "Davlat kadastrlari yagona tizimiga tegishli davlat

kadastrlari ma'lumotlarining tarkibi va ularni taqdim etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" 12-son qarori 2014 yil 12 sentabr

6. Xurramovich, N. O. (2021). Reconstruction of Damaged Land in Farmers and Agricultural Farms. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журнали, 1(1), 48-53.

7. Imomov, S., Nuriddinov, K., & Nuriddinov, O. (2021). Thermal regime for convective drying products. In E3S Web of Conferences (Vol. 264, p. 04055). EDP Sciences.

8. Нуриддинов, Х., Кучкоров, Ж. Ж., & Нуриддинов, О. Х. (2019).

Тепловой баланс комбинированной гелиосушилки. Школа Науки, (4), 3-4.

9. Shamshodovich, K. F., Akhtamov, S., Muhammadov, K., & Bobojonov, S. (2021). THE IMPORTANCE OF THE CLUSTER SYSTEM TODAY. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 3-3.

10. Худойбердиев, Ф. Ш. (2019). Научная статья «Улучшение пастбищ, создание новых пастбищ и разработка эффективных методов использования пастбищ». Вестник Хорезмской Академии Мамуна, 17-20.

11. Sh, Khudoyberdiyev F. "FORMATION OF A GEODATABASE OF WASTE LANDFILLS AND GEOVISUALIZATION BASED ON GEOINFORMATION TECHNOLOGIES." "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022.

12. Sh, F. (2020). Khudoyberdiyev Development of effective methods for the use of pastureland. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(3).

13. Abdulloyev, A. M., Sattorov, S. Y., Sulaymonov, M. V., Abdualiyeva, S. H., Ochilov, A. B., & Ismatov, T. A. (2022). Foreign Experience in Land Use Management. Indonesian Journal of Innovation Studies, 18.

14. Muzaffarovich, A. A., Yarashovich, S. S., & Hamdamovna, A. S. (2022). SUVDAN OQILONA FOYDALANISHDAGI MUAMMOLAR. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 911-915.

15. Sattorov, S. Y., Abdulloyev, A. M., Ochilov, A. B., & Ismatov, T. A. (2022). Database in Land Resource Management. Indonesian Journal of Innovation Studies, 18.

16. Sattorov, S. Y., Abdulloyev, A. M., Ochilov, A. B., & To'xtamishov, A. B. (2022). Importance of Remote Sensing Data in The Study of Land Resources. Indonesian Journal of Innovation Studies, 18.

17. Сатторов, Ш. Я. (2022). ФОРМИРОВАНИЕ БАЗЫ ГЕОДААННЫХ ОБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И ГЕОВИЗУАЛИЗАЦИЯ. Current approaches and new research in modern sciences, 1(2), 9-15.

18. Boltavich, T. X. A., Akbar O'g'li, I. T., Muzaffarovich, A. A., Yarashovich, S. S., & Valijonovich, S. M. (2022). QURILISH JARAYONIDA INJENERLIK GEODEZIYASINING ROLI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 904-910.

19. Boymurodovich, O. A., Akbar O'g'li, I. T., & Muzaffarovich, A. A. (2022). QURILISHDA GEODEZIK ISHLARNI TURLARI, TARKIBI VA ULARNI KUZATISH. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 894-898.

20. Boymurodovich, O. A., Akbar O'g'li, I. T., & Muzaffarovich, A. A. (2022). QURILISHDA GEODEZIK ISHLARNI TURLARI, TARKIBI VA ULARNI KUZATISH. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 894-898.

21. Yarashovich, S. S. (2021). Development of Space Data Model in Passage of Pasture Land. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(1), 34-37.

COVID-19: O'TKIR KASALLIKDAN KEYIN SIMPTOMLAR SAQLANGAN KATTALARNI BAHOLASH ("LONG COVID")

Nizomova Kamola Aliyevna

*Farg'ona jamoat salomatligi instituti Terapiya
yo'nalishidagi fanlar kafedrasi assistenti.*

KIRISH

Koronavirus kasalligi 2019 (COVID-19) pandemiyasi og'ir o'tkir respirator sindromli koronavirus 2 (SARS-CoV-2) dan tuzalib ketganlar sonining ko'payishiga olib keldi . To'plangan kuzatuv dalillari shuni ko'rsatadiki, bu bemorlar o'tkir kasallikdan tuzalgandan so'ng bir necha atamalar bilan atalgan, "uzoq COVID", "COVIDdan keyingi holatlar" va "SARS-CoV-2 ning o'tkir oqibati" kabi keng doiradagi simptomlarni boshdan kechirishlari mumkin. infektsiya . " Ushbu tiklanishning ba'zi jihatlari faqat COVID-19 uchun xos bo'lishi mumkin, ammo ularning aksariyati boshqa virusli kasalliklar, jiddiy kasalliklar va/yoki sepsisdan tiklanishga o'xshaydi .

Ushbu bo'limda biz paydo bo'lgan dalillarga asoslangan COVID-19 ning operatsiyadan keyingi va surunkali tiklanish bosqichida kattalarni baholash va boshqarishni muhokama qilamiz.

TERMINOLOGIYASI VA TUZISH BOSQICHLARI. COVID-19 dan tiklanish jarayoni davom etmoqda; COVID-19 ning o'tkir bosqichining dastlabki bosqichlarida yo'riqnomalar COVID-19 bilan bog'liq o'tkir asoratlarni aniqlash va davolashga qaratilgan bo'lsa, o'tkir fazadan so'ng ba'zi bemorlar doimiy yoki yangi simptomlarni baholash va davolashni talab qiladi.

COVID-19 dan tiklanish bosqichlari uchun umume'tirof etilgan ta'riflar mavjud bo'lmasa-da, biz Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan taklif qilingan quyidagi toifalarga qo'shilamiz :

- O'tkir COVID-19 - COVID-19 belgilari kasallik boshlanganidan keyin to'rt hafta ichida paydo bo'ladi.

- Post-COVID-19 - COVID-19 paytida yoki undan keyin rivojlanadigan, ≥ 2 oy davom etadigan (ya'ni, kasallikning boshlanishidan uch oy) keng ko'lamli alomatlar (jismoniy va ruhiy) va alomatlar guruhlari hayot sabr va muqobil usullar bilan tushuntirilmaydi . tashxis _

Ushbu bosqichlar simptomatik tiklanishni aks ettiradi va faol virusli infektsiya va yuqumli sezuvchanlik bilan bog'liq emas.

SARS-CoV-2 infektsiyasining o'tkir oqibati", " O'tkir COVID-19", "surunkali" kabi COVID-19 kasalligidan keyingi uzoq muddatli simptomlarni tasvirlash uchun bir qancha boshqa atamalar ishlatilgan. COVID-19" va " post-Covid sindromi." . Vaziyat ta'riflari yaratilganiga qaramay, "uzoq COVID" uchun umumiy qabul qilingan klinik

diagnostika mezonlari mavjud edi. Biroq, 2021-yil 1-oktabr holatiga ko'ra, kasallik markazlari tomonidan tasdiqlangan U09.9 bo'lgan, aniqlanmagan post-COVID holatlari uchun Kasalliklarning yangi xalqaro tasnifi, o'ninchi qayta ko'rib chiqish, klinik modifikatsiyasi (ICD-10) mavjud. Boshqaruv.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, shuningdek, klinik platformada klinisistlar va bemorlar uchun COVID-19 dan keyingi sharoitlar va tiklanish spektrini yaxshiroq tushunish uchun ma'lumot to'plash va hisobot berish uchun global COVID-19 kasalligi haqida hisobot shaklini yaratdi .

Amerika Qo'shma Shtatlari Sog'liqni saqlash va aholiga xizmat ko'rsatish departamenti va Adliya departamenti nogironligi bo'lgan amerikaliklar to'g'risidagi qonun, 1973 yildagi reabilitatsiya to'g'risidagi qonun va Bemorlarni himoya qilish va arzon narxlarda parvarish qilish to'g'risidagi qonunga muvofiq "uzoq COVID" nogironlik bo'yicha yo'riqnomani e'lon qildi. Ushbu qonunlar fuqarolik va tijorat hayotidan to'liq va teng foydalanishni ta'minlash orqali nogironlarning himoyasini ta'minlaydi. Ushbu bayonot jismoniy yoki ruhiy jihatdan bir yoki bir nechta asosiy hayot faoliyatini sezilarli darajada cheklab qo'ysa, "uzoq COVID" nogironlik sifatida tasniflanadi. Shaxsning alomatlari ushbu mezonlarga mos keladimi yoki yo'qligini aniqlash uchun individual baholash zarur.

Post-COVID holatlarini aniqlash va baholashdagi qiyinchiliklar - Bemorlar boshdan kechiradigan alomatlar va doimiy muammolarning turkumi COVID-19ga xos yangi sindrommi yoki boshqa yuqumli va jiddiy kasalliklardan tuzalish bilan mos keladimi, aniq emas. Bundan tashqari, shuni ta'kidlash kerakki, COVID-19 dan keyin doimiy simptomlarning tarqalishi va zo'ravonligini baholaydigan ko'plab tadqiqotlar nazorat populyatsiyasining yo'qligi, tanlash va hisobot berishning noto'g'riligi va standartlashtirilgan baholash protokollarining yo'qligi kabi muhim uslubiy cheklovlarga ega.

COVIDDAN KEYINGI HOLAT profilaktikasi

Post-Covid holatlarining oldini olishning eng samarali vositasi ham COVID-19 ning oldini olishdir (masalan, emlash, niqoblash, ijtimoiy masofani saqlash , qo'l gigienasi). O'tkir COVID-19 infeksiyasining tarqalishini yoki zo'rayishini kamaytiradigan har qanday aralashuv, o'z navbatida, COVID-19dan keyingi holatlarning tarqalishi va og'irligini kamaytiradi.

Bir qator tadqiqotlar emlangan bemorlarda COVID-19 dan keyin simptomlarning pastroq ekanligini qayd etdi . Vaktsinani nazorat qilish tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, kasallikning birinchi haftasidagi simptomlarning intensivligi ham, 28 kundan keyin yoki undan ko'proq vaqt o'tgandan so'ng alomatlar sifatida aniqlangan doimiy simptomlar, emlashdan keyin SARS-CoV-2 infeksiyasini rivojlantirganlar orasida sezilarli darajada kamroq tarqalgan. emlanmagan bemorlar bilan . Bundan tashqari, emlanganlar asemptomatik bo'lish ehtimoli ko'proq edi. Italiyaning to'qqizta markazida engil COVID-19 bilan og'rigan 2560 bemorni qamrab olgan yana bir yirik kuzatuv kogort tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, emlanmaganlar bilan solishtirganda, SARS-

CoV-2 infeksiyasining o'tkir oqibatlarining tarqalishi vaksinatsiya qilingan odamlarda kamaygan. Keksa yosh, yuqori tana massasi indeksi va allergiya va obstruktiv o'pka kasalligi kabi kasalliklar SARS-CoV-2 infeksiyasining o'tkir osti asoratlari xavfini oshirish bilan bog'liq edi.

COVID-19 uchun bir nechta davolash usullarini o'rgangan sinovning yana bir dastlabki tahlili, shuningdek, individual dorilar bilan davolangan bemorlarda nogironlikning kamayishi haqida xabar berdi. Misol uchun, interleykin-6 retseptorlari antagonistlari nogironlikni kamaytirish uchun 93 foiz imkoniyatga ega edi. Bundan farqli o'laroq, lopinavir-ritonavirda nogironlikning yomonlashishi ehtimoli 92 foizga teng edi.

COVID-19 dan KEYIN QAYTA TIKLANISH

Tarqalishi - Uzoq vaqt davomida COVIDning chin tarqalishi turli ta'riflar va tahlil usullari tufayli noma'lum. Shu bilan birga, bugungi kunga qadar olib borilgan eng yirik tadqiqotda, 22 mamlakatdan 54 ta tadqiqot va ikkita sog'liqni saqlash ma'lumotlar bazasining meta-tahlili, 2020 yil martidan 2022 yil yanvarigacha bo'lgan davrda, uch oy ichida simptomatik COVID-19 infeksiyasiga ega bo'lganlarning 6,2 foizini tashkil etishi taxmin qilingan. oldindan belgilangan uchta uzoq muddatli COVID belgilari klasteridan kamida bittasini boshdan kechirgan (jismoniy og'riq yoki kayfiyatning o'zgarishi bilan doimiy charchoq [3,2 foiz], kognitiv muammolar [2,2 foiz] yoki davom etayotgan nafas olish muammolari [3,7 foiz]). Ushbu ma'lumotlar omikron varianti bilan kasallangan bemorlarni o'z ichiga olmaydi.

20 yoshdan oshgan ayollarda 20 yoshdan oshgan erkaklarga qaraganda uzoq muddatli COVID belgilari ko'proq bo'lgan (10,6 foizga 5,4 foiz). 20 yoshgacha bo'lgan erkaklar ham, ayollar ham uzoq muddatli COVID belgilari pastroq bo'lgan (2,8 foiz).

Doimiy alomatlar - O'tkir COVID-19dan keyin doimiy jismoniy alomatlar tez-tez uchraydi va odatda charchoq, nafas qisilishi, ko'krak qafasidagi og'riq va yo'talni o'z ichiga oladi. COVID-19 dan tuzalib ketgan bemorlarda COVID-19 dan tuzalgan bemorlarga o'xshash qo'shimcha psixologik (masalan, tashvish, ruhiy tushkunlik, travmadan keyingi stress buzilishi va kognitiv (masalan, yomon xotira va konsentratsiya) alomatlari ham bo'lishi mumkin. Post-intensiv terapiya sindromi deb nomlanuvchi boshqa jiddiy kasalliklar. Ushbu sindrom alohida batafsil muhokama qilinadi.

Uzoq muddatli alomatlar engil yoki og'ir bo'lishi mumkin va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Jismoniy alomatlar - Bir nechta holatlar seriyasida o'tkir COVID-19 dan keyin bemorlarda doimiy simptomlar tasvirlangan, bemorlarning uchdan bir qismi yoki undan ko'p bir nechta simptomlarni boshdan kechirgan (1-jadval). Umumiy doimiy jismoniy alomatlarga quyidagilar kiradi:

- charchoq (13 dan 87 foizgacha)
- nafas qisilishi (10 dan 71 foizgacha)
- ko'krak qafasidagi og'riq yoki siqilish (12 dan 44 foizgacha)

- yo'tal (17 dan 34 foizgacha)

Kamroq uchraydigan doimiy jismoniy alomatlariga anosmiya, bo'g'implardagi og'riqlar, bosh og'rig'i, quruq ko'z sindromi, rinit, disgeuziya, yomon ishtaha, bosh aylanishi (ortostaz, postural taxikardiya yoki vertigo), miyalji, uyqusizlik, ovozning ovozi, alopesiya va kamayishi kiradi. diareya.

Psixologik yoki kognitiv - Psixologik va kognitiv shikoyatlar o'tkir COVID-19 dan tiklanish davrida ham tez-tez uchraydi va shunga o'xshash kasalliklardan tuzalganlarga qaraganda tez-tez paydo bo'lishi mumkin. Kasalxonadan chiqarilgan o'tkir COVID-19 bilan kasallangan 100 nafar bemorni o'rganishda 24 foizi TSSB, 18 foizi yangi yoki yomonlashgan xotira muammolari va 16 foizi yangi yoki yomonlashgan diqqat muammolariga ega; reanimatsiya bo'limiga (ICU) yotqizilgan bemorlar orasida raqamlar ko'proq edi. Boshqa tadqiqotlarda, COVID-19 omon qolganlarning deyarli yarmi hayot sifati yomonlashgani haqida xabar berishdi 22 foizi tashvish/depressiyani boshidan kechirgan va bemorlarning 23 foizi uch oy davomida doimiy psixologik alomatlariga ega [4]. ICU omon qolganlar orasida o'tkazilgan yana bir tadqiqotda 23% tashvish, 18% depressiya va 7% da travmadan keyingi alomatlar qayd etilgan.

Psixologik shikoyatlar shunga o'xshash kasalliklardan tuzalib ketganlarga qaraganda tez-tez kuzatilishi mumkin. Misol uchun, Qo'shma Shtatlardagi elektron sog'liqni saqlash yozuvlarining retrospektiv tahlili shuni ko'rsatdiki, COVID-19 dan keyin yangi ruhiy kasallikning rivojlanish xavfi gripp kabi boshqa kasalliklardan tuzalib ketganlarga nisbatan yuqori bo'lgan.

- Post-intensiv terapiya sindromi (PICS) - ICU omon qolganlar orasida COVID-19 bilan kasallangan odamlarning kamida to'rt dan uch qismi PICS ning kamida bitta komponenti haqida xabar beradi. 301 ICU omon qolgan tadqiqotida bemorlarning 74 foizi bir yilda kamida bitta PICS komponentiga ega edi; eng ko'p uchraydigan alomatlar jismoniy zaiflik (39 foiz), bo'g'implarning qattiqligi / og'rig'i (26 foiz), aqliy / kognitiv disfunktsiya (26 foiz) va miyalji (21 foiz) edi. Shuni ta'kidlash kerakki, COVID-19 ICU omon qolganlar olti oyda boshdan kechirgan nogironlikning omon qolish darajasi, chastotasi va og'irligi COVID-19 bo'lmagan ICU omon qolganlar boshdan kechirganiga o'xshash ko'rinadi. Bir retrospektiv tahlilda, COVID bilan bog'liq o'tkir respirator distress sindromidan (ARDS) omon qolganlar, COVID bo'lmagan ARDS bilan solishtirganda tashvish va depressiyadan kamroq azob chekishgan. Og'ir kasallik bilan bog'liq alomatlar va zaiflikni aniqlash va davolashga oid tafsilotlar alohida muhokama qilinadi

Funksional nogironlik - doimiy alomatlar funksional qobiliyatga ta'sir qilishi mumkin.

Misol tariqasida:

- Uyda tibbiy yordam ko'rsatilishiga qaramay, uydan chiqarilgan COVID-19 bilan kasalxonaga yotqizilgan taxminan 1300 nafar bemorning retrospektiv tekshiruvida

bemorlarning atigi 40 foizi 30 kun ichida kundalik hayotning barcha faoliyatida (ADLS) mustaqil bo'lgan.

- boshqa bir tadqiqotda bemorlarning deyarli 40 foizi kasalxonadan chiqqandan keyin 60 kun o'tgach, normal faoliyatga qayta olmadi .

- COVID-19 bilan kasalxonaga yotqizilgan 219 bemorning boshqa tadqiqotida 53 foizi cheklangan funktsional buzilishlarga ega (Qisqa ball bilan o'lchanadi). Jismoniy Ishlash Batareya [SPPB] va ikki daqiqalik yurish testi) to'rt oydan keyin

nogironlik darajasi COVID-19 bo'lmagan jiddiy kasalligi bo'lgan bemorlarnikidan farq qilmaydi.

Dastlabki asemptomatik infeksiyadan keyin semptomlar rivojlanishi mumkinmi yoki yo'qmi noma'lum. O'z-o'zidan hisobot berish so'rovlari, kattaroq kuzatuv tadqiqotlarining kichik guruhlar tahlillari va sog'liqni saqlash da'volari ma'lumotlar bazalaridagi cheklangan ma'lumotlar (ularning ba'zilar ekspertizadan o'tkazilmagan) asemptomatik COVID-19 bemorlarining kichik bir qismi keyinchalik COVID-19dan keyingi alomatlar haqida xabar berishini ko'rsatadi (masalan, charchoq) . Ushbu populyatsiyada COVIDdan keyingi alomatlar darajasini aniqlash uchun qo'shimcha ma'lumotlar kerak.

Cheklangan dalillar, ma'lumotlar kam bo'lsa-da, bolalarda doimiy simptomlarning kamroq tarqalishini ko'rsatadi. Bolalar va o'smirlarning (o'rtacha yoshi 11 yosh) bir retrospektiv tadqiqotida tadqiqot kohortining 4 foizida 12 haftadan ortiq davom etadigan kamida bitta simptom tasvirlangan. Eng tez-tez uchraydigan alomatlar charchoq (3 foiz) va zaif konsentratsiya (2 foiz) edi.

Kuzatish ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, doimiy simptomlar yomonlashmaydi va SARS-CoV-2 vaktsinasi kiritilgandan keyin bir xil bo'lib qolishi yoki hatto yaxshilanishi mumkin . Bu AstraZeneca (ChAdOx1nCoV-19) haqida edi . Bu sakkiz oy davomida jiddiy post-COVID belgilarini boshdan kechirgan va keyinchalik Pfizer-BioNTech (BNT162b2) yoki Oksford-AstraZeneca (ChAdOx1nCoV-19) vaktsinasini olgan 163 bemorning bir tadqiqotida ko'rsatilgan . Emlashdan bir oy o'tgach, ko'pchilik bemorlarda emlashdan oldin mavjud bo'lgan alomatlar yaxshilandi yoki o'zgarishsiz qoldi, faqat 5 foizda yomonlashdi.

Doimiy simptomlarning tarqalishi ham COVID-19 variantiga qarab farq qilishi mumkin. Misol tariqasida, Birlashgan Qirollikdagi 97 000 dan ortiq emlangan shaxslar orasida Omicron varianti bilan keyingi infeksiya Delta variantiga (4,5 ga nisbatan 10,8 foiz) nisbatan doimiy simptomlar rivojlanish xavfining pastligi bilan bog'liq edi . Emlash va sinov o'rtasidagi oraliqdan qat'i nazar, ma'lumotlar izchil edi. Biroq, metodologik muammolar, shu jumladan elektron dastur orqali o'z-o'zidan hisobot berish va Delta bilan kasallangan bemorlarga nisbatan Omicron bilan kasallanganlarni kuzatishning qisqaroq muddati bu natijalarni izohlashni cheklaydi va qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi . Xuddi shunday, COVID-19 bilan kasalxonaga yotqizilmagan tibbiyot xodimlarining yana bir kuzatuv tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, doimiy simptomlarning tarqalishi har bir keyingi COVID-19 to'liqini bilan kamaydi (1-to'liqida

48 foiz [yovvoyi turdagi], 2 to'liqida 36 foiz [alfa - variant] va 3-to'liqida 17 foiz [Delta va Omicron]). Biroq, emlash holatining ta'siri natijalarga ta'sir qilgan bo'lishi mumkin.

Qayta infeksiya COVID-19 ning o'tkir oqibatlardan keyingi xavfini oshirishi mumkin (PASC; xavf nisbati 2,10, 95% CI 2,04-2,16).

miokardit, yurak etishmovchiligi va tromboembolik kasallik) xavfi COVID-19 infeksiyasidan keyin oshishi mumkin. COVID-19 ning yurak-qon tomir asoratlari alohida muhokama qilinadi.

premorbid xavf omillariga, shuningdek, o'tkir kasallikning og'irligiga va bemor tomonidan boshdan kechirilgan simptomlar doirasiga bog'liq bo'ladi. Ammo, engil kasallik bilan og'riqan bemorlarda (masalan, ikki hafta) qisqaroq tiklanish va og'irroq bemorlarda uzoqroq (masalan, ikki-uch oy yoki undan ko'proq) tiklanish haqida dastlabki dalillarga qaramay, simptomlarni bartaraf etish vaqti. Bugungi kunga qadar o'tkazilgan eng katta tadqiqotda, COVID belgilarining uzoq davom etishi kasalxonaga yotqizilgan odamlarda to'qqiz oy va kasalxonaga yotqizilgan bemorlarda to'rt oyni tashkil etdi. Uzoq muddatli COVID bilan kasallanganlar orasida 15% bir yil davomida alomatlarini boshdan kechirishni davom ettirdi, ammo diapazon keng edi (95% noaniqlik oralig'i, 10,3-21,1%).

Kasalxonaga yotqizishni talab qiladigan bemorlarda, qo'shimcha kasalliklari bo'lgan keksa bemorlarda, tibbiy asoratlarni boshdan kechirgan bemorlarda (masalan, ikkilamchi bakterial pnevmoniya, venoz tromboemboliya) va kasalxonada yoki intensiv terapiya bo'limida uzoq vaqt yotqizilgan bemorlarda uzoqroq tiklanish vaqtlari kutilmoqda. terapiya. Biroq, dalillar shuni ko'rsatadiki, hatto kasalxonaga yotqizilmagan og'irroq kasallikka chalingan bemorlar, shu jumladan o'z-o'zidan xabar bergan COVID-19 bemorlar ham ko'pincha uzoq davom etadigan va doimiy alomatlar haqida xabar berishgan.

Misol tariqasida:

- Kasalxonaga yotqizilgan bemorlar (o'rtacha va og'ir COVID-19) - Dalillar shuni ko'rsatadiki, o'tkir COVID-19 bilan yotqizilgan bemorlarning sezilarli qismi bo'shatilgandan keyin kamida ikki oy va undan ko'proq vaqt davomida (masalan, 12 oygacha) alomatlarini boshdan kechiradi (52 dan 87 gacha). foiz).

- Amerika Qo'shma Shtatlari kasalxonalarida o'tkir COVID-19 bilan kasallangan 1600 bemorni kuzatuv tadqiqotida, bo'shatilgandan keyin 60 kun o'tgach, 33 foizi doimiy simptomlarni va 19 foizi yangi yoki yomonlashayotgan alomatlar haqida xabar berishdi [70]. Eng ko'p uchraydigan alomatlar zinapoyaga ko'tarilayotganda nafas qisilishi (24 foiz), nafas qisilishi / ko'krak qafasining siqilishi (17 foiz), yo'tal (15 foiz) va ta'm yoki hidning yo'qolishi (13 foiz).

- Xitoyning Uxan shahrida ilgari COVID-19 bilan kasalxonaga yotqizilgan taxminan 1,700 bemorni o'rganishda olti oydan keyin 74 foizda bir yoki bir nechta alomatlar davom etdi. Charchoq yoki mushaklar kuchsizligi (63%), uxlashda qiyinchilik (26%), nafas qisilishi (26%) va tashvish yoki depressiya (23%) eng ko'p

qayd etilgan doimiy alomatlardan edi . Xuddi shu kohortning keyingi tadqiqotida, kamida bitta simptomi bo'lgan bemorlarning nisbati 12 oydan keyin yaxshilangan bo'lsa-da, bemorlarning 49% simptomatik bo'lib qoldi . Charchoq yoki mushaklar kuchsizligi eng keng tarqalgan simptom (20 foiz) bo'lib qoldi, ammo nafas qisilishi (30 foiz) va tashvish (26 foiz) bilan og'rigan bemorlarning nisbati biroz oshdi. Shunga o'xshash natijalar bir yildan so'ng reanimatsiya bo'limiga yotqizilgan COVID-19 omon qolganlar orasida topildi .

- Ambulatoriya (engil COVID-19) - Dalillar shuni ko'rsatadiki, engil kasallik bilan og'rigan bemorlarning sezilarli qismi o'tkir kasallikdan keyin bir necha oy, agar uzoqroq bo'lmasa, alomatlarni boshdan kechirishi va ko'pincha bir yil ichida yo'qolishi mumkin .

- Bugungi kunga qadar o'tkazilgan yagona keng qamrovli tadqiqotda, asosan engil COVID-19 (88 foiz) bo'lgan 189 bemorni qamrab olgan, besh oy davomida doimiy simptomlarning mavjudligi COVID-19 bo'lmagan 120 bemordan iborat guruh bilan taqqoslangan . COVID-19 bilan kasallangan bemorlarning yuqori qismida SARS-CoV-2 infeksiyasining o'tkir oqibatlariga mos keladigan o'rtacha ikkita simptomi bor edi (55 foizga 13 foiz). Eng ko'p uchraydigan alomatlar charchoq, nafas qisilishi, parosmiya , diqqatni jamlashda qiyinchilik, bosh og'rig'i, xotirani yo'qotish, uyqusizlik, ko'krak qafasidagi noqulaylik va bezovtalik edi. COVID-19 bilan kasallangan bemorlarda mushak-skelet tizimining kasalliklari ham ko'proq bo'lgan (masalan, tendinit). COVID-19 bilan kasallangan bemorlar olti daqiqalik piyoda yurishni (560 ga nisbatan 590 metr) qisqartirishdi va hayot sifatining pastligini qayd etishdi. Bemorlar sinchkovlik bilan tekshirildi, ammo muntazam laboratoriya va revmatologiya testlarida, SARS-CoV-2 uchun serologik testlarda, yallig'lanish yoki immunologik belgilarda, o'pka funktsiyasi testlarida, ekokardiyografiyada yoki neyrokognitivda farqlar topilmadi. sinovdan o'tkazish. Mumkin bo'lgan xavf omillari orasida faqat ayol jinsi va o'z-o'zidan xabar qilingan tashvish tarixi PASC rivojlanishi bilan bog'liq edi.

- COVID-19 bilan kasallangan 292 ambulatoriya bemorining telefon orqali so'rovi shuni ko'rsatdiki, uchdan bir qismi uch hafta ichida dastlabki holatga qaytmagan [88]. Yosh bemorlarda qoldiq simptomlar yoshi kattaroq bemorlarga nisbatan kamroq bo'lgan (18 yoshdan 34 yoshgacha bo'lganlar orasida 26% va 50 yoshdan oshganlarda 47%). Bundan tashqari, komorbidiyalar sonining ko'payishi barcha yosh guruhlari orasida uzoq muddatli kasallik bilan bog'liq edi. Yengil kasallik bilan og'rigan yosh va sog'lom bemorlar tezroq tuzalib ketishdi, ko'plab kasalliklarga chalingan bemorlar esa uzoqroq tuzalib ketishdi.

- Yengil kasallikka chalingan 410 shveysariyalik ambulatoriyani o'rganishda, 39 foizi dastlabki infeksiyadan etti oydan to'qqiz oygacha davom etuvchi alomatlar haqida xabar berishdi. Eng ko'p uchraydigan alomatlar charchoq (21 foiz), ta'm yoki hidni yo'qotish (17 foiz), nafas qisilishi (12 foiz) va bosh og'rig'i (10 foiz) edi.

- Istiqbolli tadqiqotda o'tkir COVID-19 dan tuzalgan 177 bemor (16 statsionar va 161 ambulator, ulardan 11 tasi asemptomatik edi) o'tkir kasallikdan keyin o'rtacha olti

oy davomida kuzatilgan . Semptomatik infeksiyaga chalingan ambulatoriya bemorlarining 19% 6 oyda bir yoki ikki doimiy alomatlarga ega, 14% ≥ 3 doimiy simptomlarga ega bo'lgan va 29% hayot sifatining pasayishi haqida xabar bergan. Xabar qilingan eng tez-tez uchraydigan doimiy alomatlar charchoq, ta'm yoki hid hissini yo'qotish va nafas qisilishi edi.

- Shvetsiyada engil kasallikka chalingan 300 dan ortiq tibbiyot xodimlari o'rtasida o'tkazilgan so'rovda 26% seronegativ nazoratning 9% bilan solishtirganda ikki oydan ortiq davom etgan kamida bitta o'rtacha yoki og'ir simptomga ega . Bundan tashqari, sakkiz oydan ko'proq davom etadigan alomatlar ham ko'p bo'lgan (15 foizga nisbatan 3 foiz). Taxminan 8 dan 15 foizgacha ularning alomatlari ularning ishiga, ijtimoiylashuviga yoki uy hayotiga xalaqit berganligini, seronegativ nazoratning 4 foiziga nisbatan .

Ba'zi alomatlar boshqalarga qaraganda tezroq yo'qoladi. Masalan, isitma, titroq va xushbo'y / ta'm sezish belgilari odatda ikki-to'rt hafta ichida yo'qoladi, charchoq, nafas qisilishi, ko'krak qafasidagi siqilish, tayanch-harakat a'zolarining og'rig'i, kognitiv buzilishlar va psixologik ta'sirlar bir necha oy davom etishi mumkin (masalan, 2 oydan 12 oygacha).) . Quyida individual belgilar haqida ma'lumot berilgan:

- Charchoq, zaiflik va zaif chidamlilik - charchoq kasalxonaga yotqizish zaruratidan qat'i nazar, bemorlarda eng ko'p uchraydigan alomatdir. Ko'pgina bemorlarda charchoq yo'qolsa-da, u chuqur bo'lishi mumkin va uch oy yoki undan ko'proq davom etishi mumkin, ayniqsa ICU omon qolganlarda .

- Nafas qisilishi - COVID-19 va nafas qisilishi bilan og'rikan bemorlarda nafas qisilishi davom etishi mumkin, ko'pchilik bemorlarda ikki oydan uch oygacha, ba'zan uzoqroq (masalan, 12 oygacha) sekin o'tib ketadi .

Surunkali yo'tal - bir nechta tadqiqotlarda ko'plab bemorlar dastlabki simptomlar boshlanganidan keyin ikki-uch hafta davomida doimiy yo'talni boshdan kechirishgan . Ko'pgina bemorlarda yo'tal 3 oygacha yo'qoladi va kamdan-kam hollarda 12 oydan ortiq davom etadi .

- Ko'krak qafasidagi noqulaylik - COVID-19 bilan kasallangan bemorlarda ko'krak qafasidagi noqulaylik tez-tez uchraydi va asta-sekin yo'qolishi mumkin. Ko'krak qafasidagi noqulaylik bemorlarning 12-22 foizida o'tkir COVID-19 infeksiyasidan taxminan 2-3 oy o'tgach, kamdan-kam hollarda uzoqroq davom etadi.

- Ta'm va hidning o'zgarishi - bir nechta tadqiqotlar COVID-19 bilan kasallangan bemorlarda hid va ta'm sezish belgilarining tiklanishini o'rganib chiqdi . Ko'pchilik o'tkir kasallikdan 1-3 oy o'tgach to'liq yoki deyarli to'liq tiklanishni boshdan kechiradi, ammo kichik bir qismi (<5%) uzoqroq davom etadi . Hipozmik bemorlar va erkak bemorlar anosmik yoki ayol bo'lganlarga qaraganda tezroq tuzalib ketishi mumkin.

- Tayanch-harakat a'zolarining og'rig'i - Tayanch-harakat og'rig'i belgilari COVID-19 davrida va undan keyin tez-tez uchraydi. 25 000 dan ortiq bemorni (ambulatoriya va ilgari kasalxonaga yotqizilgan bemorlarni) o'z ichiga olgan kuzatuv tadqiqotlarining meta-tahlilida to'rt hafta davomida doimiy tayanch-harakat simptomlari, shu jumladan

5,7% da mialgiya, 4,6% artralgiya va 7,9% ko'krak qafasidagi og'riqlar kuzatilgan. bemorlar . COVIDdan keyingi tayanch-harakat a'zolari og'rig'ining tarqalishi 60 kun ichida oshdi, ammo 180 kun ichida kamaydi.

- Neyrokognitiv simptomlar - Dalillar shuni ko'rsatadiki, kontsentratsiya va xotira bilan bog'liq muammolar kasalxonadan chiqqandan keyin COVID-19 bilan kasallangan bemorlarda olti hafta yoki undan ko'proq davom etadi .

- Psixologik kuzatuv tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, psixologik alomatlar (masalan, tashvish, depressiya, PTSD) o'tkir COVID-19 infeksiyasidan keyin tez-tez paydo bo'ladi, tashvish esa eng keng tarqalgan. Psixologik alomatlar odatda vaqt o'tishi bilan yaxshilanadi, ammo ba'zi omon qolganlarda ular olti oydan ortiq davom etishi mumkin . Kasalxonaga yotqizilgan shaxslar doimiy psixologik alomatlar uchun ko'proq xavf ostida bo'lishlari mumkin .

Qayta qabul qilish xavfi - COVID-19 bilan kasalxonaga yotqizilgan bemorlarning aksariyati muvaffaqiyatli chiqariladi, ammo taxminan 10-20 foizi mos ravishda 30 va 60 kun ichida qayta yotqizishni talab qiladi .

Misol tariqasida:

- Amerika Qo'shma Shtatlari kasalxonalariga COVID-19 bilan yotqizilgan 100 000 dan ortiq bemorlarning retrospektiv tadqiqotida, chiqarilganlarning 9 foizi ikki oy ichida xuddi shu kasalxonaga qayta yotqizilgan . Qayta qabul qilinganlar orasida 1,6 foizi bir necha marta qayta qabul qilingan. Birinchi qayta qabul qilish uchun o'rtacha vaqt sakkiz kun edi. Qayta qabul qilish uchun xavf omillari ≥ 65 yosh, malakali hamshiralik muassasasiga (SNF) yoki uyda tibbiy yordam ko'rsatish muassasasiga bo'shatish va bir yoki bir nechta qo'shimcha kasalliklarning mavjudligi (masalan, surunkali obstruktiv o'pka kasalligi, yurak etishmovchiligi, asoratlari bilan diabetes mellitus, surunkali) buyrak kasalligi va/yoki tana massasi indeksi [BMI] ≥ 30 kg/m²).

- COVID-19 bilan yotqizilgan 1409 nafar bemordan iborat yana bir retrospektiv kogortada 10 foizi qayta qabul qilingan. Qayta qabul qilish yoki o'lim xavfi erkak bemorlarda, oq tanli bemorlarda va yurak etishmovchiligi, diabetes mellitus, oldingi olti oy ichida tez-tez tibbiy yordam bo'limiga tashrif buyurish, kundalik og'riq, kognitiv buzilish yoki funktsional qaramlik bilan kasallanganlar orasida yuqori bo'lgan

- COVID-19 dan keyin bo'shatilgan 1775 bemorning boshqa tadqiqotida 20 foizi 60 kun ichida qayta qabul qilingan ; qayta qabul qilish yoshi kattaroq bo'lgan. Umumiy qayta qabul qilingan tashxislar: COVID-19 (30 foiz), sepsis (8,5 foiz), pnevmoniya (3,1 foiz) va yurak yetishmovchiligi (3,1 foiz). 20 foizdan ortig'i intensiv terapiya bo'limiga yotqizishni talab qildi va o'lim darajasi 9 foizni tashkil etdi. Reabilitatsiya yoki o'lim darajasi bo'shatilgandan keyingi dastlabki 10 kun ichida eng yuqori bo'lgan.

- Buyuk Britaniyada COVID-19 bilan yotqizilganidan keyin bo'shatilgan 50 000 ga yaqin bemor o'rtasida o'tkazilgan tadqiqotda 30 foizi qayta qabul qilingan va 10 foizi chiqarilgandan keyin vafot etgan . COVID-19 dan keyin bo'shatilgan bemorlarda

COVID-19 tashxisi bilan bo'shatilgan bemorlarga nisbatan nafas yo'llari kasalliklari, diabet va yurak-qon tomir kasalliklari ko'proq bo'lgan.

UMUMIY REYTING

COVID-19 dan tuzalib ketayotgan bemorlar orasida tibbiy yordamga muhtoj bo'lmagan yengil kasalligi bo'lganlar va uzoq muddatli intensiv terapiyani talab qiladigan og'ir kasalligi bo'lganlar kiradi.

Bir nechta tashkilotlar COVID-19 dan tuzalgan bemorlarni baholash va boshqarish bo'yicha ko'rsatmalar ishlab chiqdilar va ko'plab muassasalar o'tkir kasallikdan tuzalgan bemorlarning uzoq muddatli ehtiyojlarini qondirish uchun ixtisoslashtirilgan multidisipliner COVID-19 tiklash klinikalarini tashkil etdilar . COVID-19 dan keyin doimiy alomatlari bo'lgan shaxslarda uzoq muddatli noma'lum oqibatlarni hisobga olgan holda, klinik protokollar odatda keng qamrovli jismoniy, kognitiv va psixologik baholashni o'z ichiga oladi. Ushbu baholash va boshqaruv strategiyalari natijalari to'g'risida yuqori sifatli ma'lumotlarning etishmasligi mavjud. Agar bemorlar maxsus COVID-19 tiklanish klinikasida baholash uchun uzoq kutish vaqtlarini boshdan kechirsa, davolanishni kechiktirmaslik kerak; Pulmonologiya, nevrologiya va/yoki jismoniy tibbiyot va rehabilitatsiya bo'yicha mutaxassislariga murojaat qilish, agar COVID-19 davolash klinikasiga murojaat qilish imkoni bo'lmasa, maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin.

Bizning yondashuvimiz o'tkir COVID-19 dan tuzalib ketgan bemorlar bilan bog'liq klinik tajribamizga, o'tkir COVID-19 dan keyin davom etuvchi alomatlari bo'lgan bemorlarga oid ma'lumotlarni to'plashga, shuningdek, shunga o'xshash kasalliklardan (masalan, sepsis) tuzalgan bemorlarga ekstrapolyatsiya qilingan ma'lumotlarga asoslanadi va izchildir. xalqaro jamiyatlar va boshqaruv guruhlarining ekspertlarining tavsiyalari bilan .

Kuzatuv testlarini o'tkazish vaqti va joylashuvi - O'tkir COVID-19 dan tuzalgan bemorlar uchun keyingi tekshiruvning optimal vaqti va joyi noma'lum va bir qancha omillarga, jumladan, o'tkir kasallikning og'irligi, hozirgi simptomatologiya va manbaga bog'liq. mavjudligi.

Ushbu bo'limda o'tkir kasallik "echilgandan" keyin (masalan, taxminan uch-to'rt hafta) bemorlarni kuzatishga bo'lgan yondashuvimiz muhokama qilinadi. Sog'ayish jarayoni uzluksiz davom etadi; O'tkir COVID-19 ning dastlabki bosqichlarida kuzatuv asosiy e'tibor COVID-19 bilan bog'liq o'tkir asoratlarni aniqlash va davolashga qaratilgan bo'lsa, keyingi parvarishlash esa o'tkir bosqich bartaraf etilgandan keyin davom etuvchi simptomlarni baholash va davolashga qaratilgan (Qarang: Terminologiya va bosqichlar). O'tkir kasallikdan keyin COVID-19 kuzatuv vaqti yoki joylashuvi bo'yicha ko'rsatmalar mavjud bo'lmasa-da, biz quyidagilarni tavsiya qilamiz:

- Kasalxonaga yotqizishni talab qilmaydigan engil va o'rtacha og'irlikdagi kasalligi bo'lgan va yaxshilanayotgan bemorlar uchun biz odatda COVID-19 kuzatuv tashrifini

(teletibbiyot yoki shaxsan) rejalashtirmaymiz, agar bemor buni talab qilmasa yoki doimiy, progressiv yoki yangi bo'lsa . alomatlar.

- Kasalxonaga yotqizishni talab qiladigan yanada og'irroq o'tkir COVID-19 kasalligi bo'lgan bemorlarni (statsionar reabilitatsiya kabi operatsiyadan keyingi kuzatuvga muhtoj yoki zaruratsiz) biz ideal tarzda bir hafta ichida, lekin bo'shatilgandan keyin ikki-uch haftadan kechiktirmasdan kuzatamiz. Kasalxonadan yoki reabilitatsiya muassasasidan. Biz odatda erta kuzatuvni osonlashtirish uchun telemeditsina tashriflaridan foydalanamiz, chunki sepsisdan tuzalib ketgan bemorlar uchun xabar qilingan ma'lumotlarga asoslangan operatsiyadan keyingi erta kuzatuv bilan qayta qabul qilishlar kamayishi mumkin .

- Biz doimiy alomatlari bo'lgan barcha bemorlarni, ayniqsa, ko'p tizimli shikoyatlari yoki 12 haftadan ortiq davom etadigan alomatlari bo'lgan bemorlarni baholash uchun, agar mavjud bo'lsa, maxsus COVID-19 reabilitatsiya poliklinikasiga yoki bemorning o'ziga xos belgilariga mos ixtisoslashgan klinikaga yuboramiz.

Kasallikning og'irligini, asoratlarni va davolash usullarini baholash - Dastlabki kuzatuv baholash davomida biz bemorning COVID-19 bilan o'tkir kasalligining keng qamrovli tarixini, shu jumladan kasallikning xronologiyasini, simptomlarning davomiyligi va og'irligini, asoratlarning turi va zo'ravonligini olamiz (masalan, venoz tromboemboliya, buyrak shikastlanishining mavjudligi va darajasi, qo'shimcha kislorodga bo'lgan ehtiyoj (shu jumladan , invaziv bo'lmagan yoki invaziv ventilyatsiya zarurati), yurak asoratlari, deliryum), COVID-19 test natijalari va ishlatilgan dastlabki davolash usullari. Biz bemorning shifoxona va ambulatoriya yozuvlarini va dori-darmonlar ro'yxatini ko'rib chiqamiz. Bu ma'lumotlar ularning COVID-19dan oldingi tibbiy tarixi bilan taqqoslanadi.

Laboratoriya sinovlari

Umumiy laboratoriya tekshiruvini o'tkazish zarurati ularning o'tkir kasalligi va hozirgi belgilari paytida og'irligi va g'ayritabiiy test natijalari bilan belgilanadi. Tashxisda anormal laboratoriya ko'rsatkichlari bo'lgan bemorlarning ko'pchiligi tiklanish davrida yaxshilanadi .

- Engil o'tkir COVID-19 dan tuzalgan bemorlarning ko'pchiligi uchun laboratoriya tekshiruvini talab qilinmaydi.

- Og'irroq kasallikdan tuzalib ketgan bemorlar, laboratoriya anomaliyalari bo'lgan bemorlar, kasalxonadan yoki statsionar reabilitatsiya muassasasidan chiqarilgan bemorlar yoki tushunarsiz davom etayotgan alomatlari bo'lgan bemorlar uchun quyidagilarni olish maqsadga muvofiqdir:

- To'liq qon tekshiruvini

- qon kimyosi, shu jumladan elektrolitlar, qon karbamid azoti (BUN) va sarum kreatinin

- jigar funktsiyasi testlari, shu jumladan sarum albuminini aniqlash

-Alohida bemorlar uchun mos bo'lishi mumkin bo'lgan qo'shimcha laboratoriya tekshiruvlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Miya natriuretik peptid (BNP) va troponin yurak etishmovchiligi yoki miokardit bilan asoratlangan bemorlarda yoki yashirin miokarditning mumkin bo'lgan yurak belgilari bo'lgan bemorlarda (masalan, nafas qisilishi, ko'krak qafasidagi noqulaylik, shish).

-D- dimer tushuntirilmagan doimiy yoki yangi nafas qisilishi bilan og'rigan bemorlarda yoki tromboembolik kasallikdan xavotirda bo'lgan har qanday bemorda.

- Noma'lum charchoq yoki zaiflik bilan og'rigan odamlarda qalqonsimon bezni tekshirish.

- mushaklar kuchsizligi yoki og'rig'i bo'lgan bemorlarda kreatinin kinaz .

tromboplastin vaqti, xalqaro normallashtirilgan nisbat va D- dimer darajalari) yoki yallig'lanish belgilarini (masalan, eritrotsitlar cho'kish tezligi, C-reaktiv oqsil, ferritin , interleykin-6) kuzatmaymiz.) ruxsat berilgunga qadar.

COVID-19 testi va serologiyasi - Kuzatuv ambulatoriya tekshiruvi vaqtida bemorlarni faol SARS-CoV-2 infeksiyasiga muntazam ravishda qayta sinovdan o'tkazmaymiz. Buning o'rniga, algoritmda tasvirlanganidek, infeksiyani oldini olish choralarini yo'q qilish uchun sinovdan o'tmagan yondashuvni qo'llaymiz.

Bundan tashqari, o'tkir infeksiya ijobiy molekulyar test (ya'ni, nuklein kislotani kuchaytirish testi [NAAT], teskari polimeraza zanjiri reaksiyasi testi) bilan tasdiqlangan bemorlarda SARS-CoV-2 ga serologiya (antikorlar) olishning klinik foydasi yo'q. transkriptaza [RT-PCR]) yoki antigen testi. Biroq, alomatlariga asoslangan, ammo hujjatlashtirilgan ijobiy molekulyar yoki antigen testi bo'lmagan, oldindan mavjud bo'lgan COVID-19 bilan kasallangan bemorlar uchun SARS-CoV-2 serologik ma'lumotlarini olish qiymati noaniq. Shunga qaramay, biz ba'zida qo'shimcha test o'tkazish yoki qaror qabul qilish uchun serologik ma'lumotlarni olamiz (masalan, rekonvalesent plazma donatsiyasi, tushunarsiz simptomlarni baholash).

ASORATLAR VA TURG'UN BELGILARNI BAHOLASH VA DAVOLASH

O'tkir kasallikdan so'ng, bemorlarga toqat qilingan kunlik faoliyatini davom ettirishni tavsiya qilamiz. Ko'pgina bemorlar, ayniqsa, engil kasallikka chalinganlar, o'tkir kasallikning dastlabki bir necha haftasida o'zlarining alomatlarini yo'q qilishlari kutilsa, ba'zilar kutilganidan sekinroq tiklanish kursini boshdan kechirishi yoki yangi yoki yomonlashuvchi alomatlar rivojlanishi mumkin. Semptomlari davom etayotgan yoki yangi yoki yomonlashadigan alomatlar paydo bo'lgan bemorlarni zudlik bilan baholash kerak (yuqoridagi "Doimiy simptomlar" bo'limiga qarang). Klinikamizda COVID-19 dan keyin bemorlarni dastlabki baholashning bir qismi sifatida biz odatdagi simptomlarga asoslangan klinik baholashimizga qo'shimcha ravishda standartlashtirilgan skrining choralarini qo'llaymiz. Misol tariqasida, biz jiddiy kasallikdan keyin uzoq muddatli jismoniy va ruhiy buzilishlarni bashorat qilish va aniqlash uchun Xalqaro Konsensus Konferentsiyasi tomonidan tavsiya etilgan skrining testlaridan foydalanamiz . Ular tibbiy va psixologik muammolar haqida muhim

ma'lumotlarni aniqlashga yordam beradi, bu esa qo'shimcha testlarga, davolanishga va kerak bo'lganda tavsiyalarga olib kelishi mumkin.

Kardiopulmonar simptomlar

Klinik baholash - Biz davom etayotgan nafas qisilishi (dam olishda va jismoniy mashqlar bilan), yo'tal, ko'krak qafasidagi noqulaylik, plevral efüzyon og'rig'i va xirillash haqida so'raymiz. Shuningdek, biz ortopnea , ko'krak qafasidagi og'riqlar (jismoniy mashqlar bilan, yotgan holda), periferik shish, yurak urishi, bosh aylanishi, ortostaz va bosh aylanishi haqida so'raymiz . Biz odatda nafas qisilishining umumiy alomatlarini baholash uchun o'zgartirilgan Borg dispna shkalasidan foydalanamiz . Bundan tashqari, qo'shimcha kislorod talablari haqida so'raymiz va agar mavjud bo'lsa, puls oksimetriya (SpO2) ma'lumotlarini olamiz.

Semptomlar doimiy, kuchayib borayotgan va/yoki yangi ekanligini aniqlaymiz, chunki ikkinchi darajali bakterial pnevmoniya, empiema, o'pka emboliyasi yoki miyokard shikastlanishi yoki COVID-19 bilan bog'liq yallig'lanish kabi COVID-19 ning kech asoratlari rivojlanishini aks ettirishi mumkin. .

Shaxsiy tashriflar paytida biz barcha hayotiy belgilarni tekshiramiz, ayniqsa SpO2 va ortostaz , presenkop yoki senkop bilan og'rig'an bemorlarda postural qon bosimi (tik turgandan keyin 10 minutgacha) va yurak urish tezligiga e'tibor beramiz.

Quyidagilarni baholash uchun ko'krak qafasining to'liq tekshiruvini o'tkazamiz:

- fibroz (masalan, qo'pol yoriqlar).
- plevra oqishi (masalan, perkussiyaga xiralik).
- Konsolidatsiya (masalan, egofoniya).

- yurak-qon tomir tizimi, shu jumladan shovqinlarni, perikard ishqalanishini, uchinchi yoki to'rtinchi yurak tovushlarini, bo'yin venalarining kengayishini, kichik bazilyar yoriqlarni, periferik shish va ortostazni baholash .

-Yurak-o'pka tekshiruvi - Kardiopulmoner simptomlari bo'lgan COVID-19 bemorlarini tiklash uchun biz ko'krak qafasi tomografiyasi va elektrokardiografiya (EKG) o'tkazamiz. Tanlangan bemorlarda, masalan, ekokardiyografi, Xolter kabi qo'shimcha testlar ham talab qilinishi mumkin o'pka funktsiyasi monitoringi va testlari.

- Ko'krak qafasini ko'rish - ko'krak qafasini ko'rish zarurati kasallik davrida olingan oldingi g'ayritabiiy tasvirlar, shuningdek, hozirgi alomatlar bilan belgilanadi.

- Kasallik davrida ko'krak qafasi tekshiruidan o'tmagan va hozirda kardiopulmoner simptomlari bo'lmagan bemorlarda ko'krak qafasi tekshiruvi talab qilinmaydi.

- COVID-19 davrida o'pka infiltrati yoki tasvirlashda boshqa anormalliklarga ega bo'lgan barcha bemorlar uchun biz ko'krak qafasining kuzatuvini o'tkazamiz. Bundan tashqari, kardiopulmoner fizik tekshiruv vaqtida yangi yoki yomonlashgan nafas olish belgilari yoki anormalliklari bo'lgan har qanday bemorda biz ko'krak tomografiyasini o'tkazamiz.

- Ko'rish turi - Ko'pchilik bemorlar uchun ko'krak qafasi rentgenogrammasi etarli. Biroq, boshqa patologiya bilan bog'liq bo'lgan o'tkir kasalligi paytida ko'krak qafasining anormal tasviri bo'lgan bemorlar uchun biz odatda ko'krak qafasining kompyuter tomografiyasini (KT) skanerlaymiz. Masalan, xavfli o'smaga shubha qilinganida ko'krak qafasining kontrastli kompyuter tomografiyasini yoki o'pkaning og'ir ta'sirida (masalan, o'pkaning interstitsial kasalligiga shubha qilingan bemorlar uchun) ko'krak qafasining kontrastli yuqori aniqlikdagi kompyuter tomografiyasini o'tkazamiz. o'tkir respirator distress sindromi [ARDS]]).

- Vaqt – kuzatuv tasviri vaqtini ma'lum qilish uchun bir nechta ko'rsatmalar mavjud. COVID-19 dan tuzalgan bemorlarda to'plangan ma'lumotlarga asoslanib, biz o'pkaning shikastlanishi (masalan, maydalangan oynaning xiralashishi, konsolidatsiya, interlobulyar septal qalinlashuv) ikki-to'rt hafta ichida yo'qolishini kutamiz , ammo to'liq bartaraf etish uchun 12 hafta yoki undan ko'proq vaqt ketishi mumkin. ba'zi tadkikotlar, ayniqsa, og'ir kasallikka chalingan bemorlarda bir yilgacha bo'lgan o'zgarishlarni taklif qiladi . Shuning uchun, to'liq rentgenologik aniqlikni ta'minlash uchun bo'shatilgandan keyin 12 hafta o'tgach, ko'krak qafasi rentgenogrammasini o'tkazish tavsiya etiladi .

12 haftadan so'ng doimiy rentgenologik anormalliklarga ega bo'lgan bemorlar uchun biz odatda ko'krak qafasining kompyuter tomografiyasini o'tkazamiz va pulmonolog bilan maslahatlashamiz. Shu bilan birga, o'pka anomaliyalari ko'krak qafasining KT da olti oy yoki undan ko'proq vaqt davomida kasalxonaga yotqizilgan bemorlarning 50 foizida, hatto engil nafas olish kasalliklari bo'lgan bemorlarda ham davom etishi mumkin . O'pka transplantatsiyasini talab qiladigan qoldiq o'pka fibrozining kamdan-kam holatlari xabar qilingan .

Ba'zi bemorlarga 12 haftadan oldin ertaroq ko'rish kerak bo'lishi mumkin, shu jumladan nafas olish yo'llari yomonlashgan yoki yangi alomatlari bo'lgan bemorlar, yangi yoki rivojlanayotgan infiltratga ega bemorlar yoki muqobil yoki asoratlovchi patologiyaga shubha qilingan bemorlar (masalan, malignite, interstitsial o'pka kasalligi, traxeya stenoz).).

ARDS bilan og'rigan bemorlar uchun intervalli HRT ning klinik foydasi (masalan, 3, 6, 12, 24 oylarda takroriy ko'rish) aniq emas. Radiatsiya ta'sirining foydalari va xavfini ko'rsatadigan yuqori sifatli dalillar yo'qligi sababli biz HRCTni oldindan belgilangan vaqt oralig'ida muntazam ravishda bajarmaymiz. Biroq, tanlangan bemorlarda (masalan, kutilganidan sekinroq yaxshilanishi bo'lgan bemorlar, og'ir qoldiq belgilari bo'lgan bemorlar) keyingi CRRT mos keladi.

Oddiy ko'krak qafasi rentgenogrammasiga qaramay, noma'lum kardiopulmoner simptomlari va/yoki periferik qonning kislorod bilan to'yinganligi past bo'lgan bemorlarda biz klinisyenlarga venoz tromboemboliyaga shubhaning yuqori ko'rsatkichiga ega bo'lishini va uni o'pka kompyuter tomografiyasi kabi tegishli ko'rish tekshiruvi bilan baholashni tavsiya qilamiz.

Bundan tashqari, bemorlar kamdan-kam hollarda oldingi markaziy venoz kateterizatsiya natijasida venoz stenoz bilan bog'liq ko'krak yoki bo'yin bezovtaligini boshdan kechirishlari mumkin ; Bu ko'pincha klinik tashxis, lekin ultratovush bilan tasdiqlashni talab qilishi mumkin.

Yurak tekshiruvi

umumiy konstitutsiyaviy shikoyatlari bo'lgan bemorlar uchun, yurak urishi tezlashganda , holsizlik, charchoq bo'lsa biz odatda 12-tarmoqli EKGni o'tkazamiz

COVID-19 bilan kasallangan bemorlarni tiklashda muntazam ravishda transtorasik ekokardiyografiya (TTE) o'tkazmaymiz . Shu bilan birga, biz TTEni anamnezida yoki biokimyoviy tahlilga ko'ra miyokard shikastlanishi yoki miokardit belgilari bo'lgan bemorlarda, shuningdek nafas qisilishi va asosiy yurak kasalligini ko'rsatadigan boshqa belgilar va alomatlari bo'lgan bemorlarda (masalan, ortopnea, bo'yin venoz bosimning oshishi, periferik shish, inspiratuar qichqiriqlar, yangi shovqinlar, ishqalanish, sakrash). Agar TTE manfiy bo'lsa, kardiopulmoner mashqlar testi talab qilinishi mumkin. COVID-19 bilan kasallangan bemorlarda kuzatuv ekokardiyografiyasi haqida cheklangan ma'lumotlar mavjud. Bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, COVID-19 bilan reanimatsiya bo'limiga (ICU) yotqizilgan va bo'shatilgandan keyin to'rt oy o'tgach doimiy alomatlari bo'lganlar orasida 10 foizda ejeaksiyon fraktsiyasi 50 foizdan kam bo'lgan.

COVID-19 ning o'tkir bosqichida klinik jihatdan aniq bo'lmagan miokardit belgilarini aniqlash uchun yurak magnit-rezonans tomografiyasining (CMR) klinik foydasi munozarali bo'lib qolmoqda . Biz odatda miokarditga shubha qilingan bemorlarni keyingi baholash uchun kardiologga yuboramiz .

- O'pka funksiyasini tekshirish - Biz nafas olish alomatlari yo'q, engil yoki yo'qolgan bemorlarda o'pka funksiyasi testini (PFT) o'tkazmaymiz. Doimiy, progressiv yoki yangi nafas olish belgilariga ega bo'lgan COVID-19 dan tuzalib ketgan bemorlar uchun biz spirometriya, o'pka sig'imi va diffuziya qobiliyatini o'z ichiga olgan PFT o'tkazamiz. Biz, shuningdek, kasalxonaga yotqizishni talab qilgan ko'plab bemorlarga tegishli bo'lgan og'ir o'pka kasalligi yoki COVID-19 bilan bog'liq ARDS bilan kasallangan COVID-19 bemorlarini tiklash uchun PDF-fayllarni olmoqdamiz. Nerv-mushak kuchsizligidan shubha qilingan bemorlarda nafas olish mushaklarining kuchini baholash uchun maksimal nafas olish va ekspiratuar bosimlarni (maksimal nafas olish bosimi [MIP], maksimal ekspiratuar bosim [MEP]) o'lchash mumkin.

Qayta tiklangan bemorda PFTSni qabul qilishning optimal vaqti noma'lum. Biroq, COVID-19 bilan kasallangan bemorlarning to'plangan dalillari va COVID-19 bo'lmagan ARI populyatsiyasining bilvosita dalillari (ular da PFT ko'rsatilgan) asosida biz odatda shifoxonadan chiqqandan keyin 6-12 hafta o'tgach tadqiqot natijalarini olamiz. COVID-19 bilan bog'liq bo'lgan ARDS bilan og'rigan bemorlarga, agar PFT anormalliklari aniqlansa, biz PFTni olti oyda va keyin har yili besh yil davomida takrorlashni tavsiya qilamiz.

COVID-19 dan keyin o'pka funksiyasi haqidagi ma'lumotlar rivojlanmoqda va bu ma'lumotlar o'pka funksiyasining buzilishi davom etishi mumkinligini ko'rsatadi, ayniqsa, o'pka kasalligi og'irroq bo'lganlarda, ayniqsa tarqalish qobiliyatining pasayishi. Tizimli o'tkir respirator sindromdan (SARS) tuzalgan bemorlarda o'pka funksiyasidagi shunga o'xshash buzilishlar qayd etilgan .

Misol tariqasida:

- Kritik bo'lmagan COVID-19 bilan kasallangan 110 nafar bemorning retrospektiv tadqiqotida kasallik boshlanganidan 29-34 kun o'tgach, o'pka funksiyasining doimiy buzilishi aniqlangan . Eng tez-tez uchraydigan anomaliyalar diffuziyaning pasayishi va cheklovchi nuqsonlar edi; anomaliyalar og'ir pnevmoniya bilan og'rikan bemorlarda eng aniq bo'lgan. Biroq, o'tkir tibbiy yordam holatlari tahlildan chiqarib tashlandi, asosiy PFT mavjud emas va uzoq muddatli kuzatuv testlari kiritilmagan.

- 59 og'ir kasal bo'lgan COVID-19 omon qolgan boshqa bir tadqiqotda ko'pchilik bo'shatilgandan keyin olti hafta o'tgach normal o'pka funksiyasiga ega bo'lgan, 15% obstruktiv buzilish, 19% cheklovchi buzilish va 27% diffuziya qobiliyatini kamaytirgan - Xitoyning Uxan shahrida ilgari COVID-19 bilan kasalxonaga yotqizilgan 1700 dan ortiq bemorni kuzatishda o'pkaning og'ir kasalligi bo'lgan (ya'ni, yuqori oqimli burun kanulasi kislorodi, invaziv bo'lmagan yoki mexanik ventilyatsiya talab qiladigan) 86 bemorning 56 foizida olti oyda doimiy anormal diffuziya qobiliyati .

Mashq qilish va kislorod bilan ta'minlashni baholash - Kardiopulmoner tekshiruvdan so'ng tushunarsiz nafas olish alomatlari bo'lgan har qanday bemor uchun, shu jumladan venoz tromboemboliya va yurak qopqog'i kasalliklarini baholash va o'tkir COVID-19 tufayli kasalxonaga yotqizilgan bemorlarda biz odatda oltita tekshiruv o'tkazamiz. daqiqalik yurish . Ushbu test kislorodni titrlash uchun mo'ljallanmagan bo'lsa-da, u jismoniy va nafas olish funksiyasining yaxshi ko'rsatkichidir va bemorning nafas qisilishini tushuntirishga yordam berish uchun kislorod bilan bog'liq har qanday muammolarni aniqlashi mumkin. Agar bemorda uyqu paytida hech qanday alomat bo'lmasa (masalan, takroriy uyg'onish, ko'krak qafasidagi og'riq, nafas qisilishi) yoki og'ir yurak yoki o'pka kasalligiga shubha bo'lsa, tungi oksimetriya o'lchovlari odatda talab qilinmaydi .

Agar ushbu tekshiruvdan keyin nafas qisilishi tushuntirilmasa, biz pulmonologga murojaat qilamiz, masalan, yurak-o'pka mashqlari testi (5-jadval) va/yoki kardiologga COVID bilan bog'liq bo'lgan jim miyokard ishemiyasi yoki miokarditni baholash uchun qo'shimcha baholashni ko'rib chiqamiz.

CPET simptomlarning etiologiyasini, shuningdek, o'pka yoki jismoniy rehabilitatsiyadan foyda ko'rishini mumkin bo'lganlarni aniqlashi mumkin (masalan, dekontitsionerlik , xronotrop etishmovchilik, disfunktsional nafas olish bilan og'rikan bemorlar).

Ko'pgina bemorlar uchun arterial qon gazini (ABG) tekshirish odatda talab qilinmaydi. Ammo o'tkir giperkapniya bilan og'rikan bemorlarda invaziv bo'lmagan ventilyatsiya (masalan, doimiy musbat havo yo'li bosimi yoki ikki darajali musbat

havo yo'li bosimi o'tkir kasalligi paytida, ABG keyingi davolashni boshqarishi mumkin, ayniqsa NIVni davom ettirishni talab qiladigan bemorlarda.

DAVOLASH

- O'tkir COVID-19 dan tuzalgandan keyin doimiy kardiopulmoner simptomlarni davolash haqida ma'lumot beradigan yuqori sifatli dalillar cheklangan. Bizning yondashuvimiz shunga o'xshash kasalliklardan keyin yuzaga keladigan alomatlarini davolashga asoslangan.

- Nafas qisilishi - COVID-19 pnevmoniyasi bilan bog'liq bo'lgan nafas qisilishi asta-sekin yaxshilanishi mumkin, lekin u uzoq davom etishi mumkin, ayniqsa o'pkaning og'ir kasalliklari yoki nerv-mushak zaifligi (masalan, 6-12 oygacha). Boshqaruv, COVID-19 bilan kasallanmagan bemorlarga o'xshaydi.

COVID-19 dan keyin umumiy davolash strategiyasi sifatida biz nafas qisilishining asosiy sabablarini (lar)ini ko'rib chiqamiz, bu ko'pincha ko'p omilli (masalan, pnevmoniyani bartaraf etish, pnevmoniyani tashkil etish, dekonditatsiya, nerv-mushak kuchsizligi, asosiy o'pka kasalligining kuchayishi, traxeya). intubatsiyadan keyin stenoz, yurak etishmovchiligi).

- Barcha bemorlar uchun biz har qanday aniqlangan yurak yoki o'pka kasalliklari uchun farmakoterapiyani optimallashtiramiz.

- Kislorodga ehtiyoji bo'lmagan va yurakdan kelib chiqmagan alomatlari bo'lmagan engil alomatlari bo'lgan (masalan, Borg balli ≤ 3) (3-jadval) biz nafas olish mashqlari va nafas qisilishi bilan kurashish strategiyalarini buyuramiz (6-jadval).

- O'rtacha va og'ir nafas qisilishi (masalan, Borg shkalasi >3) (3-jadval), doimiy desaturatsiya ($SpO_2 \leq 92\%$), qo'shimcha kislorodga yangi ehtiyoj yoki boshqa nafas olish alomatlari bo'lgan bemorlarga murojaat qilishni tavsiya etamiz. qo'shimcha baholash va o'pka reabilitatsiyasini ko'rib chiqish uchun o'pka bo'yicha mutaxassisga .

Ba'zi hollarda, ARDS bartaraf etilgandan keyin paydo bo'lgan pnevmoniya bilan og'irgan bemorlarga kortikosteroidlarni og'iz orqali yuborish haqida o'ylash kerak bo'lishi mumkin. Masalan, 837 nafar COVID-19 omon qolgan retrospektiv tadqiqotda 5 foizida pnevmoniya rivojlanishi haqida dalillar bor edi . Kortikosteroidlar bilan davolash simptomlar, tasvirlar va funktsiyalarning yaxshilanishiga olib keldi. Ochiq yorliqli randomizatsiyalangan tadqiqot shunga o'xshash yaxshilanishlarni qayd etdi, ammo yuqori dozalar o'rtasida farq yo'q (bir hafta davomida kuniga 40 mg prednizolon, bir hafta davomida kuniga 30 mg, ikki hafta davomida kuniga 20 mg , ikki marta 10 mg / kun). haftalar) past dozali (6 hafta davomida kuniga 10 mg prednizolon) kortikosteroid rejimlari bilan solishtirganda . Ushbu klinik fikrni tasdiqlash uchun qo'shimcha randomizatsiyalangan tadqiqotlar talab qilinadi.

virusdan keyingi yo'tal sindromi bo'lgan bemorlardagi yo'talga o'xshab davolanadi , bu yo'talning boshqa sabablari simptomlarni kuchaytirmasligini ta'minlaydi (masalan, gastrointestinal reflyuks kasalligi , astma).

Terapiya qo'llab-quvvatlanadi. Odatda , kerak bo'lganda retseptsiz sotiladigan yo'talni bostiruvchi vositalardan (masalan, benzonatat , guaifenesin , dekstrometorfan

) foydalanishni tavsiya etamiz. Nafas olish usullari (masalan, inhaler bronxodilatatorlar yoki glyukokortikoidlar) kamdan-kam hollarda buyuriladi, garchi ular ba'zi hollarda foydali bo'lishi mumkin. Opioidlar yo'talni davolash uchun kamdan-kam hollarda zarar etkazish xavfi tufayli oqlanadi va ular faqat og'ir, chidab bo'lmas, uyquga xalaqit beradigan va / yoki hayot sifatini pasaytiradigan yo'tal bilan og'rikan bemorlarda qo'llaniladi.

- Ko'krak qafasidagi noqulaylik / qisish / og'riq - O'tkir COVID-19 dan tuzalgandan keyin doimiy ko'krak qafasidagi noqulaylik asta-sekin yaxshilanishi mumkin. Odatda, bu kasallik bemorning hayot sifatiga ta'sir qilmasa, davolanishni talab qilmaydi. Doimiy, og'ir noqulaylik uchun, buyrak etishmovchiligi yoki boshqa kontrendikatsiyalar bo'lmasa, steroid bo'lmagan yallig'lanishga qarshi dorilar (NSAID) buyurilishi mumkin. Biz eng qisqa vaqt davomida eng past samarali dozadan foydalanishni tavsiya qilamiz (masalan, ibuprofen 400 dan 600 mg gacha og'iz orqali har sakkiz soatda bir haftadan ikki haftagacha kerak bo'lganda).

bronxospazm tufayli yuzaga kelgan deb gumon qilinsa , inhaler bronxodilatatorlar bilan davolash tavsiya etiladi .

COVID-19 bilan bog'liq miyokard shikastlanishi yoki miokardit tufayli kelib chiqqan ko'krak qafasidagi og'riqlar, agar kerak bo'lsa, shoshilinch baholashni yoki keyingi baholash uchun kardiologiyaga murojaat qilishni talab qiladi .

- Ma'lum yurak shikastlanishi - yurak shikastlanishi (masalan, o'tkir miokard infarkti, yurak tutilishi, atriyal fibrilatsiya) yoki COVID-19 bilan bog'liq miokardit bo'lgan bemorlar kardiolog tomonidan baholanishi kerak.

Bundan tashqari, yurak shikastlanishidan tuzalib , natijada funktsional cheklovlar (masalan, Nyu-York yurak assotsiatsiyasi [NYHA] II yoki undan yuqori sinf) , agar mavjud bo'lsa, an'anaviy fizioterapiya dasturidan ko'ra yurak reabilitatsiyasidan o'tishi kerak. kontrendikatsiyalar .

- Ortostaz - COVID-19 dan keyin ortostaz va disautonomiya (masalan, tushunarsiz sinus taxikardiyasi, tik turganda bosh aylanishi) bilan og'rikan bemorlarni dastlab kompressli paypoqlar, qorin bo'shlig'ini o'rash, hidratsiya, fizioterapiya va xatti-harakatlarni o'zgartirish bilan konservativ davolaymiz . (Qarang: "Ortostatik va postprandial gipotenzivni davolash "). Ortostatik tekshiruvda postural taxikardiya dalillari bo'lgan va konservativ davo muvaffaqiyatsizlikka uchraganlar uchun biz ba'zan tibbiy davolanishni ko'rib chiqamiz.

Nevrologik va neyrokognitiv oqibatlar - O'tkir COVID-19 nevrologik asoratlari (masalan, insult, tutqanoqlar, gipoksik ensefalopatiya, jiddiy kasallik bilan bog'liq nerv-mushak zaifligi , Guillain-Barre sindromi, ensefalit) bo'lgan bemorlar uchun biz to'liq nevrologik tarixni o'tkazamiz va tekshirish va qoldiq etishmovchilik darajasini va ularning oqibatlarini baholash. bemorning funktsional holatiga ta'siri. Biz odatda nevrologik tasvirni o'tkazmaymiz, agar tushuntirib bo'lmaydigan nevrologik nuqson yoki fokal lezyon yoki boshqa holat uchun tashvish bo'lmasa.

COVID-19 dan keyin nevrologik asoratlari bo'lgan bemorlarga boshqa bemorlar kabi davolash kerak. Misol uchun, tushunarsiz mushaklar kuchsizligi yoki sezgir shikoyatlari bo'lgan bemorlar uchun elektromiyografiya va asab o'tkazuvchanligini o'rganish bilan baholash mos keladi.

Bundan tashqari, sepsisdan omon qolganlarning tajribasiga o'xshab, ko'plab COVID-19 omon qolganlar diqqatni jamlash va xotira bilan bog'liq muammolar haqida xabar berishadi (so'zda "miya tuman" deb nomlanadi). Biz ko'pchilik bemorlarni kognitiv buzilishlarni (engil bo'lishi mumkin) Monreal Kognitiv Baholash (MoCA) yordamida tekshiramiz . Biz muntazam ravishda o'rtacha va og'ir kognitiv buzilishlarni ko'rsatadigan bemorlarni neyropsikologik baholash va nutq tili patologiyasini davolash uchun yuboramiz. Teletibbiyotni baholashda MoCA -BLIND testi (testning vizual fazoviy/ijroi va nomlash bo'limlarisiz MoCA) ishlatilishi mumkin.

Giperkoagulabilite /tromboz — COVID-19 bilan kasallangan ko'plab bemorlar o'tkir kasallik davrida giperkoagulatsiyaning laboratoriya dalillarini ko'rsatadi , ba'zilarida esa venoz va arterial tromboz rivojlanadi, ayniqsa og'ir yoki jiddiy o'tkir kasalligi bo'lgan bemorlarda. Biz barcha bemorlarni yuqori va pastki ekstremitalarning chuqur tomir trombozi (DVT), o'pka emboliyasi yoki arterial tromboz (masalan, raqamli ishemiya) belgilari va belgilari uchun baholaymiz. Antikoagulyantlarni qabul qiladigan bemorlar uchun biz antikoagulyantlarni qabul qiladigan har qanday bemor uchun bo'lgani kabi, maqsadga muvofiqligi va xavfsizligini tasdiqlash uchun antikoagulyantlarning davomiyligi va ko'rsatmalarini ko'rib chiqamiz.

Hujjatlangan tromboz tashxisi qo'yilgan bemorlar, COVID-19 bo'lmagan bemorlardagi trombozga o'xshash davolanadi .

giperkoagulyatsiya davomiyligi noma'lum. O'tkir COVID-19 dan tuzalib ketgan, faqat giperkoagulyatsion holatni davolash uchun terapevtik antikoagulyantlar buyurilgan , tromboz belgilari bo'lmagan va boshqa aniq ko'rsatmalarga ega bo'lmagan bemorlarning ko'pchiligi uchun antikoagulyantlar kasalxonadan chiqqandan keyin to'xtatiladi. Chiqarishdan keyin tromboprofilaktika ko'rsatmalari COVID-19 bilan kasallanmagan bemorlar bilan bir xil bo'lib, ularning tafsilotlari alohida muhokama qilinadi.

Xushbo'y / ta'm sezish belgilari - O'tkir COVID-19 bilan hid yoki ta'm hissi yo'qolgan yoki pasaygan bemorlar uchun biz qoldiq buzilish darajasi va ularning ishtahasi yoki vazniga ta'sir qilganmi yoki yo'qmi haqida so'raymiz. Ko'p faktorli sabablarga ko'ra og'ir kasallikdan keyin ba'zi bemorlarda vazn yo'qotish sezilarli bo'lishi mumkin, shuningdek, ta'm va hidning yomonlashishiga yordam beradi.

- Aksariyat hollarda semptomlar bir necha hafta davomida sekin yo'qoladi va oziq-ovqat va uy xavfsizligi bo'yicha ta'limdan tashqari aralashuvni talab qilmaydi.

- Doimiy ta'm va/yoki hid bilish funktsiyasi buzilgan bemorlar hid bilish treningidan foyda ko'rishlari mumkin va o'z-o'zini boshqarish dasturlari onlayn rejimida mavjud. Agar semptomlar davom etsa, ayniqsa yuqori nafas yo'llarining alomatlari mavjud bo'lsa, otorinolaringolog tomonidan qo'shimcha tekshiruv talab

qilinishi mumkin. Keng tarqalgan bo'lmasa-da, ta'm va hid bo'yicha mutaxassis klinikasiga murojaat qilish ham ko'rib chiqilishi mumkin.

Charchoq, past chidamlilik va funktsional holat - Amerika jismoniy tibbiyot va reabilitatsiya akademiyasi COVID-19 kasalligidan keyin charchoqni baholash va davolash bo'yicha fanlararo hamkorlikdagi konsensus qo'llanmasini ishlab chiqdi. Umuman olganda, biz ushbu bo'limda ko'rsatilganidek, ushbu qo'llanmadagi tavsiyalarga amal qilamiz.

Ba'zi, lekin hammasi emas, charchoq bilan og'rigan bemorlarda miyalji diagnostikasi mezonlariga javob beradigan alomatlar bo'lishi mumkin. ensefalomiyelit / surunkali charchoq sindromi. Bunday hollarda shunga o'xshash baholash va boshqaruv strategiyasidan foydalanish mumkin.

Klinik baholash - Charchoqni baholash bo'yicha konsensusga asoslangan ko'rsatmalar nashr etilgan. Bemorlarda charchoq alomatlari kuzatilishi kerak, bu faoliyatni boshqarishga yordam beradi va faoliyatning boshlanishi va rivojlanishiga javobni nazorat qiladi, shuningdek, kundalik faoliyatga ta'sirini nazorat qiladi (masalan, ovqatlanish, kiyinish, cho'milish, hojatxonaga yotqizish kabi kundalik hayot faoliyati va instrumental harakatlar). haydash, uy xo'jaligi va oziq-ovqat xarid qilish).

Bemorning reabilitatsiya rejasini tuzish uchun biz ularning hozirgi alomatlarini kasallikdan oldingi funktsional holati bilan solishtiramiz (masalan, jismoniy mashqlar qobiliyatining pasayishi, zaiflik yoki harakatchanlikning cheklanganligi). Baholashning bir qismi sifatida biz bemorda charchoqni kuchaytirishi yoki olib kelishi mumkin bo'lgan har qanday sharoit bor-yo'qligini aniqlaymiz, shu jumladan dori-darmonlar/polifarmasiya, dekonditsionerlik, zaiflik, mushaklarning zaiflashishi, og'riq, uyqu buzilishi, endokrin kasalliklar, ruhiy kasalliklar va/yoki yurak-o'pka simptomlari.

Skrining vositalari sifatida biz odatda olti daqiqalik yurish testidan foydalanamiz (4-jadval) va quyidagilardan biri yoki bir nechta: EuroQol-5D-5L, Vaqtli Yuqoriga va Go (TUG) va Qisqa Jismoniy Ishlash Batareya. EuroQol-5D-5L doirasida biz doimiy og'riq mavjudligini ham baholaymiz. Ushbu standartlashtirilgan funktsional baholash vositalari bemorning vaqt o'tishi bilan rivojlanishini kuzatish uchun ham ishlatilishi mumkin. COVID-19 ga xos funktsional baholash vositasi ishlab chiqilgan, ammo u tasdiqlanmagan.

Biz yangi bemorlar uchun va tashrifdan oldingi uch oy ichida laboratoriya tekshiruvi o'tkazilmagan bemorlar uchun laboratoriya tekshiruvini ko'rib chiqamiz. Potensial laboratoriya ishi yuqorida tavsiflangan.

DAVOLASH

Charchoqni baholash va boshqarish bo'yicha konsensus bo'yicha ko'rsatmalar e'lon qilingan.

Doimiy charchoq va funktsional holati buzilgan bemorlarni davolash bo'yicha umumiy tavsiyalar quyidagilardan iborat:

- Charchoq bilan og'rigan bemorlar uchun biz to'g'ri dam olishni, yaxshi uyqu gigienasini va charchoqqa qarshi kurashish uchun maxsus strategiyalarni taklif qilamiz

. Foydali usullardan biri energiyani tejashga "to'rt Ps" yondashuvidir: rejalashtirish, tezlikni belgilash, ustuvorlik va joylashishni aniqlash. Batafsil ma'lumotni ushbu veb-saytda topishingiz mumkin.

- Aksariyat bemorlar uchun charchoq darajasiga moslashtirilgan individual va tuzilgan faoliyat dasturiga qaytishni tavsiya qilamiz. Ushbu dasturlar bemorga qulay bo'lgan faoliyat darajasini aniqlashga va agar bemor bunga toqat qilsa, uni asta-sekin oshirishga asoslangan. Agar bemor kasallikning rivojlanishiga toqat qilolmasa yoki mashqlardan keyin yomonlashadigan alomatlar yoki bezovtalikni boshdan kechirsa, biz uni ilgari toqat qilingan darajada saqlashni tavsiya qilamiz. Faolroq bo'lish qiyin bo'lgan bemorlar uchun biz individual reabilitatsiya dasturini yaratishga yordam berish uchun reabilitatsiya bo'yicha mutaxassisga (masalan, fizioterapevt) murojaat qilamiz. Biz bemorlarni tuzilgan, bosqichma-bosqich mashqlar dasturidan o'tishga majburlamaymiz. Kardiopulmoner kasalliklar tufayli charchoq yoki yomon jismoniy ishlashga duchor bo'lganlar ixtisoslashtirilgan yurak yoki o'pka reabilitatsiya dasturidan ko'proq foyda olishadi.

- Garchi biz barcha bemorlar uchun sog'lom ovqatlanish va hidratsiyani rag'batlantirsak ham, hech qanday maxsus parhezning foydali ekanligi isbotlanmagan. Hozirda maxsus xun takviyalaridan foydalanishni qo'llab-quvvatlash uchun etarli dalillar mavjud emas.

- Hozirda COVID-19 infeksiyasi bilan bog'liq charchoqni davolash uchun maxsus farmakologik vositalardan foydalanishga oid dalillar yo'q.

Boshqalar (buyrak, jigar, endokrin, oshqozon-ichak, dermatologik, yuqumli, uyqu buzilishi, psixologik, hayot sifati)

- Buyrak va jigar - O'tkir COVID-19 infeksiyasi paytida buyrak va jigarning o'tkir disfunktsiyasi bilan og'rigan bemorlarda biz gipertenziya, anemiya va doimiy buyrak va jigar kasalliklari belgilarini baholaymiz.

Kritik bo'lmagan COVID-19 bilan kasallangan bemorlarning aksariyatida buyrak va jigar shikastlanishi odatda o'z-o'zidan yo'qolsa-da, o'tkir kasallik paytida buyrak yoki jigar shikastlangan bemorlar organlarni tiklash imkoniyatini baholash uchun tegishli keyingi laboratoriya tekshiruvini talab qiladi. Yangi boshlangan surunkali buyrak kasalligi kamdan-kam uchraydi, ammo reanimatsiya bo'limiga yotqizilganida o'tkir buyrak shikastlanishi bo'lganlarda paydo bo'lishi mumkin . Uzoq muddatli buyrak yoki jigar funktsiyasi buzilgan bemorlar mutaxassis nazorati ostida bo'lishi kerak.

- Endokrin - COVID-19 bilan o'tkir kasallik paytida va undan keyin uch oydan olti oygacha bemorlarda kamdan-kam hollarda yangi boshlangan qandli diabet rivojlanishi mumkin va diabet bilan kasallangan bemorlarda yangi insulinga bog'liqlik yoki insulinga ehtiyoj ortishi mumkin . Dastlabki baholashimiz davomida biz diabetni davolash sxemalarini ko'rib chiqamiz va bemorning insulinni (agar kerak bo'lsa) qo'llash va qon shakar darajasini nazorat qilish qobiliyatini baholaymiz.

Oldingi tadqiqotlar, shuningdek, jiddiy kasallikdan so'ng suyak mineral zichligining tez yo'qolishini ko'rsatdi . Shunday qilib, biz bemorlarga ortopedik og'riqlar (masalan, vertebra sinishi) haqida so'raymiz va ularning osteoporoz xavfini baholaymiz (masalan, qo'shma kasalliklar, postmenopozal holat, chekish, glyukokortikoidlardan foydalanish).

Charchoq, miyalji, ortostaz , ishtahaning pasayishi, ko'ngil aynishi va vazn yo'qotish bilan og'rikan bemorlarda klinisyenlar buyrak usti bezi etishmovchiligi tashxisini qo'yish haqida o'ylashlari kerak, ayniqsa kasalxonaga yotqizish paytida kortikosteroidlarni qabul qilgan bemorlarda. Buyrak usti bezlari etishmovchiligining tavsifi va tashxisi boshqa joyda ko'rib chiqiladi.

- Oshqozon-ichak / parhez - O'tkir infektsiyadan keyin ko'ngil aynish va diareya kabi doimiy COVID-19 belgilari asta-sekin yo'qolishi mumkin. Biroq, yangi yoki progressiv alomatlari yoki yo'qolmaydigan alomatlari bo'lgan bemorlar uchun antibiotiklar bilan bog'liq diareya yoki Clostridioides enterokoliti kabi muqobil tashxisni ko'rib chiqish kerak. difficile , ayniqsa antibiotiklar bilan davolangan bemorlarda.

O'tkir kasallik tufayli vazn yo'qotish ko'pincha multifaktorial bo'lib, to'yib ovqatlanmaslik, ishtahani yo'qotish, katabolik holat, yutish funktsiyasining buzilishi, ta'm va hidning buzilishini o'z ichiga olishi mumkin. Biz bemorlarni tez-tez protein va kaloriya qo'shimchalari bilan kichik ovqatlar eyishni tavsiya qilamiz. Og'irlikni sezilarli darajada yo'qotish va doimiy ishtaha muammolari bo'lgan bemorlarga ovqatlanish bo'yicha maslahat berish tavsiya etiladi. Yutish buzilishi bo'lgan bemorlar uchun nutq patologiyasini baholash kerak.

- Psixologik va emotsional muammolar - Biz tashvish va depressiya belgilarini bemor va/yoki unga g'amxo'rlik qiluvchi shaxsni to'g'ridan-to'g'ri so'roq qilish orqali baholaymiz, shu jumladan kayfiyat, tashvish, izolyatsiya hissi va stress darajasini baholash . Shuningdek, biz psixologik va hissiy alomatlar jismoniy alomatlar yoki bemorning ijtimoiy muhitiga nisbatan ikkinchi darajali bo'lishi mumkinligini aniqlashga harakat qilamiz. Affektiv alomatlari bo'lgan bemorlarda biz o'z joniga qasd qilish haqida ham so'raymiz .

biz skrining so'rovnomalariidan foydalanamiz, shu jumladan kasalxonada tashvish va depressiya shkalasi (HADS) va travmadan keyingi stress buzilishini (TSSB) baholash uchun voqealar ta'siri shkalasi.

Anksiyete, depressiya va / yoki PTSD bilan mos keladigan alomatlari bo'lgan bemorlar uchun biz simptomlarning og'irligini baholaymiz va eng to'g'ri davolashni aniqlaymiz. Engil va o'rtacha darajadagi tashvish va depressiya bilan og'rikan odamlar uchun davolanish amaliyotga va klinisyenning tajribasiga qarab birlamchi tibbiy yordam shifokori tomonidan amalga oshirilishi mumkin . Kuchli tashvish va depressiya bilan og'rikan bemorlar, shuningdek, travmadan keyingi stress buzilishi bilan og'rikan bemorlar uchun psixiatrik tekshiruvga yo'naltirish kerak bo'lishi mumkin. Ijtimoiy ish xizmatlari va kasbiy terapiya yordamlari ham foydali manbalar

bo'lishi mumkin. Anksiyete, depressiya va TSSB uchun davolash boshqa joylarda batafsil muhokama qilinadi.

alopesiya va teri lezyonlari (jumladan, "COVID barmoqlari" yoki perniotik lezyonlarning qoldiq ta'siri) haqida so'raymiz. akral lezyonlar), COVID-19 bilan bog'liq boshqa teri lezyonlari, vazopressorlarni qo'llash bilan bog'liq nekrotik teri lezyonlari yoki bosim yaralari. Biz barcha zararlangan hududlarni tekshiramiz, shifo darajasini va ikkilamchi infektsiyaning mavjudligini baholaymiz. Yarani parvarish qilish bo'yicha maslahat talab qilinishi mumkin. COVID-19 dan tuzalgan ba'zi bemorlar alopesiya haqida xabar berishgan . Alopesiyani davolash COVID-19 bilan kasallanmagan bemorlarni davolashga o'xshash bo'lishi kerak va to'yib ovqatlanmaslik sabab bo'lishi mumkin bo'lgan bemorlarning ovqatlanish holatiga e'tibor qaratish lozim.

rino-orbital kabi invaziv qo'ziqorin infektsiyalari haqida xabar berilgan mukormikoz , COVID-19 dan tuzalgan bemorlarda. Mukormikoz rivojlanishi uchun xavf omillari kortikosteroidlar bilan davolash va yomon nazorat qilinadigan qandli diabet . O'tkir COVID-19 kasalligidan keyin sinus tiqilishi, qora yoki rangsiz burun oqishi, yuz yoki ko'z og'rig'i yoki vizual simptomlarni boshdan kechiradigan ushbu xavf omillari bo'lgan bemorlarda mukormikozdan shubhalanish kerak .

immunosupressiya , yomon nazorat qilinadigan diabet), shu jumladan o'pka aspergillozi va giperinfeksiya bo'lgan COVID-19 bemorlarida boshqa yuqumli asoratlarni kuzatilgan. strongyloides (uzoqdagi birlamchi infektsiya fonida autoinfektsiya tufayli tarqalgan kasallik) . Ushbu yuqumli asoratlarni odatda o'tkir kasallikning kech asoratlari sifatida kuzatilgan bo'lsa-da, kechikkan namoyon bo'lishi mumkin va o'tkir, o'rtacha va og'ir COVID-19 dan tuzalib ketgan bemorlarda e'tiborga olinishi kerak.

- Uyqusizlik/sifatsiz uyqu - O'tkir COVID-19-dan keyin uyqu buzilishi tez-tez uchraydi va biz barcha bemorlardan uyqu sifati va davomiyligi haqida so'raymiz. Uyqusizlik bilan og'rikan barcha bemorlar uyqu gigienasi, gevşeme texnikasi va stimulyatorni nazorat qilish bo'yicha maslahat oladilar . Uyqusizlikni baholash va davolash bo'yicha keyingi muhokamani boshqa joylarda topish mumkin.

- Hayot sifati - Biz bemorlarning umumiy farovonligi va sog'lig'iga bog'liq hayot sifati baholaymiz. Biz EuroQol Visual Analog Scale (EQ-VAS) dan umumiy salomatlikning o'z-o'zidan hisobot o'lchovi sifatida foydalanamiz . Ushbu shkaladan foydalanib, bemorlar umumiy salomatlik holati haqida 0 dan 100 gacha vizual shkala bo'yicha hisobot berishlari so'raladi; Biz undan vaqt o'tishi bilan COVID-19 dan tiklanishni kuzatish uchun foydalanamiz.

- Iqtisodiy va ijtimoiy muammolar - COVID-19 dan uzoq muddat tuzalib ketgan bemorlar ish joyiga qayta olmasligi yoki uyda uzoq vaqt izolyatsiya qilinganligi sababli oilaviy yoki shaxsiy stressni boshdan kechirishi mumkin. Biz barcha bemorlardan ish joyidagi o'zgarishlar, daromadni yo'qotish bilan bog'liq tashvishlar, shuningdek, ularning uy sharoitlari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashlari haqida so'raymiz. Agar kerak bo'lsa, biz bemorlarni tegishli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xizmatlariga yuboramiz.

- Emlash - Garchi ushbu populyatsiyadagi ma'lumotlar cheklangan bo'lsa-da, doimiy simptomlari bo'lgan odamlarda emlashdan keyin simptomlar odatda yomonlashmaydi va ba'zi hollarda simptomlarning yaxshilanishi qayd etilgan [159]. Biz ushbu populyatsiyani emlashda umumiy aholi uchun tavsiya etilgan usuldan foydalanamiz.

- Oilaviy natijalar - Dastlabki dalillar shuni ko'rsatadiki, COVID tashxisi qo'yilgan bemorlarning oila a'zolari ham jiddiy stressga duchor bo'lishadi va tashvishlanishlari mumkin .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.The Content Of Vitamin D Metabolites In Rachit In Children Of Early Age Who Received Specific Prevention

Rasuljon Mamasiddikovich Shermatov, Zebo Xamroevna Nishanova, Mavlonjon Ziemiddinovich Nasirdinov, Shoxrux Ravshanjon Ogli Xabibullayev, Sardorbek Solijon Ugli Bobojonov. The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research.

2. METHODS OF ASSESSMENT OF THE POST-COVID SITUATION (EXAMPLE OF FERGANA VALLEY). INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 8 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7479218> Fergana Medical Institute of Public Health Nizomova

3. CLINICAL MANIFESTATION OF POST-COVID STATE IN THE POPULATION OF FERGANA CITY AND ITS RISK FACTORS . Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education, 1(11), 52–53. Retrieved from .Kamola , Akhmatov B

4. <http://journals.academiczone.net/index.php/rjtds/issue/view/47>
Информационно-Компьютерная Технология Организации Работы Отдела Переливания Крови В Ферганском Филиале Республиканского Научного Центра Экстренной Медицинской Помощи. Косимова Зухра Мадаминжановна

5. EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE Vol. 2 No. 3 (2022) EJMP ISSN: 2795-921X POSTCOVID SYNDROME: ARTERIAL HYPERTENSION Yusupova Mamlakat, Nizomova K. Assistants of the Department of Internal Diseases № 1 of the Fergana Medical Institute of Public Health

6. Korostovtseva L.S., Rotar O.P., Konradi A.O. COVID-19: what are the risks of patients with arterial hypertension? Arterial hypertension. 2020;26(2):124-132.

7. Podzolkov V.I., Bragina A.E., RodionovaYu.N., Bragina G.I., Bykova E.E. Tactics of antihypertensive therapy during the COVID-19 pandemic. Therapeutic archive. 2021; 93(9): 1125–1131.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shamsiddin Raisov

Termiz Davlat universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Bugungi globallashtirish davrida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, zamonaviy raqamli texnikalarga murojaat etish holatlari juda ko'p uchramoqda. Tadqiqotlar shunu ko'rsatadiki, maktablarda informatika fanidan tashqari boshqa fan o'qituvchilari ham ushbu qurilmalardan o'z dars jarayonlarida foydalanishlari lozim. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi.*

Kalit so'zlar: *Differentatsiya, audio, inkluziv, raqamli ta'lim, texnologiya, IT, gibridd.*

Bugungi kunda oramizda raqamli ta'lim va uning umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ahamiyati haqida juda ham ko'p so'z yuritilmoqda. Avvalo raqamli ta'lim terminining o'ziga to'xtaladigan bo'lsak, bunda nafaqat IT texnologiyalaridan foydalana olish qobiliyati, balki ularni amalda tadbiq etish ko'nikmasi ham nazarda tutiladi.

Birinchiidan, agar o'qituvchilarda smart televizor yoxud aqlli texnika vositalaridan foydalana olish ko'nikmalari mavjud bo'lsa albatta ular darslarni an'anaviy usulga qaraganda bir muncha samaraliroq va kreativ tarzda amalga oshirishadi. Bundan tashqari o'quvchilarning darslarga qatnashish koeffitsienti ham bir muncha ko'tariladi. Ya'ni o'quvchilar IT qurilmalaridan to'g'ri va maqsadli foydalanishni o'rganishadi. Shuningdek, o'quvchilar oradida jamoaviy tarzda ishlash qobiliyatlari shakllanadi. Masalan, odatiy dars jarayonida ular har birlari o'zlari uchun posterlar yasab, turli xil hujjatlarni tayyorlashgan bo'lsa, kompyuterlar orqali bir xil programmada bir necha o'quvchi birgalikda dizayn qilishadi. Ularni tahrirlab, bir projekt ustida ishlashadi.

O'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishda elektron darsliklarning alohida o'rni mavjud. Elektron darslik - kompyuter va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan o'quv uslubini qo'llashga, mustaqil ta'lim olishga hamda fanga oid o'quv materiallar, ilmiy ma'lumotlarning har tomonlama samarador o'zlashtirilishiga mo'ljallangan elektron o'quv adabiyoti hisoblanadi. Ta'lim tizimida o'quv jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilsa ta'lim-tarbiya jarayoni jadallashtiriladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini jadallashtirishning asosiy omillari qatoriga quyidagilarni keltirish mumkin:¹

- ❖ maqsadga yo'naltirilganlik;
- ❖ o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish;
- ❖ ta'lim mazmunining axborotli hajmini kengaytirish;

¹ DARS SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH-Tojiev Nuriddin Shukur o'g'li, Adilov Axror Abblaqul o'g'li-file:///D:/Bro%20Folder/dars-sifatini-oshirishda-zamonaviy-axborot-texnologiyalaridan-foydalanish.pdf

- ❖ o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish;
- ❖ o'quvchilarning o'quv-amaliy darajasini mustahkamlash va boshqalar²

Dars davomida texnologiyalardan foydalanishning yana bir yaxshi tomoni bu inkluzivlik. Imkoniyati cheklangan, maxsus ta'lim oladigan o'quvchilar albatta boshqa o'quvchilardan ajralib qolmasligi zarur. Ularning yozish yoxud gapirish qobiliyatlari cheklangan bo'lsa audio yoxud vizual metodlardan foydalanishlari, turli xil programmalar orqali sinfdagi qolgan o'quvchilar bajargan mashqlarni qilishlari mumkin. Raqamli texnologiyaning yana bir o'ziga xos tomoni o'quvchilar birgina tugmani bosish orqali millionlab ma'lumotlar bazasi shakllangan ensiklopediaga kirishlari va istalguncha informatsiya olishlari mumkin. Negaki, odatda o'quvchilar kutubxonalarga boorish va u yerdagi kitoblar orqali o'z savollariga javob topishga harakat qilishadi. Kutubxonalarga borish ulardan ham vaqt, ham energiya o'g'irlashi mumkin. Ba'zan bolalar kutubxonalarga borganda u yerdagi kitoblarning kamligi, o'zlari istagan kitob yo'qligidan shikoyat qilishadi. Bundan tashqari zamonaviy kutubxonalar turli xildagi IT qurilmalari bilan jihozlangan. Agar bolalar bu qurilmalardan foydalanishni maktabda o'rganishsa, darsdan keyingi vaqtda ham hech qanday qiyinchilikka duch kelishmaydi. Bu usul esa fanda differentatsiya deyiladi. Albatta, raqamli texnologiyalar bizning qimmatli vaqtizni tejashi haqida so'z yuritar ekanmiz, onlayn kitoblar yo'qolmasligi, qog'oz ham bir muncha tejalishini aytib o'tish darkor. Agar vazifalar ham onlayn tarzda tekshirilsa biz bolalarga turli xildagi eslatib turuvchi ogohlantirishlarni yuborishimiz, ota-onalar nazoratida ularning kunlik vazifalarini ham tekshirishimiz mumkin.

XXI asr – yangi axborot texnologiyalari asri. Ushbu davrda axborot texnologiyalariga oid bilimlarga ega bo'lmay turib zarur ko'nikma va malakalarni shakllantirib bo'lmaydi. O'quvchilarda xayotiy zarur bo'lgan XXI asr bilim va ko'nikmalariga ega bo'lishlari ularni keyingi xayotga tayyorligining bosh me'zoni hisoblanadi. Ushbu sharoitda zamonaviy ta'limning maqsad va vazifalari ham o'zgarib boryapti, an'anaviy ta'lim yondoshuvidan XXI asr ta'lim yondoshuviga, ya'ni shaxsga yo'naltirilgan ta'limga o'tilmoqda. Bunday ta'lim yondoshuvining asosida o'quvchi shaxsining to'la rivojlanishi, tez o'zgaruvchan xayotga xar taraflama tayyor bo'lishi, ularning mustaqil ravishda bilim olish ko'nikmalarini, ijodiy fikrlashini rivojlantirish, ulkan axborot makonida axborotlarni tanqidiy nuqtai nazaridan to'g'ri izlash, tanlab olishni, oldida turgan mauammolarni nafaqat ko'ra bilish, balki ularni ifodalash va hal eta olish yotadi.³

² DARS SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH-Tojiev Nuriddin Shukur o'g'li, Adilov Axror Ablalul o'g'li-file:///D:/Bro%20Folder/dars-sifatini-oshirishda-zamonaviy-axborot-texnologiyalaridan-foydalanish.pdf

³https://parkent26mb.ucoz.ru/news/dars_jarayonida_axborot_kommunikatsiya_texnologiyalaridan_foydalanish_metodi_kasi/2014-03-10-19

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dars sifatini oshirishda zamonaviyaxborot texnologiyalaridan foydalanish-Tojiev Nuriddin Shukur o'g'li, Adilov Axror Ablaql o'g'li-
file:///D:/Bro%20Folder/dars-sifatini-oshirishda-zamonaviy-axborot
texnologiyalaridan-foydalanish.pdf

2. Dars sifatini oshirishda zamonaviyaxborot texnologiyalaridan foydalanish-Tojiev Nuriddin Shukur o'g'li, Adilov Axror Ablaql o'g'li-
file:///D:/Bro%20Folder/dars-sifatini-oshirishda-zamonaviy-axborot-
texnologiyalaridan-foydalanish.pdf

3.https://parkent26mb.ucoz.ru/news/dars_jarayonida_axborot_kommunikatsiya_tehnologiyalaridan_foydalanish_metodikasi/2014-03-10-19

ВЛИЯНИЕ ПИТАНИЯ И ШКОЛЬНЫХ УСЛОВИЙ НА УЧАЩИХСЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ ГОРОДОВ И СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Тошматова Гузал

*Старший преподаватель кафедры гигиены окружающей среды ТМА, PhD
Ташкентская медицинская академия, Узбекистан*

Аннотация: *Одним из ведущих факторов, определяющих здоровье детей, является фактор питания. В период обучения в общеобразовательных школах учащиеся выполняют физические нагрузки наряду с умственными нагрузками. В этот период учащиеся испытывают потребность в продуктах питания с высокой энергетической ценностью из-за их больших энергетических затрат. Неправильная организованность питания школьников в общеобразовательных школах, снижает их усвояемость и повышается предрасположенность организма к различным заболеваниям.*

Ключевое слово: *школьники, питание, алиментарный статус, заболеваемость.*

Проблема охраны здоровья детей и подростков и продления жизни человека приобретает приоритетное значение в сфере государственной политики. Здоровый рост и развитие, отсутствие детских и подростковых заболеваний рассматриваются как способ обеспечения будущего процветания страны. Одним из ведущих факторов, определяющих здоровье детей, является питание [1,3,6]. В период обучения в общеобразовательной школе учащиеся подвергаются как умственной, так и физической нагрузке. В этот период студенты испытывают потребность в продуктах питания с высокой энергетической ценностью из-за большого расхода энергии. Учащиеся проводят в школе до 6-8 часов в течение дня, и в этот период правильное питание учащихся положительно влияет на их здоровье [6]. Неправильная организация питания учащихся общеобразовательных школ приводит к снижению способности их организма бороться с внешними факторами окружающей среды. Недостаточное или полноценное питание приводит к снижению способности учащихся учиться и заниматься, а также отрицательно влияет на процесс роста и здоровье. [7, 11]

В последние годы среди учащихся нотўғри овқатланиш в результате неправильного питания наблюдается рост сопутствующих заболеваний, в том числе: на первом месте (10-12-%) находятся заболевания желудочно-кишечного тракта различных касалликлари формах, а на втором месте-такие заболевания, как анемия, нарушение обмена веществ (10-15-%) [6, 8, 12].

В настоящее время особое внимание уделяется рациону питания студентов и изучению фактического питания.

В настоящее время особое внимание уделяется рациону питания студентов и изучению фактического питания.

Тем не менее, исследования в области фактического питания и оценки алиментарного статуса в основном проводились среди школьников в крупных промышленных городах [5,8,10], в то время как исследования по изучению и оценке питания учащихся, проживающих в сельской местности [2, 4]. В последние годы научные исследования выявили среди школьников дефицит важных питательных веществ, таких как пищевые волокна, минералы и биологически ценные животные белки [2,3,13]. Одной из распространенных проблем среди детей и подростков является недостаточное потребление витаминов в рекомендуемых количествах [10,12,14]. Проведенные исследования показали, что у 60-80% детей школьного возраста в развивающихся странах наблюдается недостаточность витаминов В1, В2, В6, ниацина и фолиевой кислоты, а также жирорастворимых витаминов (А, Е), до 30% детей дефицит аскорбиновой кислоты был выявлен в результате проведения анализов крови и мочи[4,5]. На сегодняшний день сравнительных анализов фактического снабжения организма городских и сельских школьников питательными веществами недостаточно. Механизм влияния фактического питания организма городских и сельских школьников на функциональное состояние основных органов и систем до конца не изучен. Данных по оценке качества пищевых продуктов, используемых в питании учащихся городских и сельских общеобразовательных школ, содержания в них важных минералов и витаминов, а также чужеродных химических веществ мало. Несмотря на большое внимание к проблеме организации питания детей школьного возраста, ее влияние на здоровье детей с учетом региональной составляющей остается недостаточно изученным, хотя состав, качество пищи, наличие посторонних химических веществ, а также фактическое обеспечение питательными веществами определяются территорией проживания и являются фактором, провоцирующим риск развития болезней пищевого происхождения. В связи с этим важное значение приобретает научное обоснование методических и организационных подходов к рационализации питания городских и сельских школьников в рамках мониторинга питания и здоровья обучающихся в образовательных учреждениях. В результате различных исследований было установлено, что рацион питания студентов не соответствует физиологическим потребностям растущего организма [6, 9, 12, 14].

Исследования показали, что неадекватное социальное обеспечение в семьях приводит к тому, что учащиеся не получают полноценного питания дома и в школе. Организация здорового питания в общеобразовательных школах способствует сохранению и укреплению здоровья подрастающего поколения, а также улучшению демографических показателей.

Если проанализировать действующие в настоящее время в Республике Узбекистан общеобразовательные школы, разделенные на городские и сельские, то их общее количество в 2021 году составит 10130, из них в городских условиях-2722, в сельских-7408. Общая численность школьников по Республике Узбекистан в 2021 году составит 6246491, из них 3169780 мальчиков и 3076711 девочек [<https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/social-protection-2>].

Принимая во внимание эти обстоятельства, был разработан ряд законов для гармоничного развития здорового поколения в Республике Узбекистан. В частности: для реализации указа президента Узбекистана от 10 ноября 2020 года № ПФ-4887 “о дополнительных мерах по обеспечению здорового питания населения” в соответствии с постановлением Кабинета министров Республики Узбекистан № 146 "об утверждении Положения о Министерстве народного образования Республики Узбекистан по совершенствованию не только системы образования, но и качества образовательных учреждений, обеспечению здорового питания в общеобразовательных учреждениях" широко внедряются организационные меры. Приведенная выше информация подчеркивает важность правильной организации питания для здорового роста и развития детей и подростков и определяет актуальность данной темы.

Цель исследования. Изучение состояния роли социальных факторов в здоровье городских и сельских школьников и оценка конкретных аспектов питания.

Объекты и методы исследования: объектом исследования служат общеобразовательные школы № 151 Яшнабадского района города Ташкента, № 132 Шайхантахурского района и № 44 и № 5 Паркентского района Ташкентской области, учащиеся 5-9 классов, их статус питания и социальный статус. В исследовании использовались статистические, анкетно-анкетные методы.

Результаты исследования и обсуждение. Результаты исследования и обсуждение. Результаты обследования объектов исследования показали, что среди учащихся 5-9 классов, обучающихся в общеобразовательных школах в городских и сельских условиях, заболеваемость среди городских учащихся в 1,4 раза выше, чем среди сельских учащихся. При оценке общей структуры заболеваемости среди городских школьников на первом месте стояли заболевания верхних дыхательных путей, на втором-заболевания глаз, на третьем-воспалительные заболевания желудочно-кишечного тракта. Среди школьников, получающих образование в сельской местности, на первом месте-воспалительные заболевания кишечника, на втором-заболевания глаз, на третьем-заболевания верхних дыхательных путей.

При изучении распределения нагрузки учащихся по неделям было выявлено, что среди городских школьников наблюдается большая нагрузка на дополнительное образование, прослушивание уроков в течение 2-3 часов вне

школьных занятий и выполнение домашних заданий, в результате чего время ночного сна сокращается с 8 до 6 часов. Анализ анкетирования исследовал, как “отдых” учащимися свободного времени обычными компьютерными играми провоцирует нарушение их режима сна. Сравнивая оба случая с учетом этого, было обнаружено, что малоподвижность среди городских учащихся на 87,1% выше нормы учебной нагрузки по сравнению с 75,5% среди сельских учащихся. Это состояние, в свою очередь, вызывает повышенную восприимчивость к заболеваниям верхних дыхательных путей из-за напряжения нервной системы, быстрой утомляемости, повышенного риска глазных заболеваний и, как следствие, ослабления иммунной системы.

В целях профилактики заболеваний среди детей и подростков необходимо усилить пропагандистскую работу по здоровому образу жизни (ЗОЖ), его элементам: правильному питанию, правильному планированию распорядка дня, рациональной организации досуга, соблюдению правил личной гигиены. Знание и соблюдение детьми и подростками элементов ЗПТ является основой их здорового роста и развития. Одним из важных аспектов здорового образа жизни является продуктивное времяпрепровождение учащихся.

Некоторые принципы здорового образа жизни среди учащихся распределение свободного времени школьников проведен опрос на определение и результаты исследования представлены в таблице 1.

Таблица 1

Распределение свободного времени школьников, изучаемых школ (%)

Продолжительность просмотра телешоу		
	Мальчики	Девочки
- до 1 часа	24,6	38,8
- 1-2 часа	36,4	23,1
- 2-3 часа	13,4	18,7
- не смотрят	25,6	19,4
Пользуются телефоном		
- до 1 часа	39,5	60,0
- 1-2 часа	21,4	23,1
- 2-3 часа	22,8	25,5
- не пользуются	1,3	1,4
Прогулки на свежем воздухе		
- до 1 часа	19,5	13,5
- 1-2 часа	16,5	4,5
- 2-3 часа	29,4	37,6
- не прогуливаются	34,6	44,4

Анализ полученных данных показывает, что большинство опрошенных школьников неправильно организуют свое свободное время, 50% смотрят

телепередачи, фильмы более 2 часов, свыше 98% пользуются телефоном, только 1,3-1,4% мальчиков и девочек им вообще не пользуются. Установлено, что 55-65% опрошенных гуляют на свежем воздухе, а 35-45% вообще не гуляют. Это свидетельствует о низком уровне гигиенических знаний детей и подростков, недостаточной пропаганде здорового образа жизни в семье и в общеобразовательных школах.

Также проводилось усвоение математических предметов и выявление ошибок с целью сопоставления изменений умственной деятельности в течение дня у учащихся в городских и сельских условиях. В ходе исследования изучалось сохранение работоспособности среди сельских школьников в конце дня и снижение числа ошибок в 1,6-1,7 раза по сравнению с городскими школьниками. Анализ активных движений учащихся в течение дня показал, что при движении сельских школьников 27,2 часа в неделю и 22,2 часа в городских условиях, при выполнении физических упражнений и прогулках на свежем воздухе сельские школьники проводят 3,8 часа в неделю, а в городских условиях-2,5 часа. что приводит к повышению уровня сахара в крови. Вклад сельских школьников в озеленение дворов и окрестностей составлял 2,9-3,3 часа в неделю, в то время как в городских условиях эта ситуация не превышала 0,5-1 часа. Было обнаружено, что сельские ученики, которые занимались физическим трудом, имели более высокий уровень настроения и в 1,5 раза больше трудолюбия по сравнению с городскими учениками.

Для здорового роста и развития детей и подростков большое значение имеет также влияние условий, создаваемых в школьных учреждениях, где они получают образование, поскольку наиболее активный период роста и развития они проводят в общеобразовательных учреждениях. По этой причине на более поздних этапах изучались внутришкольные условия. Согласно полученным результатам, озеленение в городских школах составляет 28%, а в сельских-40%, а для спортивных и спортивных площадок-39% в городских, 50% в сельской местности, сельскохозяйственная зона сокращена до 25% в школах, увеличение количества учащихся приводит к недостаточной площади на 1 ученика в классах, ограничению движения учащихся в классах и увеличению роста учащихся в соответствии с государственными стандартами школьной мебели. [10] что несоответствие составляет 57% в городских и 75% в сельских школах, а также недостаточный воздухообмен в помещениях в жарких условиях, в результате проведенных измерений установлено, что обеспеченность источниками искусственного освещения в городских школах составляет 100%, а в сельских-75%.

В результате изучения режима питания посредством анкетирования-анкетирования, проведенного среди учащихся, было выявлено следующее. Среди обучающихся, получающих образование в городских условиях, уровень потребления молока и молочных продуктов, различных овощей (кроме

картофеля), влажных фруктов в среднем составляет 20,2-54,7%, в то время как учащиеся, обучающиеся в сельских условиях, получают хлеб и хлебобулочные изделия, макаронные изделия (34%), картофель и кондитерские изделия в 1,2-1,3 раза больше нормы; сахар 1,7; маргарин 2,8; жирные продукты, с другой стороны, были в 1,5 раза больше, и у студентов был обнаружен углеводно-жировой режим питания [9]). При общем анализе режима питания подростков отмечается, что все они едят недостаточно рыбы, мяса, яичных продуктов, хлеба и мучных изделий на 40,5% больше нормы. На вопросы о напитках, потребляемых в течение дня, 61% указали, что они пьют чистую негазированную воду, 15% - соки со сладким вкусом, остальные-газированную колу, а пепси-напитки-не менее 1 литра в течение дня. Исследование перекусов между приемами пищи показало, что 53% студентов не перекусывали шоколадом, 12% мороженым, 10% картофельными чипсами, а остальные просто жевали жевательную резинку.

Таблица 2**Потребление основных продуктов питания учащихся (гр)**

	Название продукта	Город	Село	физиологической норм СанПН №0017-21
1	мясо и мясные продукты (расчете на мясо)	68,3±0,2	60,2±0,4	80
2	Молоко и молочные продукты (пересчете на молоко)	140,3±0,1	225,4±0,3	300
3	Яйца (штук)	0,5±0,4	0,8±0,2	1,0
4	Хлеб и хлебобулочные изделия (хлеб, чем пересчитаны)	310,5±0,3	332,3±0,5	200
5	Картофель	175,5±0,3	219,6±0,4	250
6	Растительное масло	21,2±0,6	19,3±0,2	18
7	Овощи и бахчевые культуры	75,6±0,1	225,7±0,7	400
8	Фрукты и ягоды	73,7±0,5	179,2±0,8	200
9	Сахар и кондитерские изделия (пересчете на сахар)	43±0,3	28±0,6	15
10	Фруктовые соки	160,2±0,5	113,5±0,7	200

Анализ показал, что низкое содержание белка в рационе учащихся может быть причиной снижения питательности продуктов, которые они едят, что приводит к снижению массы тела до 18% и роста на 17%

Вывод. Изучение социального статуса и состояния питания учащихся, обучающихся в городских и сельских условиях, в результате анкетирования привело к увеличению заболеваемости среди детей и подростков, выявлены

такие недостатки, как нераспределенная учебная нагрузка, малоподвижность в течение дня, неправильная организация досуга, меньшее количество прогулок на свежем воздухе и нарушение режима сна. Учитывая это, для сохранения и восстановления здоровья школьников, обучающихся в городских и сельских условиях, рекомендуется организовывать горячее питание в школах, правильно составлять расписание уроков и широко пропагандировать среди учащихся понимание здорового образа жизни.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Буря Е.Ю. Особенности сердечно сосудистой системы школьников// Современные науки технологии. - М., 2010 - №2.-С.75
2. Коденцова В.М. ва б. Обоснование уровня обогащения пищевых продуктов витаминами и минеральными веществами // Вопросы питания. - М. - 2010. - № 1 (79). - С. 23-30.
3. Конь И.Я. ва ҳаммуаллифлар. Современные представления о продуктах питания для детей дошкольного и школьного возраста // Вопросы детской диетологии. – М.,2010. - Т. 8. - № 6. - С. 35-38.
4. Кучма В.Р., Маслов С.В., Левитская А.А. Совершенствование системы питания в общеобразовательных учреждениях // Школа здоровья. М.,- 2012. - № 2. - С. 10-21.
5. Кучма В.Р. Гигиена детей и подростков учебник/ Медицина 2001. 384с.
6. Онищенко Г.Г. Санитарно эпидемиологическое благополучие детей и подростков// Здравохранение. 2007. - №7. -С.127-138
7. Саломова Ф.И. Социально-гигиенические условия проживания детей школьного возраста г.Ташкента// Педиатрия. - М.,-2008. № 2.-С. 87
8. Саломова Ф., Хакимова Д., Ярмухамедова Н. Характеристика образа жизни и функционального состояния сердечно-сосудистой системы подростков //InterConf. – 2021. – С. 853-865.
9. “Умумий ўрта, ўрта махсус, профессионал таълим муассасаларида ўқувчилар овқатланишини ташкил этишнинг санитария қоидалари, нормалари ва гигиена нормативлари ” // СанҚваМ №0017-21.
10. Санитарно-эпидемиологические требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных школах// СанПиН 0341-16.
11. Эрматов Н.Ж. Гигиенические условия обучения подростков в академических лицеях// Молодой ученый. М.,-2017. № 23-2 С. 38-40
12. Шайхова Г.И. Гигиенические рекомендации по организации режима обучения и воспитания учащихся общеобразовательных школ// Бюллетень ассоциации врачей Узбекистана.-Т.,2004.-С.99-104
13. Шайхова Г.И. Овқатланиш сабоқлари// Ўзбекистон. Т., 2016. - Б. 380-201.

14. Шайхова Г.И., Эрматов Н.Ж., Отажонов И.О. ва бошқ. Овқатланиш гигиенаси фанидан амалий машғулотлар учун ўқув қўлланма// Янги аср авлоди нашриёти. -Т., 2015. -438 бет.

ФОРМАЛЬДЕГИД В ВОЗДУХЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ

Ниязова О.А
Ахмадалиева Н.О

Ташкентская медицинская академия

Аннотация: *На основе анализа научных публикаций описаны гигиенические проблемы, связанные с наличием формальдегида в воздухе образовательных учреждений (основные источники исследуемого вещества в атмосферном воздухе и в воздухе закрытых помещений), также указаны вредные воздействия формальдегида на организм и состояние здоровья взрослого и детского населения, такие как раздражающее, аллергенное, мутагенное, канцерогенное и другие действия.*

Ключевые слова: *формальдегид, здоровье школьников, химический состав воздуха, закрытые помещения, атмосферный воздух, астма, школа.*

Антропогенное загрязнение окружающей среды и неблагоприятная экологическая ситуация в промышленных регионах обуславливают необходимость проведения санитарно-гигиенического и биологического мониторинга экзогенных токсикантов. Сегодня в мире от 25 до 33 % всех зарегистрированных заболеваний, по оценкам ВОЗ, напрямую связаны с загрязнением окружающей среды, из них 2/3 касаются детского населения [4, 6, 10, 17, 20].

Особенно актуальна эта проблема для территорий с развитыми промышленными отраслями. Среди летучих органических веществ, формирующих химическую нагрузку, весомый вклад вносит широко распространенный в окружающей среде формальдегид, который относится к ряду кислородсодержащих органических соединений [1, 2, 4, 5]. Он обладает раздражающим, аллергенным, мутагенным и канцерогенным действием и относится ко II классу опасности. Также формальдегид способен накапливаться в тканях и органах, оказывая отрицательное влияние на состояние и функции систем человека, и представляет опасность для здоровья детского и взрослого населения [3, 8]. Хроническое поступление в организм загрязнителей антропогенной природы могут привести к стойким изменениям, а в дальнейшем и к патологии в различных системах и органах. Токсическое действие формальдегида связано с его высокой реакционной способностью во взаимодействии с нуклеофильными группами молекул белка, ДНК и РНК. Формальдегид относится к числу наиболее известных поллютантов атмосферного воздуха. Он является постоянным компонентом атмосферы. Обычно средняя концентрация его в атмосфере колеблется в диапазоне от

0,002 до 0,4 мг/м. Основной вклад в прямые выбросы формальдегида, вносят такие источники, как сжигание мусора, лесные пожары, а также сжигание различных видов топлива в промышленности, в быту и в двигателях автомобилей. Из большого числа остальных антропогенных источников следует упомянуть химические и нефтехимические производства, а также производство пластмасс и строительных материалов, теплоэлектростанции [7, 9, 17-20]. В большинстве случаев, в атмосферный воздух формальдегид выделяется при сжигании топлива автомобильным, железнодорожным, морским, речным, авиационным транспортом, а также при различных производствах, например, при производстве целлюлозы и бумаги. Кроме того, формальдегид образуется за счет фотохимических реакций и процессов трансформации органических соединений, загрязняющих атмосферный воздух, таких как метан, метиловый спирт, муравьиная кислота, хлорпроизводные метана и т.д. [16, 18].

Формальдегид, метаналь (химическая формула - CH_2O или HCHO) — органическое соединение, возглавляющее класс алифатических альдегидов. При стандартных условиях, формальдегид — это бесцветный газ с резким неприятным (тяжёлым, удушающим) запахом. Является раздражителем, канцерогеном и канцерогеном. Ядовит (в больших концентрациях).

Дети проводят в школах больше времени, чем в любом другом месте, кроме дома. Миллионы взрослых проводят свою трудовую жизнь в этих же школах. Поэтому так важен химический состав воздуха жилых, общественных и образовательных помещений.

В условиях закрытых помещений человек подвергается постоянному воздействию факторов физической, химической, биологической природы.

Химический состав воздуха закрытых помещений определяется газовым составом атмосферного воздуха и веществам - загрязнителями, выделяющимися внутри помещений. Вклад атмосферного воздуха в суммарную химическую нагрузку составляет 20 - 36%. Остальные 80 - 64 % приходятся на внутренние источники. Специалистами установлено, что загрязнение воздуха внутри помещений может во много раз превосходить наружное [1, 8, 9, 11].

Согласно современным научным данным, одним из факторов, существенно влияющих на здоровье детей, является загрязнение атмосферного воздуха химическими веществами, вызывающими заболевания органов дыхания, сердечно-сосудистую патологию, болезни эндокринной системы. По данным Всемирной организации здравоохранения воздушная среда жилых помещений является неблагоприятной для здоровья человека. Это имеет огромное значение, учитывая то, что 70 % своего дневного времени человек проводит в помещениях непромышленного назначения, качество воздушной среды которых колеблется между показателями атмосферного воздуха населенных мест и воздуха рабочей зоны [3, 11]. Исследования последних лет доказывают

значимую роль качества внутренней среды помещений учреждений образования в возникновении заболеваний детей и подростков. Учитывая количество потенциальных источников химических поллютантов воздушной среды учебных помещений, качественный состав загрязнения, колебания концентраций поллютантов, а также комбинированный характер их воздействия на организм человека, разработка мер профилактики неблагоприятного ингаляционного воздействия загрязняющих веществ и принятие управленческих решений должны основываться на результатах оценки риска [12, 14].

Контроль и мониторинг загрязнения воздушной среды помещений, в том числе учебных, требует применения подходящих и современных методов, отражающих непосредственную величину воздействия [3].

Формальдегид широко распространен и в среде обитания человека. В воздушную среду жилых помещений, а также общественных и детских учреждений он поступает из мебели, древесно-стружечных плит, полимерных, строительных и отделочных материалов, с табачным дымом, с продуктами сгорания бытового газа. Воздушная среда этих помещений при относительно низких концентрациях формальдегида и небольших объемах воздуха для разбавления в сочетании с неблагоприятными факторами микроклимата небезразлична для детей, проводящих большую часть времени суток в закрытых помещениях (квартиры, школы и дошкольные учреждения) и может серьезно влиять на их самочувствие, работоспособность и здоровье [2, 13].

Одним из самых мощных источников загрязнения воздушной среды помещений жилых и общественных зданий являются строительные и отделочные материалы, изготовленные из полимеров. Человеку свойственно стремление к более комфортным условиям проживания и сохранению энергии, что вполне обеспечивает современный «евроремонт», который предполагает и комфортность, и высокую степень изоляции помещения от внешней среды. Такая изоляция помещения может привести к накоплению вредных веществ в воздухе, что зачастую приводит к возникновению новой нередко негативной нагрузки, которая не соответствует природной первичной среде [9, 14, 16].

Результаты многочисленных исследований показывают, что практически все полимерные материалы являются источником миграции в воздушную среду формальдегида и многих других химических токсичных веществ, оказывающих вредное влияние на здоровье людей. Так, стеклопластики на основе различных смесей выделяют в воздушную среду помещений значительные количества ацетона, толуола, бутанола, формальдегида, фенола, стирола [3]. Линолеумы, применяемые для покрытия полов и пенопласты, применяемые для отделочных работ внутри помещений, выделяют

формальдегид, фенол, стирол и другие летучие вещества. Мебель, изготовленная из древесностружечных плит на фенолформальдегидной и

мочевиноформальдегидной основе, загрязняет воздушную среду жилых и общественных зданий фенолом, формальдегидом, аммиаком и др. [7].

Концентрация формальдегида (НСНО) в помещениях зависит от наличия первичных источников выбросов, таких как строительные материалы (древесностружечные плиты, древесноволокнистые плиты средней плотности, фанера, смолы, клеи и ковровые покрытия). Концентрация зависит от температуры и влажности воздуха в помещении. Распространенным загрязнителем в школе является НСНО, который также может выделяться из мебели, потолочной плитки, деревянных стеллажей и столярных изделий [4, 20]. Выбросы формальдегида в атмосферу происходят в результате процессов сжигания топлива (электростанции, дорожное движение и т.д.). Вторичное образование НСНО происходит в воздухе в результате окисления летучих органических соединений (ЛОС) и реакций между озоном (главным образом, поступающим извне) и алкенами. Вклад этих вторичных химических процессов в концентрацию в окружающей среде и внутри помещений до сих пор полностью не определен количественно. Принимая во внимание все внутренние источники НСНО, трудно определить основные из них, которые способствуют повышению уровня НСНО в помещениях [7, 15].

В общеобразовательных учреждениях состав воздуха учебных помещений имеет влияние на состояние здоровья учащихся. Вместе с тем состояние здоровья детского населения в России вызывает обоснованную тревогу: к окончанию школы около 85 % детей страдают различными хроническими заболеваниями [6, 9]. За годы обучения в школе в пять раз возрастает число больных детей с нарушениями зрения, опорно-двигательного аппарата; в четыре раза увеличивается количество детей с нарушениями психического здоровья, в три раза – с заболеваниями органов желудочно-кишечного тракта. Схожая ситуация наблюдается и в других странах [9, 13, 15].

Существенный вклад в развитие неблагоприятных эффектов на здоровье учащихся вносят загрязнители воздуха учебных помещений, в которых совершается учебный процесс. Источником загрязнения учебных помещений являются токсичные выделения синтетических смол, которыми пропитаны древесно-стружечные плиты мебели, приобретаемой для классов, испарения, связанные с деструкцией полимерных смол, химических покрытий пола – линолеума и ПВХ-пленки. В процессе деструкции мебели и отделочных материалов, вызванной физико-химическими факторами, механическим воздействием или старением материала, в воздух выделяются фенол, формальдегид, ароматические органические соединения – бензол, этилбензол, ксилол, толуол и другие вещества – гомологи этой группы. По данным исследований, в воздушной среде жилых и общественных зданий идентифицировано более высокое количество вредных химических соединений по сравнению с атмосферным воздухом [5, 12, 18].

Последствия воздействия формальдегида в помещениях включают запах (который может вызывать дискомфорт), сенсорное раздражение глаз, воздействие на легкие (астма и аллергия) и экзему. Средний диапазон концентраций формальдегида в воздухе помещений (в домах, школах и общественных зданиях) составляет 0,002- 0,25 мг/м³, где концентрации сильно варьировались в разных странах. В городских условиях концентрации обычно находятся в диапазоне от 0,001 до 0,02 мг/м³. Согласно данным некоторым исследований, концентрация в помещении обычно намного выше, чем на открытом воздухе [7, 15, 21].

Химическое загрязнение воздуха учебных помещений может вызывать или усугублять имеющиеся заболевания, оказывать негативное воздействие на систему дыхания, кожи, слизистых оболочек, вызывать аллергические реакции [3].

Подтверждением негативного воздействия воздушной среды учебных помещений является исследование биологических сред учащихся на содержание химических соединений, определяемых в воздухе, поскольку именно прямые методы определения токсичных соединений в биосредах человека являются неоспоримым доказательством неблагоприятного воздействия на здоровье [4, 7, 11, 20].

Согласно биолого-физико-химической классификации Н.В. Лазарева и гигиенического норматива-ГН 2.1.6. 1338-03, формальдегид относится к токсичным веществам (II класс опасности). Его гигиенические нормативы составляют: в атмосферном воздухе – 0,035 мг/м (ПДК_{мр}) и 0,003 мг/м (ПДК_{сс}), в воздухе жилых и общественных зданий – 0,01 мг/м (ПДК_{сс}) [1, 2, 13, 14].

Как известно, формальдегид оказывает общетоксическое, раздражающее, аллергенное, канцерогенное и мутагенное действие и относится к высоко опасным веществам (2 класс) [2, 5].

Токсические свойства формальдегида хорошо изучены в экспериментах на животных. Основной путь попадания этого газа в организм – ингаляционный. Он оказывает выраженное токсическое действие на организм, раздражает слизистые оболочки глаз, горла, дыхательных путей, вызывает головную боль и тошноту. Порог раздражающего действия формальдегида на верхние дыхательные пути человека составляет 2,4 мг/м. Помимо общетоксического действия, у него выявлено наличие канцерогенных свойств [3, 12, 21].

По данным большинства исследователей порог запаха формальдегида, порог его рефлекторного действия при однократном вдыхании, а также порог раздражающего действия его на слизистую оболочку глаза находятся ниже 0,5 мг/м. Порог запаха формальдегида для человека в опыте В.П. Мелехиной колебался от 0,07 до 0,11 мг/м, в опыте Ю.Г. Фельдман и Т.И. Бонашевой – от 0,073 до 0,09 мг/м [15].

Важно отметить, что при воздействии на организм животных низких концентраций формальдегида появляется сенсibiliзирующий эффект, а при более высоких концентрациях – токсический эффект. Так, согласно данным И.К. Остапович, при действии формальдегида в концентрациях 15,7 и 2,0 мг/м у подопытных животных наблюдались однонаправленные изменения со стороны центральной нервной системы и крови. Ингаляция формальдегида при концентрации 15,7 мг/м не вызывала сенсibiliзации организма, в то время как концентрации 7,0 и 2,0 мг/м вызывали сенсibiliзацию. Причем, в первом случае аллергические реакции возникали на фоне интоксикации, во втором – до ее выраженных проявлений [3].

Кроме того, формальдегид является одним из самых сильных мутагенов. В опытах на дрозофиле, некоторых бактериях и растениях выявлена прямая зависимость между концентрацией формальдегида и количеством наследственных изменений. Мутагенная активность обусловлена непосредственным влиянием формальдегида на нуклеопротеиновую субстанцию, блокадой аминокислот в структуре генных протеинов [3, 9].

В связи с вышеизложенным, представляется очевидной связь риска развития негативных последствий со стороны здоровья детского населения, проживающего на территории с повышенной техногенной нагрузкой химическими поллютантами атмосферы, и воздушной среды закрытых помещений детских учреждений [5, 13, 22].

В организм человека формальдегид поступает ингаляционным, пероральным и перкутаным путями, а также образуется в организме в процессе естественного метаболизма. Длительное воздействие формальдегида может вызвать раздражение слизистых оболочек глаз, носа и других органов дыхания, поражение органов зрения, центральной нервной системы. Формальдегид оказывает мутагенное, сенсibiliзирующее действия на человека. Свободный формальдегид инактивирует ряд ферментов в органах и тканях, угнетает синтез нуклеиновых кислот, нарушает обмен

витамина С. Формальдегид неблагоприятно влияет на репродуктивную функцию, возможно его генотоксическое и иммунотоксическое действие [7, 14].

В условиях аэрогенного хронического действия повышается риск отрицательного влияния на состояние здоровья человека. Критические органы/системы при хроническом ингаляционном действии — органы дыхания, глаза, иммунная система, при хроническом пероральном поступлении — желудочно-кишечный тракт, центральная нервная система, печень, почки. Особенно чувствителен к неблагоприятному воздействию химических факторов окружающей среды, в том числе формальдегида, детский организм [14].

В работе Рукавишников В.С. и соавт. установлена достоверная зависимость распространённости бронхиальной астмы от содержания формальдегида в моче

детей, позволяющая оценить вклад экспозиции формальдегидом в распространённость бронхиальной астмы на изучаемой территории [10].

В исследованиях Л.А. Дедкова, Л.Г. Лисецкой которые проводились в школах г. Ангарска был обследован воздух на содержание формальдегида в учебных классах, компьютерных классах и спортзалах. Анализ полученных данных показал, что в учебных помещениях обследованных школ не наблюдалось превышений нормативных значений по формальдегиду. Результаты сравнительного анализа содержания формальдегида в атмосферном воздухе и воздухе учебных и компьютерных классов показали прямую связь средней силы ($\gamma = 0,40$ и $\gamma = 0,63$ соответственно). Это значит, что в обследованных классах загрязнение воздуха формальдегидом имеет как внутренние, так и внешние источники. При осмотре учебных и компьютерных классов было отмечено наличие линолеума, пенопластовой потолочной плитки, мебели из ДСП. На основании полученных данных установлены следующие закономерности: если насыщенность закрытых помещений полимерными материалами ниже $1,0 \text{ мУм}^3$, то превышение гигиенического норматива по формальдегиду в воздухе помещений не наблюдается, при насыщенности закрытых помещений полимерными материалами выше $1,0 \text{ м}^2/\text{м}^3$ наблюдается превышение гигиенического норматива по формальдегиду в воздухе закрытых помещений. В свою очередь, скопление источников формальдегида в закрытых помещениях зависит от человеческого фактора, от понимания влияния поллютанта на собственное здоровье и здоровье подрастающего поколения [2].

В научной работе Т.Н. Унгурияну проведен анализ загрязнения атмосферного воздуха и первичной заболеваемости болезнями органов дыхания детского населения г. Новодвинска, где традиционно размещены предприятия целлюлозно-бумажной промышленности. Среднегодовые концентрации формальдегида в атмосферном воздухе превышали предельно допустимый уровень в 2 раза (летний период – 2,3 ПДК). Для сравнения концентрации метилмеркаптана были на уровне 1 ПДК. Наибольший вклад в патологию органов дыхания вносил формальдегид (от 41,1 до 53,7 %). В структуре первичной заболеваемости преобладали ОРВИ, острые фарингиты и назофарингиты [3].

В работе А.Н. Ганькина с соавторами, на основании данных диффузионного отбора проб воздуха учебных помещений было установлено, что основной вклад в формирование величины суммарного канцерогенного риска в воздухе учебных помещений вносит формальдегид, в то же время суммарный канцерогенный риск для ингаляционного пути поступления бензола, этилбензола и формальдегида значимо выше в воздухе учебных помещений по сравнению с атмосферным воздухом района расположения учреждений. Комбинированное воздействие химических веществ, загрязняющих воздушную среду учебных помещений, в концентрациях, не превышающих установленных

предельно допустимых, формирует повышенный риск развития заболеваний органов дыхания. Диффузионный отбор проб воздуха является доступным методом для контроля качества и мониторинга воздушной среды учебных помещений в длительном временном диапазоне, его результаты могут служить исходными данными для проведения оценки риска здоровью человека от воздействия загрязнения воздуха, планирования «адресных» профилактических мероприятий, а также оценке их эффективности [1].

Т. С. Улановой, К. П. Лужецким, Т.Д. Карнажицкой и другими проведены химико-аналитические исследования содержания формальдегида в атмосферном воздухе, воздухе помещений дошкольных и школьных образовательных учреждений и в биологических средах детей, проживающих в крупном промышленном городе (группа наблюдения) и сельской местности (группа сравнения) Западного Урала. Результаты проведенного исследования показали, что в условиях города установлено более высокое содержание формальдегида, чем в сельской местности: в 1,5 раза выше в атмосферном воздухе и в 2,9 раза выше в воздухе помещений детских садов и школ. Воздух закрытых помещений формирует более высокую по сравнению с атмосферным воздухом нагрузку по содержанию формальдегида: её доля составляет 93% на городской территории и 87% в сельской местности. Среднегрупповое содержание формальдегида в крови детей группы наблюдения в 4 раза превышает аналогичный показатель в группе сравнения. Установлено превышение регионального фонового уровня содержания формальдегида в крови детей в группе наблюдения в 7,6 раза, группе сравнения — в 1,8 раза. Анализ соматической заболеваемости по классам болезней показал, что в группе наблюдения приоритетные патологии, связанные с воздействием формальдегида, диагностированы в 1,1–9,5 раза чаще, чем в группе сравнения ($p < 0,05$). По отдельным нозоформам в группе наблюдения приоритетные нозологии встречаются в 1,8–9,7 раза чаще, чем в группе сравнения ($p < 0,05$). Получены статистически значимые модели зависимости вероятности повышения уровня заболеваемости детей болезнями органов дыхания, иммунной и нервной систем с увеличением концентрации свободного формальдегида в крови ($R^2 = 0,13-0,97$; $F = 45,4-4074$; $p \leq 0,001$) [14].

Целью исследования Marina Jovanovic, Biljana Vucicevihc, Valentina Turanjanin, Marija Zivkovic, Vuk Spasojevic было изучение качества воздуха в начальной школе, расположенной в городе на востоке Сербии. Характеристика концентрации загрязнения воздуха была проведена с основной целью определить взаимосвязь между загрязнением воздуха внутри помещений и на открытом воздухе в пяти классах. Измерения проводились непрерывно в помещении и на открытом воздухе в течение 10 дней. Были применены стандартные методы отбора проб и анализа (газовая хроматография в сочетании с масс-спектрометрией). Наиболее важным способом контроля

концентрации НСНО является скорость воздухообмена и использование материалов и изделий с низким уровнем выбросов. Предполагалось, что повышенная концентрация загрязняющих веществ в помещениях школьных классов является следствием неадекватной вентиляции, неполного сгорания угля в топке котла, низкого уровня удаления дымовых газов, старых ковров и напольных покрытий в наблюдаемых классах и плохого состояния окон. В школах Республики Сербия (РС) часто возникают проблемы, связанные с качеством воздуха в помещениях из-за загрязнения наружного воздуха, некачественного строительства и технического обслуживания зданий, плохой уборки и вентиляции. В РС доля школьников (в возрасте от 7 до 14 лет) в общей численности населения составляет 7,5%, и каждый 10-й ребенок школьного возраста страдает астмой. Исследование, проведенное в городе Белград, который занимает среднее место в списке городов РС с детской астмой, показывает, что 9% детей, посещающих начальную школу, страдают этим заболеванием [22].

Gerald McGwin Jr., Jeffrey Lienert, и John I. Kennedy Jr. проводили анализ имеющейся литературы, для того чтобы выявить имеется ли связь между формальдегидом и астмой у детского контингента, так как несмотря на многочисленные опубликованные исследования, касающиеся связи между воздействием формальдегида и детской астмой, устойчивая связь выявлена не была. После всестороннего поиска литературы они выявили семь рецензируемых исследований, дающих количественные результаты относительно связи между воздействием формальдегида и астмой у детей. Исследования были неоднородными в отношении определения астмы (например, самоотчет, диагноз врача). Большинство исследований были перекрестными. Для каждого исследования отношение шансов и 95% доверительный интервал для астмы были либо взяты из опубликованных результатов, либо рассчитаны на основе предоставленных данных. Характеристики, касающиеся дизайна исследования и популяции, также были обобщены. С учетом ограничений, возникших при их исследовании, результаты этого систематического обзора позволяют предположить, что существует положительная связь между уровнем формальдегида и детской астмой. Взятые в сочетании с правдоподобным биологическим механизмом, результаты этого исследования предоставляют важные доказательства потенциальной причинно-следственной связи между формальдегидом и астмой у детей. Учёные, которые проводили это исследование считают, что этот вопрос ещё не может быть закрыт. Необходимы хорошо продуманные проспективные эпидемиологические исследования, чтобы пролить дополнительный свет на этот вопрос [19].

В исследовании Neamtii I.A., Lin S., Chen M., Roba C., Csobod E., Gurzau E.S. оценивалось воздействие формальдегида на румынских школьников в

зависимости от характеристик внутренней среды класса и респираторных и аллергических симптомов, о которых сообщалось в анкетном опросе, используя данные, собранные в SINPHONIE (Проект "Загрязнение воздуха в помещениях школ и здоровье: сеть обсерваторий в Европе"). Измерения содержания формальдегида и параметров микроклимата проводились в трех классах каждой школы, в пяти школах, а также по одному измерению на открытом воздухе в каждой школе. Анкеты использовались для сбора информации о характеристиках класса и воздействии на здоровье детей. Уровни формальдегида в помещениях в течение учебной недели варьировались от 15,5 до 66,2 мкг/м³, со средним значением, равным 34,8 мкг/м³. Скорректированное соотношение шансов для симптомов, похожих на аллергию, астму и грипп, составило 3,23 (95% ДИ 1,31–8,00), 2,69 (95% ДИ 1,04–6,97) и 2,39 (95% ДИ 1,04–5,50), соответственно, при воздействии более высоких уровней формальдегида (≥ 35 мкг/м³) в течение учебной недели, по сравнению с более низким уровнем воздействия формальдегида (< 35 мкг/м³). Более высокие уровни содержания формальдегида в помещениях были в значительной степени связаны с симптомами ухудшения здоровья у детей. Высокий уровень формальдегида в помещении был связан с использованием водостойкой краски для потолка. В проекте SINPHONIE среди всех европейских стран-участниц Румыния имела самую высокую максимальную концентрацию формальдегида в помещениях в течение учебной недели, а также самое высокое среднее значение на уровне страны. Исследование Neamtiu I.A., Lin S., Chen M., Roba C., Csobod E., Gurzau E.S. показало, что концентрация формальдегида в помещении класса, измеренная в течение отопительного сезона, имеет тенденцию к увеличению со снижением интенсивности вентиляции и повышением температуры и относительной влажности воздуха. В этом исследовании было обнаружено, что использование водостойкой краски для потолочных покрытий в классе в значительной степени связано с повышением уровня формальдегида в помещении, в то время как признаки повреждения влагой и более низкая скорость естественной вентиляции (окна открываются меньше времени) также были связаны с повышением уровня формальдегида в помещении, но менее существенно. Кроме того, они показали связь между более высоким уровнем формальдегида в помещении и риском возникновения симптомов со здоровьем (аллергических, гриппоподобных и астмоподобных симптомов) у детей, подвергающихся воздействию в течение школьных часов [23].

В связи с вышеизложенным, можно сделать заключение что формальдегид в учебных помещениях образовательных учреждений имеет отрицательное влияние на состояние здоровья учащихся.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ганькин А. Н., Гриценко Т. Д., Соколов С. М., Пронина Т. Н. Риск здоровью учащихся, формируемый загрязнением воздушной среды учебных помещений // Анализ риска здоровью. – 2014. – № 1. – С. 40-48.
2. Дедкова Л.А., Лисецкая Л.Г. – Эмиссия формальдегида в воздух закрытых помещений. // Бюллетень ВСНЦ СО РАМН. – 2011. - №3. - С.76-79.
3. Дорогова В.Б., Тараненко Н.А., Рычагова О.А. Формальдегид в окружающей среде и его влияние на организм (обзор) // Бюллетень ВСНЦ СО РАМН. - 2010. - № 1. - С. 32-35.
4. Зайцева Н.В., Беляев Е.Н., Уланова Т.С., Леденцова Е.Е., Карнажицкая Т.Д. Химико-аналитическое обеспечение социально-гигиенического мониторинга кислородсодержащих органических соединений. М.; 2002.
5. Лебедева Н.В., Фурман В.Д., Кислицин В.А., Коньгин Е.А., Земляная Г.М., Королева М.В. Влияние строительно-отделочных материалов и новой мебели на возникновение респираторных заболеваний у детей // Гиг. и сан. 2004. № 4. С. 49–53.
6. Мальцева А.Ю. Влияние полимерных материалов на здоровье человека // Всероссийские с междунар. участием научные Далековские чтения молодых исследователей: матер. чтений. –Т. 2 / С.В. Науменко (отв. ред.); ред. кол.; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2016. - С.152-152.
7. Онищенко Г.Г., Зайцева Н.В., Уланова Т.С. Контроль содержания химических соединений и элементов в биологических средах: руководство. Пермь: Книжный формат; 2011.
8. Парамонова Н.С. Экологически детерминированные нарушения состояния здоровья у детей. Журнал Гродненского государственного медицинского университета. 2005; (3): 74—6.
9. Польша Н.С., Ляшенко В.И., Джурина С.Н., Шкарбан Е.С. Химическое загрязнение воздуха помещений детских учреждений // Гігієна населених місць. – 2010. – № 56. – С. 278–281.
10. Рукавишников В.С., Ефимова Н.В., Лисецкая Л.Г., Тараненко Н.А., Абраматец Е.А., Катульская О.Ю. Поиск адекватных биомаркеров для выявления влияния химических факторов на здоровье населения. Казанский медицинский журнал. 2009; 90(4): 473—6.
11. Ситало С.Г., Паранько Н.М. Воздействие загрязнения атмосферного воздуха на здоровье детей в Кривом Роге. Гигиена и санитария. 2009; 88(3): 22-5.
12. Тараненко Н.А. Проблемы мониторинга формальдегида в окружающей среде и биосредах детского населения (обзор). Бюллетень Восточно-Сибирского научного центра Сибирского отделения Российской академии медицинских наук. 2012; (6): 156—9.

13. Тараненко Н.А., Ефимова Н.В., Рычагова О.А. К вопросу изучения химического загрязнения воздушной среды закрытых помещений детских учреждений городов Иркутской области// Экология человека. — 2009. — № 4. — С. 3 — 7.
14. Уланова Т.С., Лужецкий К.П., Карнажицкая Т.Д., Старчикова М.О., Пустобаева М.С. Исследование аэрогенного воздействия формальдегида на здоровье детского населения// Гигиена детей и подростков. – 2022. – С. 194-200.
15. Фельдман Ю.Г. О действии малых концентраций формальдегида на организм / Ю.Г. Фельдман, Т.Н. Бонашевская // Гиг. и сан. — 1971. — №5. - С. 6—11.
16. Фомин Г.С., Фомин О.Н. Воздух. Контроль загрязнений по международным стандартам. Справочник. — М., 2002. — С. 422.
17. Environmental Survey of Indoor Air Pollution by Formaldehyde (FA) in Kanazawa / K. Tazaki [et al.] // J. of Aerosol Research. — 2002. — N 4. — Vol.17. - P. 284-290.
18. Exposure to major volatile organic compounds and carbonyls in European indoor environment and associated health risk / D.A. Sarigiannis, S.P. Karakitsios, A. Gotti, I.L. Liakos, A. Katsoyiannis // Environmental International. – 2011. – Vol. 37 (4). – P. 743–765.
19. Gerald McGwin, Jr., Jeffrey Lienert and John I. Kennedy, Jr. Formaldehyde Exposure and Asthma in Children: A Systematic Review. Environmental Health Perspectives, Vol. 118, No. 3 (Mar., 2010), pp. 313-317
20. Global air quality and climate / A.M. Fiore, V. Naik, D.V. Spracklen, A. Steiner, N. Unger, M. Prather, D. Bergmann, P.J. Cameron-Smith, I. Cionni, W.J. Collins // Chemical Society reviews. – 2012. – Vol. 41. – P. 6663–6683.
21. Kampa M., Castanas E. Human health effects of air pollution // Environmental Pollution. – 2008. – Vol. 151 (2). – P. 362–367.
22. Marina Jovanovic, Biljana Vucicevic, Valentina Turanjanin, Marija Zivkovic, Vuk Spasojevic. Investigation of indoor and outdoor air quality of the classrooms at a school in Serbia. Energy. Vol. 77. 1 December 2014. pp. 42-48.
23. Neamtiu IA, Lin S, Chen M, Roba C, Csobod E, Gurzau ES. Assessment of formaldehyde levels in relation to respiratory and allergic symptoms in children from Alba County schools, Romania.// Environ Monit Assess. 2019 Aug 24;191(9):591.

YOSHLARNING ILMIY SALOHIYATINI OSHIRISHGA QARATILGAN HARAKATLAR

Boltayeva Ruxshona Nodir qizi

*Buxoro davlat pedagogika institutining
xorijiy tillar fakulteti 1-kurs talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada so'ngi yillarda yoshlar ilmiy salohiyatini oshirishga qaratilgan harakatlar to'g'risida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Yoshlar, innovatsiya, intellektual, tadbirkorlik, samaradorlik, olimlar, texnologiya, ilm-fan, kadr.*

So'nggi yillarda respublikada ilmiy va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash, kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish bo'yicha amaliy ishlar olib borilmoqda, iqtidorli yoshlarni nufuzli milliy hamda xalqaro olimpiadalar, musobaqalar va tanlovlarda salmoqli natijalarga erishishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yoshlarning ijodiy, intellektual va tadbirkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish, innovatsion g'oyalar, loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy qilish, iqtidorli talabalar, yosh olimlar va tadbirkorlarning innovatsion faoliyatini rag'batlantirish, ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, yosh iqtidor sohiblarini innovatsion tadbirkorlik sohasiga tizimli jalb qilish bo'yicha olib borilayotgan ishlar samaradorligini oshirish, shu jumladan:

iqtidorli yoshlarni ishbilarmonlar va yetakchi olimlar bilan hamkorlikda ish yuritishi uchun yagona tizim yaratish va shu asosda ilm-fan sohasida yosh kadrlar yetishtirish tizimining uzviyligini ta'minlash;

ishlab chiqarish sohasiga yuqori texnologiyalarni tatbiq etish va ilmiy tadqiqotlarga yoshlarni jalb etish hamda ilmiy-texnik va innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun platformalar yaratish talab etilmoqda.

Iqtidorli yoshlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash borasida amalga oshirilayotgan ishlarni yanada jonlantirish, mamlakat ilm-fanining xalqaro miqyosdagi raqobatbardoshligini ta'minlash, mavjud ilmiy maktablar salohiyatini yanada mustahkamlash hamda ularning innovatsion salohiyatini rivojlantirish maqsadida ko'plab ishlar qilindi.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish borasidagi islohotlarda yoshlar faolligini oshirish bilan bog'liq bir qator yangi va muhim vazifalarni belgilab berganligini alohida qayd etish joiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning O'zbekiston yoshlariga bayram tabrigida: - —...Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og'ishmasdan, kat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni ustuvor vazifa

sifatida bugungi davr talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz. Sizlarning zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallab, hayotda o'z mustahkam o'rningizni topishingiz, baxtli bo'lishimiz uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz|| degan fikrlarni bildirgan. Bugungi kun yoshlari nafaqat faol, ma'naviy tahdidlarga qarshi tura oladigan bilimdon, yuksak ma'naviyatli bo'lishlari kerak. Buning uchun yoshlarning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini yechishda amaliy yordam ko'rsatishimiz, ayniqsa, uyushmagan yoshlar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratishimiz zarur. Bu vazifani samarali amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanmog'imiz lozim. Shuni alohida ta'kidlashimiz joizki, yoshlarning zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni, xorijiy tillarni egallashlari, har tomonlama sog'lom va barkamol bo'lib, hayotdan munosib o'rin egallashlari uchun barcha kuch va imkoniyatlarni safarbar etishimiz kerak. Bir so'z bilan aytganda, yoshlar – yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, har qanday vaziyatda ham mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan, g'ayratshijoatli, vatanparvar, zamonaviy, kreativ, barkamol shaxs bo'lmog'i lozim. Yoshlarning har tomonlama borkamol va ma'naviy salohiyatli hamda huquqiy ong va madaniyatini yuksaltirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim deb xisoblaymiz.

1. Yoshlarning ma'naviy salohiyatini yanada takomillashtirish;
2. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda yoshlarning ishtirokini oshirish;
3. Yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhini yanada mustahkamlash;
4. Yoshlarning ongi va qalbida mustaqillik g'oyalariga sodiqlik, milliy o'zlikni anglash, Vatanga muhabbat va uning taqdiriga daxldorlik hissini yanada mustahkamlash;
5. Xalq manfaatlariga sadoqat bilan xizmat qiladigan bilimli, tashabbuskor, ishbilarmon, halol va fidoyi yoshlarni qo'llab-quvvatlash.

Bugun dunyoda aholining eng katta qismi bo'lgan yoshlarni qo'llab quvvatlash, ularni yod g'oyalar va tahdidlardan asrash kun tartibidagi dolzarb masala hisoblanadi. Kelajak avlodni ilm-fan va innovatsiyalarga yanada kengroq jalb etish zamonaviy taraqqiyotining muhim tendensiyalaridan biridir. Shu bois yoshlar masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi ayni haqiqat. O'zining yangi tarixiy taraqqiyoti davrida yuqori bosqichiga intilayotgan O'zbekiston zaminida IX-XII asrlarda Birinchi Renessans, XIV-XV asrlarda Ikkinchi Renessans, ya'ni umumbashariy sivilizatsiyasiga o'zining beqiyos hissalarini qo'shgan ulug' ajdodlarimizning davomchisi sifatida Uchinchi Renessans- yoshlar nigohidadir. Bugungi fan-texnika rivojlangan bir davrda ham ilm qilish igna bilan quduq qazishdek mashaqqatli ish bo'lib qolmoqda. Binobarin raqobat kuchaygan, ilmiy yangiliklarga talablar oshgan globallashuv davrida mamlakatimizda ilmiy-innovatsion faoliyatni qo'llab quvvatlash, iqtidorli yoshlarni nufuzli, milliy va xalqaro olimpiadalar, musobaqalar, tanlovlarda salmoqli natijalar

qo'lg'a kiritishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada yoshlarni an'anaviy fikrlashdan kreativ-tahlil qilishga o'rgatish, ilm-fan va innovatsiyalarga bo'lgan munosabatini o'zgartirish, zamon talablariga moslashtirish hamda yosh olimlarni qo'llab quvvatlash yangilanayotgan O'zbekiston taraqqiyotining eng muhim asosiy yo'nalishlaridan shartidir.

Yoshlarni ilm-fan va innovatsiyalarga qiziqtirishning noan'anaviy usullarini jamiyat hayoti va ta'lim tizimiga tadbqiq etish lozim. Masalan ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyani ta'minlash, nazariyani amaliyot bilan uyg'unligini anglatga, barcha ta'lim muassasalarida fanlarni o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish, yoshlarning startap loyihalarini qo'llab quvvatlashga qaratilgan platformalarni yaratish, kelajak egalari ishtiyoqini yanada oshirib, ilm-fanga bo'lgan qiziqishini yuksaltiradi. Ilmiy muassasa va tashkilotlarning ilmiy salohiyatini oshirish, xorijiy nufuzli ilmiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, yosh olimlar va ilmiy tadqiqotchilar almashinuvini yanada kengroq amalga oshirish Uchinchi Renessans sari dadillik bilan qarab borayotganimizni ko'rsatadi. Bir ko'rinishdan qilinayotgan harakatlar salmoqli, biroq natijalar xususida bunday deyishga hali erta. Qonun bilan belgilangan imtiyozlar o'z manziliga yetib borishi, yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlardan oqilona foydalanishda ham ba'zi oqsoqliklar bor. Demak muammolar hali yetarlicha topiladi. Masalaning yechimini topish mamlakatda ilm-fanni yanada rivojlantirishda yoshlarning o'rni beqiyos. Qaryib 20 million yoshlari bor O'zbekiston bunday katta va yangi avlod bilan yangi uyg'onish davrining tamal toshini qo'yish arafasidadir.

So'nggi yillarda O'zbekistonda bir necha o'nlab yangi oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi. Shuningdek 2020-2021 o'quv yilidan yana bir yangi tizim joriy etildi: kam ta'minlangan oilalarda ulg'ayayotgan qizlarimizning bilim olish imkoniyatini kengaytirish maqsadida Oliy ta'lim dargohlarida ular uchun davlat granti asosida 940 ta qo'shimcha o'rin ajratildi. Joriy o'quv yilida esa bu raqamlar 2 barobar oshishi kutilmoqda. Bu o'zgarishlar iste'dodlarning intilishlarini ro'yobga chiqarish, ijtimoiy faolligini oshirish, hayotda munosib o'rin egallashlari uchun muhim poydevordir! Bugungi kunda dunyoda innovatsion g'oyasiz, ilm-fan yutuqlarisiz bironta sohaning rivojlanishi mumkin emas. Shu ma'noda, zaxmatkash, fidoyi olimlarimizni Xudo bergan odam ,desak, mubolag'a bo'lmaydi. Ularni boshqalar bilan teng qilish mumkin emas. Bunday insonlar mingtadan bitta, milliontadan bitta tug'iladi, ularni asrabavaylashimiz, har tomonlama qo'llab quvvatlashimiz lozim. Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. 1 Milliy taraqqiyotimizning yangi davrida xalqmizda yangicha dunyoqarashni shakllantirish, ayniqsa, yoshlarni milliy yuksalish g'oyasi atrofida birlashtirish, ularni ilm-fan yutuqlari hamda raqamli texnologiyalar bilan qurollantirish orqali kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirishda dastur-ul amal bo'lib xizmat qiladi. Haqiqatan ham, uzoqni ko'zlagan har qanday rejaning asosini sifatli ta'lim tashkil etadi. Ko'hna Xitoy mutafakkiri Konfutsiy: "Agar rejangiz bir yillik bo'lsa, sholi eking, o'n yillik bo'lsa, daraxt eking, yuz yillik bo'lsa –

bolalaringizga ta'lim bering", deya bejiz ta'kidlamagan. Kelajakda kutilgan "hosil"ni yig'ish uchun O'zbekistonimizda hozirdan keng imkoniyatlar yaratilyapti, yoshlarni ilm-u ma'rifatga rag'batlantirish, ilm egalarini qadrlashga qaratilgan tizim shakllantirilyapti. O'z navbatida, yoshlar ham shaxsiy rivojlanishi uchun motivatsiya manbalarini o'zlari topa bilishi kerak – u kitob yoki kinoasar, sport va sayohat bo'lsin. Imkoniyat yaratilsa o'qiyman, deydigan emas, har qanday vaziyatda ham bilim olish va rivojlanishga harakat qilaman deydigan yigit-qizlarimiz safi kengayishi uchun butun bir boshli millat mas'ul bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.E. Axmedov. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasida intellektual salohiyatli yoshlar – mamlakat taraqqiyotining kafolati “ ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasida intellektual salohiyatli yoshlar – mamlakat taraqqiyotining muhim omili”.// XIII respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. –Samarqand: SamDAQI, 2016. –b. 3-4.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. “Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida”.// Toshkent shahri, 2021- yil 1-aprel.

3. M. Xodjiyev. Fidoyi va vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, uchinchi renessans poydevorining tamal toshi.// “Xalq so'zi” gazetasi. Toshkent. –b. 4.

4. R.I. Xalmuradov. Kasbga yo'naltirilgan ta'lim haqida.// Ta'limda innovatsiyalar: strategiya, nazariya va amaliyot. Xalqaro ilmiy maqolalar to'plami. 1-qism. – Samarqand: SamDU, 2018. –b. 3-5.

5. E.A. Ruziyev, J.E. Ruziyev. Amaliy-laboratoriya ta'limida innovatsion jarayonlar.// Ta'limda innovatsiyalar: strategiya, nazariya va amaliyot.

BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARDA TABIAT VA UNI ASRASHGA BO'LGAN E'TIBORNI RIVOJLANTIRISH

Rasulova Xursanoy Dilmurod qizi

Farg'ona IIV Akademik litseyi biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada maktab biologiya darslarida o'quvchi yoshlarda tabiatni asrash va uni rivojlantirish borasida so'z boradi.*

Kalit so'lar: *Biologiya, tabiat, ekskursiya, ekotizm, atrof,-muhit, tibbiyot, biologic ta'lim, maktab.*

Bugungi kunda rivojlanayotgan umumiy o'rta ta'lim tizimida biologiya fani o'qituvchilarini tayyorlash muammosi ta'lim miqyosida dolzarb hisoblanadi. Biologiyaning rivojlanishi va uning yutuqlarini jamiyat hayotiga tatbiq etilmoqda. Binobarin, maktabda biologik ta'limning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Yosh mutaxassisni tayyorlash jarayonida o'quvchi o'qituvchining bevosita rahbarligida, ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va shakllari yordamida organik olamning qonuniyatlari, hodisa va voqealarning mohiyati, o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi va bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallaydi. Bundan ko'rinib turibdiki, o'quvchilar uchun o'quv jarayoni bilish jarayoni, uning faoliyati esa bilish faoliyatidir. O'qituvchi ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etadi, boshqaradi, nazorat qiladi, baholaydi va o'qitishdan ko'zda tutilgan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni amalga oshirish orqali shaxsning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi. O'qituvchi uchun ta'lim jarayoni o'quvchilarning faoliyati bilan uzviy bog'langan va mazkur jarayonni tahlil qiladigan, umumlashtirib, tegishli hollarda o'zgartirishlar kiritadigan ish jarayoni, kasbiy pedagogik faoliyati sanaladi. Darsda o'quvchilarning bilish faoliyati va o'qituvchining pedagogik faoliyati bir-biriga uyg'un ravishda tashkil etilgandagina o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadlarga erishish mumkin. O'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish dars strukturasi asosini tashkil etadi. Shu sababli bu masalani chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiq.

Tabiat biologiya darslarida o'qitiladigan muhim mavzu bo'lib, u o'quvchilarga ekotizimlarning murakkab muvozanati, biologik xilma-xillik va tirik organizmlarning o'zaro bog'liqligini tushunishga yordam beradi. Tabiatni o'rganish o'quvchilarga tabiatning go'zalligi va murakkabligini qadrlash, shuningdek, tabiatni muhofaza qilish va atrof-muhit muammolarini o'rganish imkonini beradi. Bu tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi va sayyoramiz oldidagi mas'uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi. Umuman olganda, biologiya darslarida tabiatni o'rganish o'quvchilarda atrof-muhitni chuqurroq tushunish va qadrlashni rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Tabiatni asrab-avaylash biologiya o'qitishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Biologiya o'qituvchilari tabiatni muhofaza qilish, barqarorlik va atrof-muhitni

muhofaza qilish bo'yicha munozaralar va darslarni o'z ichiga olgan holda, o'quvchilarda tabiiy dunyoni saqlash uchun mas'uliyat hissini uyg'otishi mumkin. Buni ekotizimlarni kuzatish bo'yicha ekskursiyalar, inson faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini ko'rsatadigan amaliy tajribalar, biologik xilma-xillikning ahamiyati va yashash joylarini yo'q qilish oqibatlarini haqida suhbatlar kabi tadbirlar orqali amalga oshirish mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilar talabalarni tabiatni muhofaza qilish bo'yicha mahalliy harakatlarda qatnashishga undashlari mumkin, masalan, tozalash kampaniyalarida qatnashish yoki yovvoyi tabiat qo'riqxonalarida ko'ngillilik qilish. Biologiya ta'limida tabiatni asrab-avaylash muhimligini ta'kidlash orqali o'quvchilarda atrof-muhit barqarorligiga umrbod sadoqatli bo'lishlari mumkin.

Biologiya darslarida o'quvchilarda tabiat va uni asrashga bo'lgan e'tiborni rivojlantirishning muhim ahamiyati mavjud. Tabiat bilan bog'liq ma'lumotlarni o'rganish va uni asrashga qiziqishni oshirish, o'quvchilarni tabiiy sayohatlar, ekologik faoliyatlar va biologik tadqiqotlarga qiziqishni oshirishga yordam beradi. O'quvchilar tabiat haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lib, ulardagi e'tibor va hissiyotlarni rivojlantirish uchun biologiya darslarida turli maktab vositalari va texnikalaridan foydalanilishi mumkin. Misol uchun, mikroskop bilan mikro-organizmlar va bitkilar haqida ko'proq tushunishingiz mumkin bo'ladi. Biologiya darslarida laboratoriya ishlariga ham aloqa qo'yilishi kerak. O'quvchilar laboratoriyada elon qilingan vaziyatlarda biologik protsesslarni ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu ularga obrazdan foydalanib, muammolar yechilgandan so'ng natijalarni taqqoslash imkonini beradi.

Shuningdek, dars davomida o'quvchilar tabiatning davlatlarga keng tarqalgan ta'sirini ham tushunishlari kerak. Bu ularga tabiatga e'tibor qaratadigan va uning himoyasiga qiziqishni oshiradigan maqsadli tabiiyot va atrof-muhit muammolarini tushunishga yordam beradi. Bunday bilimlar o'quvchilarning ekologik fikrlarini rivojlantiradi va ularni tabiatni muhofaza qilishga qiziqishni oshiradi. Biologiya darslarida tabiat va uni asrashga bo'lgan e'tibor rivojlantirish, o'quvchilarning ilmiy tadqiqotlarga qiziqishi uchun ham muhimdir. O'quvchilar biologiya fanining nazariy asoslari va sinovlari orqali o'zlashtirgan o'rganishlarini amaliyotda mustahkamlashlari, shuningdek, biologik tadqiqotlarni olib borish uchun zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni rivojlantiradi. Jumladan, biologiya darslarida tabiat va uni asrashga bo'lgan e'tiborni rivojlantirish, o'quvchilarni tabiiy olg'a va ekosistemalar bilan bog'liq mavzular bilan yaqinroq tanishtiradi. Bu ularga tabiatning ahamiyati haqida tushunchalar beradi va ularni tabiiy olg'a muhofazasi va biologik tadqiqotlar bilan shug'ullanishga qiziqishni oshiradi.

Biologiya darslarida o'quvchilarning tabiatga va uni asrashga bo'lgan e'tiborini rivojlantirishga turli strategiyalar yordamida erishish mumkin. Bu yerda bir nechta takliflar mavjud:

1. Amaliy tajribalar: O'quvchilarga tabiat bilan bevosita shug'ullanish imkonini beruvchi ekskursiyalarni yoki ochiq havoda mashg'ulotlarni tashkil qiling. Bu mahalliy

bog'larga, botanika bog'lariga yoki qo'riqxonalariga tashrif buyurishni o'z ichiga olishi mumkin. Talabalarni atrof-dagi biologik xilma-xillikni kuzatish va qadrlashga undash.

2. Amaliy loyihalar: O'quvchilarni tabiatni muhofaza qilish bo'yicha haqiqiy harakatlarga jalb qiladigan loyihalarni tayinlang. Masalan, ular maktab bog'ida yovvoyi tabiatning mini muhitini yaratishi yoki yo'qolib borayotgan turlar haqida xabardorlikni oshirish uchun plakatlar yaratishi mumkin.

3. Mehmon ma'ruzachilar: Atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari yoki mahalliy tabiatni muhofaza qilish bo'yicha mutaxassislarini sinfga taklif qiling. Ular tabiatni asrash muhimligi haqida o'z tajribalari, bilimlari va tushunchalari bilan o'rtoqlashishlari mumkin.

4. Munozaralar va bahslar: Talabalarni dolzarb ekologik muammolar va ularning tabiatga ta'siri haqida munozaralarga jalb qiling. Turli istiqbollar va potentsial yechimlarni o'rganadigan bahslarni rag'batlantiring.

5. Multimedia resurslari: Tabiatning go'zalligi va nozikligini namoyish qilish uchun videolar, hujjatli filmlar va interaktiv veb-saytlar kabi multimedia resurslaridan foydalaning. Bu manbalar o'quvchilarda tabiat olam bilan chuqurroq bog'lanish va qadrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

6. Loyihaga asoslangan ta'lim: Talabalarga atrof-muhit muammolarini tadqiq qilish, tahlil qilish va yechimlarni taklif qilish imkonini beruvchi loyihaga asoslangan o'quv faoliyatini birlashtiring. Ushbu amaliy yondashuv tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

7. Rol o'ynash va simulyatsiyalar: Tabiatni muhofaza qilish bilan bog'liq real stsenariylarni taqlid qiluvchi rolli o'yinlar yoki simulyatsiyalarni tashkil qiling. Bu talabalarga tabiatni muhofaza qilishning murakkabliklarini va ekologlar duch keladigan muammolarni tushunishga yordam beradi.

Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali biologiya darslari o'quvchilarda tabiatga chinakam qiziqish uyg'otishi va uni asrab-avaylash tarafdorlariga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. Toshkent, "O'zbekiston".

2. Internet ma'lumotlari.

3. Saloydinov, S. Q. (2021). Paxta tozalash zavodlarida energiya sarfini kamaytirishning texnik-iqtisodiy mexanizmini yaratish. "Academic research in educational sciences", 2(9), 886-889. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-9-886-889>

4. Saloydinov, S. Q. (2021). Creation of feasibility studies to reduce energy costs in ginneries. "Згатами^ и щциум", 9(88), 147-149.

5. Салойдинов, С. К. (2021). Образовательные кредиты в усье^сгаНе.
"ЗКоНоМфл<a и ^иум", 12(91), 470-472.

OZIQ-OVQAT QO'SHIMCHASI SIFATIDA FOYDALANISH EFIR MOYI LIMONENNI APELSIN PO'STIDAN AJRATIB Olish

Boboyev Isomiddin Davronovich

Professor

Yusupov Nuriddin O'tkir o'g'li

Assistent

To'xtamurodova Farzona

Adxamova Oyshabonu Iskandar qizi

Sharustamova Diyora Raxim qizi

Apelsin mevasi o'ziga xos hidga ega, tarkibida limonen mavjud bo'lib achchiq ta'mini keltirib chiqaradi. Apelsin qobig'i (po'sti) 2,4% gacha efir moylarini o'z ichiga oladi, bu ularning ajoyib hidini belgilaydi; qand, vitamin C, B, P, karotin; ko'p miqdorda pektin, mineral tuzlar. Meva qobig'ining apelsin rangi asosan kriptoksantin mavjudligi bilan bog'liq. Apelsinga xos glyukozidlar gisperedin va eridiktiol asosan qobiqda joylashadi.

Agar pulpa va apelsin qobig'idagi vitaminlar miqdorini solishtirsak, unda qobig'i birinchi o'rinda turadi.

Apelsin qobig'ida juda ko'p miqdordagi vitaminlar, pektin kislotasi va limon kislotasi mavjud. Pektik va limon kislotalari fitonsidlardir - tabiiy antibiotiklar deb hisoblanadigan moddalar.

Ishlatilgan o'simlikning bir qismi: qobig'i (barglardan mayda moy, gullardan esa neroli moyi olinadi).

Rang: sariqdan jigarranggacha.

Kimyoviy tarkibi: limonen (taxminan 90%), linalool, sitral, sitronellal, kaprilik kislota efirlari, geraniol, terpineol.

Xushbo'y hid: efir-yangi, mevali-gulli

Olish: sovuq presslash (presslash). Neft chiqishi 0,15-0,3%

Hissiy harakat: apelsinning xushbo'yliги depressiya uchun yaxshi vositadir, u tanani rag'batlantiradi, idrokni yangilaydi, umidsizlik va befarqlikdan xalos bo'lishga yordam beradi, romantik kayfiyatni yaratadi, hayotning ta'mini his qilishga yordam beradi. Kabuslarni, depressiya holatini yo'q qiladi, uyqu bioritmlariga foydali ta'sir ko'rsatadi.

Kosmetik ta'sir: dermatitni yo'q qiladi, terining qattiqligi va elastikligini tiklaydi, akne yo'q qiladi. Apelsin moyi bilan boyitilgan shampunlar va balzamlar soch to'kilishi, kepek, "kimyo" dan keyin, quyosh nuriga ta'sir qilish uchun samarali.

Shifolash harakati: antiseptik, antimikrobiyal, antirevmatik, antisklerotik, diuretik, antitoksik, deodorant, shifobaxsh, og'riq qoldiruvchi, antidepressant, yallig'lanishga qarshi, karminativ, diaforetik, ekspektoran, tonik.

Apelsin yog'i mitoxondriyali apparatlarga ogohlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi, melanin va D vitamini sintezini rag'batlantiradi, immunitet tizimini mustahkamlaydi, anemiya va gipovitaminozni yo'q qiladi va metabolizmni normallantiradi. Birlashtiruvchi to'qimalarning elastikligi va mustahkamligini oshiradi. Eng nozik antispazmodik, muntazam foydalanish arterial gipertenziya haqida unutishga imkon beradi.

Shuningdek, apelsin efir moyi laksatiflar, karminativlar va oshqozon dorilarida qo'llaniladi. Dori-darmon ishlab chiqarishda, shuningdek, kosmetika va parfyumeriya sanoatida xushbo'y hid sifatida ishlatiladi. U oziq-ovqat sanoatida, alkogolli (ichimliklar) va alkogolsiz ichimliklar ishlab chiqarishda keng qo'llaniladi. Apelsin va limon yurak urishi, dispepsiya, sariqlik, yurak urishi uchun ishlatiladi. Kosmetika sanoatida gigienik kremlar, losonlar, deodorantlar va vannalar uchun qo'shimchalar ishlab chiqarishda, parfyumeriyada - parfyumeriya va odekolon ishlab chiqarish uchun ishlatiladi.

- Efir moylarini o'simlikning istalgan qismida topish mumkin.
- Efir moylarini tayyorlashning bir necha turlari mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.
- Efir moylari yuqori konsentratsiyali moddalardir va ularni juda ehtiyotkorlik bilan va oz miqdorda ishlatish kerak.
- Efir moylari inson tanasiga foydali ta'sir ko'rsatadi, charchoqni ketkazadi, samaradorlikni oshiradi va shifobaxsh ta'sirga ega.
- Uy sharoitida efir moyini tayyorlash oson. Tsitrus mevalaridan efir moyini olish uchun presslash usulini qo'llash yaxshidir. Buni o'z qo'llaringiz bilan uyda qilish oson.
- Har qanday efir moyining o'ziga xos individual ko'rsatkichlari va xususiyatlari mavjud.

Distillash yo'li bilan sitrus po'stlog'idan efir moyini (limonen) ajratib olish

Limonen apelsin efir moyining asosiy tarkibiy qismidir (90%): 1-metil-4-izopropenilsiklogeksen-1 to'yinmagan birima siklik halqada joylashgan C-1 va C-2 uglerod atomlar orasida qo'sh bog' to'tgan bo'adi.

1,0 kg maydalangan apelsin po'sti bo'laklari og'zi shiliflangan kolbaga solib uning ustiga po'stlq qoplanguncha suv quyiladi, keyin unga teskari sovutgich o'rnatilib elektro isitkich yordamida qizdirilib 2 soat davomida qaynatildi, Teskari sovutgichdan oqib tushgan suyuqlik og'zi shilifli kolbaga yig'ildi. Yig'lgan suyuqlik kolbasini og'zi bekitilib sovutgichga joylashtirildi. Sovutgichda 12 soat saqlangandan sungira, uni geksan bilan ekstraksiya qilindi, sungira xlormetan bilan ishlov berilib, xliometan qismi MgSO₄ da quritildi. Quriilgan erituvch tarkibidan o'ziga xos apelsin hidli 3 g massa ajratib olindi.

D-limonene tarkibida apelsin qobig'idan olingan D-limonen moyi mavjud. D-limonen I va II faza fermentlarining jigarni zararsizlantirishni rag'batlantiradi va immunitetning to'g'ri ishlashiga yordam beradi. D-limonen apelsin qobig'i bilan bug'da distillanadi va tozalanadi. D-limonen bir nechta sitrus efir moylarining (apelsin, limon

va limonkowego) asosiy komponenti bo'lib, tabiiy ravishda sitrus sharbatlarida uchraydi. Ba'zi odamlarda reflyuks (oshqozon yonishi) ovqat paytida kichik yoki sezilarli noqulaylik tug'diradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, surunkali kuyish odamlarda qizilo'ngach saratoni va boshqa yuqori oshqozon-ichak kasalliklari xavfini oshiradi. Oshqozon yonishi bilan bog'liq qizilo'ngach muammosi bugungi dunyoda epidemiyaga aylandi. Oshqozondagi qizilo'ngachning zararli tarkibiy qismlaridan himoya etishmasligi qizilo'ngach saratoni rivojlanish xavfini sezilarli darajada oshiradi. D-limonen oshqozondan ichakka oziq-ovqat va me'da shirasining tezroq oqishiga yordam beradi, shuning uchun qizilo'ngachni tirnash xususiyati beruvchi moddalar bunday og'ir refluksiyaga yordam bermaydi. D-limonen, shuningdek, oshqozon va qizilo'ngachda bakterial infektsiyalarga, jumladan *Helicobacter pylori* ga qarshi to'siq bo'lishi mumkin. D-limonen qizilo'ngachga qaytib keladigan oshqozon kislotasi miqdorini kamaytirishi mumkin, bu esa reflyuks deb ataladigan narsaga olib keladi.

Tishlarni apelsin po'stlog'ining ichki qismi bilan ishqalash uyda tishlarni oqartirish xavfsiz va tabiiy usuli hisoblanadi. Mag'izning qismi (albedo deb nomlanadi), u limonenni o'z ichiga oladi, bu tabiiy tozalagich hisoblanadi va aslida ko'plab tijorat tish oqartiruvchi mahsulotlarda qo'llaniladi. Meva mag'zidan farqli o'laroq, apelsin qobig'i kislotali emas, shuning uchun uni yuqori kislotalilikdan tish emaliga zarar etkazish xavfisiz va bermalol ishlatish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гроссе, Э., Вайсмантель, Х. Химия для любознательных – М.: Дрофа, 2000.
2. Ефремов А.А. Метод исчерпывающей гидропародистилляции при получении эфирных масел дикорастущих растений. Сибирский Федеральный университет.
http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=10001780.
3. Новиков О.Н. Технология производства эфирных масел
<http://www.ecolog-alfa.kalg.ru/page18.html>
4. Солдатченко С.С., Кащенко Г.Ф., Пидаев А.В. Ароматерапия профилактика и лечение заболеваний эфирными маслами Издание второе, исправленное и дополненное
Симферополь, «Таврида», 2002. http://crimea-tour.ru/int_aromaterapija_1.html
5. Степин, Б.Д. Занимательные задания и эффектные опыты по химии – М.: Дрофа, 2002. – 432 с.

POLISEMIYA HODISASINING UMUMIY TAVSIFI

Obbosova Mukhtasarkhon Bakirali qizi

Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti Ta'lim-tarbiya nazaryasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 2- kurs magistranti, O'zbekiston tumani 46-maktab o'qituvchisi. mukhtasarobbosova31@gmail.com +998 93 409 0997

Annotatsiya: *Ushbu maqolada polisemiya tushunchasi va bu borada o'zbek tilshunoslarining qarashlari to'g'risida so'z yuritilgan. Shuningdek, polisemiya, ko'p ma'nolilik, bir ma'nolilik, snekdoxa, metafora, metonimiya, vazifadoshlik, kinoya tushunchalarining terminologik ma'nosi o'rganilgan.*

Ko'p ma'nolilik, polisemiya — til birliklarining birdan ortiq ma'noga ega bo'lishi. Ko'p ma'nolilik — ko'p qirrali va murakkab hodisa. Deyarli har bir so'zning lug'aviy ma'no taraqqiyoti aniq, individual yondashishni, izohlashni talab qiladi. Ko'p ma'nolilik ma'nosi faqat matnda bilinadi. Onamning ko'zi hali yaxshi ko'radi (a'zo); buloqning ko'zi, ignaning ko'zi (teshik); uzukning ko'zi (uzukka qo'yilgan tosh); taxtaning ko'zi (taxtadagi doira shakl).

Ko'p ma'nolilik ikki yo'l bilan hosil bo'ladi: 1) so'zning yangi ma'no kasb etishi natijasida. Masalan, yer so'zi dastlab bir ma'noli bo'lgan, qolgan ma'nolar so'zning ma'no tarkibi taraqqiyoti natijasida paydo bo'lgan; 2) ko'p ma'noli so'zdan yoki ko'p ma'noli qo'shimcha vositasida so'z yasalishi natijasida. Ko'p ma'noli so'zlar qancha ma'noga ega bo'lmasin, bu so'zlar ma'nosi o'zaro bog'langan, ya'ni ma'nolar orasida qandaydir semantik aloqa mavjud bo'ladi. Xuddi shu xususiyat ularni omonimlardan farqlaydi. So'zning Ko'p ma'noliligini, asosan, matn hal etadi: so'zning ishlatilish matni qanchalik rang-barang bo'lsa, bu so'z shunchalik ko'p lug'aviy ma'noni anglatadi.

Tildagi so'zlar bir ma'noli va ko'p ma'noli bo'ladi. Gap ichida ham, gapdan tashqarida ham aynan bir ma'noni ifoda etuvchi so'zlar bir ma'noli so'zlar deyiladi. Masalan, kompas, marmar, morfologiya, taassurot, xulosa, gigiena, g'oya, mimika, qobiliyat, fonema va b.

So'zlar ba'zan alohida holatda, nutqdan tashqarida bir xil ma'noni, gap tarkibida boshqa so'zlar bilan bog'liq holda boshqa bir ma'no anglatishi mumkin. Masalan, pasaymoq so'zi gapdan tashqarida olinganda erga tomon yaqinlashmoq ma'nosini bildiradi. Gap tarkibida esa bilimi pasaydi, ko'rish sezgisi pasaydi kabi boshqa ma'nolarni bildiradi.

Bu so'zlar birdan ortiq leksik ma'no ifodalayotgani uchun ko'p ma'noli so'z sanaladi.

Demak, nutqdan tashqarida bir ma'no, nutq tarkibida boshqa so'zlar bilan bog'liq holda yana boshqa ma'no ifodalovchi so'zlar ko'p ma'noli so'zlar deyiladi

Ko'p ma'nolilik til taraqqiyoti davomida kelib chiqadi. Tildagi har qanday so'z, avvalo biror narsa yoki hodisani atash tufayli paydo bo'ladi, ya'ni bir ma'nonigina

ifodalaydi. Keyinchalik esa shu soʻz taraqqiyoti maʼno tufayli koʻp maʼnoli soʻzga aylanishi mumkin. Koʻp maʼnoli soʻzlarda 2 xil maʼno farqlanadi: 1) bosh (asl, oʻz) maʼno; 2) yasama (koʻchma) maʼno. Bosh maʼno soʻzning nutqdan tashqarida ifodalagan maʼnosi boʻlib, u boshqa maʼnolarning kelib chiqishiga asos boʻladi. Yasama maʼno bosh maʼnoning taraqqiyoti bilan yuzaga keladi. Masalan, ogʻiz soʻzining bosh maʼnosi insonning tana aʼzosi, gʻorning ogʻzi, qopning ogʻzi yasama maʼno. Soʻzning yasama maʼnosi gapdagi boshqa soʻzlar bilan bogʻliq holda anglashiladi.

Maʼno taraqqiyoti qonunlariga maʼno koʻchishi, maʼno kengayishi, maʼno torayishi hodisalari kiradi.

Soʻz maʼnosining koʻchishi besh xil boʻlib, ular quyidagilar: 1) metafora; 2) metonimiya; 3) sinekdoxa; 4) kinoya; 5) vazifadoshlik yoʻli bilan koʻchish.

Metafora (grekcha metaphora – «koʻchirma») narsa va hodisalar orasidagi oʻxshashlik asosida ulardan birining ifodasi boʻlgan soʻzni ikkinchisini ifodalash uchun qoʻllashdir, metaforada shakliy oʻxshashlik: belgi-xususiyat, harakat-holat nazarda tutiladi. Shu tufayli ot, sifat va feʼl turkumlarida metafora yoʻli bilan koʻchish hodisasi mavjud. Masalan, tish, engil, pasaydi soʻzlarining maʼnosini kuzating: Tish: 1) odamning tishi (bosh maʼno); 2) arraning tishi (yasama maʼno). Yengil: 1) yengil eshik (bosh maʼno); 2) yengil taʼzim (yasama maʼno). Pasaydi: 1) samolyot pasaydi (bosh maʼno); 2) bilimi pasaydi (yasama maʼno).

Metaforaga quyidagilar asos boʻladi:

1) odamning tana aʼzolari nomlari: bet, yuz, burun, quloq, koʻz, lab, tish, elka, oyoq, ogʻiz kabi;

2) kiyimlar va ularning biror qismini nomlari: etak, yoqa kabi;

3) hayvon, parranda va hasharotlarning biror aʼzosining nomi: qanot, dum, tumshuq;

4) oʻsimlik va uning bir qismi nomi: tomir, ildiz;

5) qurol nomi: nayza, pichoq;

6) turli belgi, harakat nomlari boʻlgan soʻzlar: baland, past, olmoq, chaqmoq kabi.

Metonimiya – narsa, belgi va harakatlar oʻrtasidagi aloqadorlik asosida maʼno koʻchish hodisasi. Bu aloqadorlik oʻrin va vaqt jihatdan boʻladi. Metonimiyada bir predmet bilan ikkinchi predmet orasida doimiy real aloqa mavjud boʻladi. Quyidagi gaplardagi soʻzlarning maʼno munosabatini kuzating:

Sinekdoxa. Narsa yoki shaxs qismati nomini aytish bilan oʻzini (butunni) yoki narsaning nomini aytish bilan uning qismini tushunishga asoslangan maʼno koʻchish hodisasi. Masalan: Besh qoʻl barobar emas (butun nomi bilan qismni anglash). Dunyoda oʻzimizdan qoladigan tuyogʻimiz... (A.Qodiriy)

Sinekdoxa qism nomini butunni ifodalash uchun (oqsoqol, oqsoch, jigar, tirnoq, tomir), kiyim nomini odam yoki boshqa biror tirik mavjudotni ifodalash uchun (qizilishton), qurol nomini shu qurolni ishlatadigan kishini ifodalash uchun (nayza, qilich, tigʻ, ketmon – «jangchi» maʼnosida), hayvonlarning biror aʼzosi nomini oʻsha hayvonni ifodalash uchun (bosh, tuyuq), meva nomini shu mevani beradigan daraxtni

anglatish uchun (yong'oq, olma, nok, uzum) qo'llash yoki, aksincha, butun nomini qismni anglatish uchun (qo'l so'zini «barmoq» ma'nosida) qo'llash kabi miqdor munosabatlariga asoslanadi.

Kinoya – so'zlarning aks ma'noda qo'llash hodisasi. Bunday ko'chishlar yozuvda qo'shtirnoqqa olinadi. Masalan: Shunaqa «do'stlar»ning kamroq bo'lgani ma'qul.

Vazifadoshlik asosida ma'no ko'chishi – narsalarning bajaradigan vazifasining o'xshashligi asosida ma'no ko'chish hodisasi. Ma'noning bunday ko'chishi metaforadagi kabi o'xshashlikka asoslanadi. Leksik metaforada predmetning sezgi organlariga ta'sir qiladigan material tomoniga – rangi, shakli, harakati kabi belgilariga asoslaniladi. Vazifadoshlik asosida ma'no ko'chishida predmetning hayotda bajaradigan vazifasi nazarda tutiladi. Masalan, o'q, siyoh, qalam kabi so'zlarning ma'nolaridagi ko'chish ular dastlab ifodalagan tushunchalar bilan hozirgilari orasida bajaradigan vazifa jihatdan o'xshashlikka asoslangan

Ilgari parranda patidan yoki qamishdan yasalgan yozuv qurolini qalam deb ataganlar. Grafitti yozuv quroli paydo bo'lgandan so'ng, uni karandash qalam deb, keyin esa to'g'ridan to'g'ri qalam deb atay berganlar.

O'q - yoy o'qi; o'q - miltiq o'qi (bular shakl jihatdan emas, balki vazifasi jihatdan o'xshashdir.

Siyoh so'zi tojik tilida «qora» degan ma'noni bildiradi. Yozuv quroli sifatida ishlatilgan suyuqlik qora rangda bo'lgani uchun siyoh deb nomlangan. Hozirgi kunda yozuv uchun qo'llanadigan turli rangdagi suyuqliklar (qizil, ko'k, yashil) ham vazifasining o'xshashligi asosida siyoh deb atalmoqda: qizil siyoh (asl ma'nosi qizil qora), ko'k siyoh (asl ma'nosi ko'k qora).

Metafora va metonimiya mahsuldor ko'chish yo'li, sinekdoxa, kinoya, vazifadosh asosida ma'no ko'chishi kam mahsul hodisalardir .

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, polisemiya tushunchalariga tilshunos olimlar o'ziga xos ta'riflar berishgan va ular xususida bir qator ilmiy ishlar yozib qoldirishgan. Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak, polisemiya – bir so'z yoki belgining bir necha ma'noga ega bo'lishi, ko'p ma'nolilik hisoblanadi. U tilshunoslikning eng muhim masalalaridan biri sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ko%CA%BBp_ma%CA%BCnolilik
2. U.Tursunov, N.Muxtorov, Sh.Rahmatullaev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 1992 yil.
3. Sh.Shoabdurahmonov, M.Asqarova, A.Hojiev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. I qism. II qism. Toshkent. «O'qituvchi» nashriyoti. 1980 yil.
4. A.G'ulomov, M.Asqarova. Hozirgi o'zbek tili. Sintaksis. Toshkent. O'qituvchi nashriyoti. 1987 yil.
5. O'zbek tilining imlo lug'ati. Toshkent. O'qituvchi. 1995 yil.

6. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/12866-bir-ma-noli-va-ko-p-ma-noli-so-zlar>